

НАЦИОНАЛНА КОНЦЕПЦИЯ ЗА РЕГИОНАЛНО И ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ

2026 – 2040 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ I

ФАКТОРИ, ВЛИЯЕЩИ ВЪРХУ НАЦИОНАЛНОТО ПРОСТРАНСТВО

Сложността на една системата пряко корелира с броя и разнообразието на елементите, от които се състои, както и техните взаимодействия. Националното пространство с всички негови елементи и процеси е сред най-сложните системи. Затова управлението на желаните промени в него е истинско предизвикателство.

Формулирането на желаните промени (визия, цели, приоритети) се предхожда от внимателно проучване на факторите. За да се постигне синтез, тук се разглеждат само няколко условно обособени¹ групи: *социални, икономически, геополитически, екологични и урбанистични* фактори. Промените в тях през последното десетилетие оказаха осезателно въздействие върху цялостната политика на ЕС за регионално и пространствено развитие. Това налага изследване на подходите, ревизия на основополагащите стратегически документи и оценка на резултатите от провежданите политики. От съществено значение са демографските процеси, миграционният натиск върху Европа, несигурността за бъдещето на ЕС, ескалиращите напрежения, породени от войната в Украйна, цифровизацията и бързо развиващите се технологични иновации, адаптацията към изменението на климата и стремежът към енергийна неутралност. Всички тези процеси и тяхната динамика засягат в голяма степен и България.

Социални фактори

Анализът в раздел II на НКРПР представи продължаващите с десетилетия *негативни демографски процеси* – общо намаляване и застаряване на населението, намаляваща раждаемост, отрицателен естествен и механичен прираст. На този фон, териториалните диспропорции в пространственото разпределение на населението стават все по-контрастни – концентрация на населението в силно урбанизираните територии и обезлюдяване на перифериите - селски, планински, гранични.

Един от най-значимите ефекти от демографската криза е върху националната *икономиката*. Намаляването на работоспособното население води до спад в производителността и растежа на икономиката. Недостигът на квалифицирана работна сила затруднява развитието на ключови сектори като информационните технологии, здравеопазването, образованието. Намаляването на

¹ „Условно обособени“ фактори, защото въздействията им са многостранни и се преплитат. Например, социалните фактори, освен секторни, имат икономически, геополитически и дори екологични последици.

населението означава и по-малко данъчни постъпления, което влияе негативно на държавния бюджет.

Социални последствия – застаряващото население създава голямо натоварване върху здравеопазването и социалната система. Пенсионната система е изправена пред предизвикателството да поддържа все по-голям брой възрастни хора, докато работоспособното население намалява. Свиването на населението води до обезлюдяване на селските райони, което допълнително задълбочава социалната изолация и липсата на основни услуги. Прогнозите са силно да намалее и делът на населението до 14 годишна възраст. Продължаващо редуциране и реорганизиране на системата за предучилищно и училищно образование са неизбежни. Достъпът до образование за всички ще се осигурява чрез информационни и комуникационни технологии (ИКТ) посредством съвременни форми на дистанционно и отворено обучение, особено в отдалечени и обезлюдяващи се райони. Подобни проблеми ще изпитва и здравната система. Дефицитите в пазара на труда ще се задълбочават в количествен и още по-осезателно, в качествен аспект. Административният, институционалният и експертният капацитет също ще бъде негативно повлиян, което може да застраши изпълнението на програми и мащабни проекти в ключови области – иновации, високи технологии, здравеопазване, култура, туризъм, а вероятно и транспорт. Това са предвидими предизвикателства, нуждаещи се от своевременни превантивни политики.

Политически и стратегически последствия - демографската криза оказва влияние и върху геополитическата роля на България. С намаляването на населението и отслабването на икономическата мощ, страната губи част от своето значение на международната сцена. Намаляването на населението води и до промени в избирателната активност и политическите приоритети.

Важен ориентир сред социалните фактори е бедността и по-точно, *енергийната бедност* на българите. Икономическият и социален съвет (ИСС) отчита², че 1.8 млн. души (около 30% от населението на България) попадат в групата на енергийно бедни³. Допълнително, около 365 хил. са

² https://esc.bg/wp-content/uploads/2025/06/esc_4_083_2025-2.pdf

³ Домакинство в положение на енергийна бедност – домакинство, което при действащите цени на енергийните носители е с разполагаем средномесечен доход на член от домакинството за предходната година, по-малък или равен на официалната линия на бедност, след като е намален с разхода му за определеното спрямо енергийните характеристики на жилището типово потребление на енергия, и което

със статут на уязвими клиенти на енергоснабдителните дружества. В европейски контекст, хората, които са били неспособни да поддържат дома си достатъчно топъл през 2023 г., са 10.6% (при 6.9% през 2021 г.). Българската стойност по този показател е 20.7% - най-високата в ЕС. Факторът е потенциален източник на сериозни социални деформации и напрежения, особено в контекста на очакваната либерализация на енергийните пазари. Факторът е и обект за целенасочена национална стратегия за справяне с енергийната бедност.

В заключение, социалните фактори се проявяват в корелиращи комбинации и взаимодействия, имащи най-често негативни въздействия. Ключово проявление е дисбалансът в териториалното разпределение на населението. С времето, той ще се задълбочава на всички нива, затруднявайки бъдещото пространствено планиране и развитие на страната.

Геополитически фактори

В периода след 2022 г. геополитическата среда, в която се развива националното пространство, се промени съществено. Особено значение за България имат войната в Украйна, променената среда за сигурност в Черноморския регион, енергийната и транспортната свързаност, както и пълното присъединяване на България и Румъния към Шенгенското пространство.

Войната в Украйна и сигурността на Европа

На 10.07.2025 г. Европейският парламент приема резолюция, с която осъжда инвазията на Русия в Украйна. В нея се подчертава, че пълномащабното нахлуване на Русия в Украйна през февруари 2022 г. е нарушило мира и стабилността в Европа и е оказало сериозно въздействие върху глобалната сигурност. Русия е определена като „най-значимата и непосредствена заплаха за европейската сигурност“. Сходна оценка се съдържа и в доклада за състоянието на националната сигурност на Република България⁴, според който „военната агресия срещу Украйна доведе до радикална промяна в средата за сигурност на европейския континент и има негативен ефект върху националната сигурност“. Войната в Украйна промени средата за сигурност в Черноморския регион

поради това няма достъп до основни енергийни услуги за адекватно отопление, охлаждане, осветление и осигуряване на енергия за домакинските уреди.

⁴https://www.parliament.bg/bills/49/49-302-00-57_Godishen_doklad_za_sastoyaniето_na_natsionalnata_sigurnost_2022.pdf

и повиши значението на транспортната, енергийната, цифровата и институционалната устойчивост. За България тези процеси имат пряко териториално измерение, свързано с морските пространства, пристанищната инфраструктура, енергийните маршрути, трансграничното сътрудничество, управлението на риска и необходимостта от по-добра координация между секторните политики с пространствено въздействие.

Едно от най-съществените последици от войната е енергийната криза в Европа, която постави на изпитание енергийната сигурност на държавите членки, включително България. Ограничаването и прекъсването на доставки на енергийни ресурси към редица европейски държави засили необходимостта от ускорена диверсификация на източниците и маршрутите за доставка, развитие на междусистемната свързаност и повишаване на устойчивостта на енергийната инфраструктура. В сътрудничество с партньорите от ЕС и НАТО България предприе действия за осигуряване на алтернативни източници и маршрути за доставка на енергийни суровини, което допринесе за ограничаване на непосредствените рискове за енергийната система и икономиката.

Преодоляването на най-острите проявления на кризата потвърждава необходимостта от продължаване на националната политика за енергийна сигурност чрез диверсификация на източниците и маршрутите за доставка, развитие на собствените ресурси, повишаване на енергийната ефективност и укрепване на регионалната енергийна свързаност. В този контекст България следва да развива ролята си в осигуряването на сигурни, устойчиви и предвидими енергийни маршрути в Югоизточна Европа.

Към предизвикателствата за националната и регионалната сигурност се добавят и хибридните заплахи, киберрисковете, тероризмът, миграционният натиск, организираната престъпност и рисковете, свързани с електронната война. Те имат пряко значение за пространственото развитие, тъй като засягат критичната инфраструктура, трансграничната свързаност, управлението на риска, устойчивостта на публичните системи и способността на регионите да реагират при кризи.

Членство в Шенгенското пространство

От 1 януари 2025 г. България и Румъния са пълноправни членове на Шенгенското пространство. Това има съществено значение за териториалната интеграция на Югоизточна Европа в рамките на

Европейския съюз, за свободното движение на хора, стоки и услуги, както и за развитието на трансграничните икономически и функционални връзки.

Пълното участие в Шенген променя функционалната роля на националните граници. Вътрешните граници с държави членки на ЕС придобиват по-силно значение за ежедневната мобилност, трудовите пазари, икономическия обмен и съвместното предоставяне на услуги. В същото време външните граници на ЕС изискват съчетаване на сигурност, пропускателна способност, инфраструктурна обезпеченост и ефективно сътрудничество със съседните държави.

Отдалечеността на част от българските региони от водещите европейски центрове на иновации и растеж поставя необходимост от целенасочени политики за подобряване на свързаността, достъпа до пазари, знания, инвестиции и услуги. В този контекст доизграждането на елементите от TEN-T и TEN-E мрежите, развитието на интермодалните връзки и трансграничното сътрудничество имат пряко значение за регионалното и пространственото развитие на страната.

Други геополитически фактори

В балкански и черноморски контекст България има стратегическо местоположение, което може да бъде използвано по-ефективно чрез развитие на трансгранични функционални зони, подобряване на транспортната, енергийната и цифровата свързаност със съседните държави – Северна Македония, Сърбия, Румъния, Гърция и Турция. Новият пространствен модел в настоящата НКРПР 2026-2040 ще продължи да отстоява геополитическите предимства на България, между които и тези, свързани с уникалните природни и културни ценности, с богатите ресурси за туризъм.

Определящо значение за оптимизиране на транспортната достъпност на България има доизграждането на сегментите от TEN-T мрежата на наша територия. Те ще повишат значително атрактивността на националното пространство за транзитния трафик. Положителните ефекти от транзитните потоци могат да се увеличат при ефективното съчетание на транспортната инфраструктура с чартърния въздушен транспорт.

Гръбнакът на основната TEN-T мрежа се формира от основните градски възли, включващи столиците на всички държави-членки, всички „мегаполиси” според ESPON и всички останали големи градски зони или агломерации. За България е включена само столицата София, но по

направленията на основната TEN-T мрежа попадат и шестте изявени регионални центрове - Пловдив, Варна, Бургас, Стара Загора, Плевен и Русе, както и много от другите областни центрове. Разширената TEN-T мрежа на територията на страната обхваща и областните центрове Шумен, Разград, Търговище, Кърджали и Смолян, както и градовете с ГКПП - Свиленград, Драгоман/Калотина, Гюешево.

Периферната позиция на България в Европейското пространство донякъде се компенсира от близостта ѝ до страните от Югозападна Азия и Северна Африка. Политиката за популяризиране на природните, културните и туристическите богатства на България в тези региони следва да акцентира на достъпността на националното пространство. Допълнително предимство би осигурила активната политика на пространствено свързване и „отваряне” към съседните страни – оптимизиране на броя и повишаване на функционалността на гранични пунктове, изграждане на нови мостове над р. Дунав, развитие на трансгранични функционални зони.

Икономически фактори

Ковид кризата и икономическите последици

Като отворена икономика с изявен производствен профил, интегриран в глобалните вериги на добавена стойност, България постигна значително увеличение на доходите през последните две десетилетия. Стабилната макроикономическа рамка и задълбочаващата се европейска интеграция очертаха пътя към влизане в еврозоната. Преди пандемията безработицата е на много ниски нива, а заплатите нарастваха чувствително. Бяха реализирани значими структурни реформи за повишаване на производителността и ускорено догонване на средните доходи в ЕС. Ковид пандемията прекъсна това позитивно развитие и предизвика срив на БВП⁵.

Ограничителните мерки заради пандемията предизвикаха рязко свиване на икономическата активност. Пътуванията, хотелиерските и ресторантьорските услуги отбелязаха критичен спад. Сериозно е засегнато производството, ориентирано предимно към износ. Възстановяването е в ход, но несигурността все още е висока. Към 2025 г., туристическият сектор се завърна на нивата отпреди

⁵ Подобен спад не е наблюдаван от банковата криза през 1996 – 1997 г. насам.

кризата, а промишленото производство видимо се възстановява, въпреки че остава под нивата от 2019 г.

Като силно отворена икономика, основно свързана с обработката на вносни суровини и материали за производството на стоки за износ, възстановяването на България е изправено пред риск от последващи сътресения по отношение на външното търсене.

Мерките за фискално стимулиране (около 3% от БВП) доведоха до намалена загубата на работни места, увеличени ресурси за здравеопазване и облекчен финансов натиск върху най-засегнатите компании и домакинства. Стриктното изпълнение на бюджета преди пандемията осигури на България достатъчно фискален ресурс за отговор на кризата.

Увеличаването на инвестициите, свързани с транспортната инфраструктура, енергийната ефективност, цифровата икономика и иновациите, би могло да допринесе за по-стабилно икономическо възстановяване. Макар и с голямо закъснение, България вероятно ще получи отредените значителни ресурси от Механизма за възстановяване и устойчивост на ЕС.

България е в силна позиция да се възползва и от скорошното си присъединяване към еврозоната (от 1 януари 2026 г.). Като се има предвид, че дългосрочния лихвен процент на еврозоната клони към нула, има малка вероятност въвеждането на еврото да доведе до финансови сътресения и значителен приток на спекулативни капитали.

Други икономически фактори

Сред икономическите фактори с най-силно въздействие продължава да бъде глобализацията с всичките си икономически, културни и политически измерения. Развитите и големи пазарни икономики се облагодетелстват от най-голямото предимство на глобализацията – свободния достъп до пазари и потребители в условията на засилваща се конкуренция. България е губеща по този показател и следва да навакства чрез изпреварващи темпове в изграждането на по-атрактивна бизнес среда с висококвалифициран човешки ресурс.

Страната ни има съществено предимство в друг аспект на глобализацията – културния. Българската идентичност е разпознаваем образ на уникално културно и природно наследство. Но именно културните и природни ценности са сред неоползотворения ресурс и потенциал за развитие в

националната територия. Този ресурс и идентичност може и следва да се валоризира в атрактивни туристически продукти.

Достъпът до основните центрове на иновации, бизнес мрежи и финанси е в основата на стабилен растеж и конкурентоспособност. Позиционирането на дадена страна се проследява чрез Глобалния иновационен индекс. В анализ на Българска стопанска камара⁶ от 2024 г. се посочва, че позицията на страната ни в Глобалния индекс остава непроменена спрямо предходната 2023 година – 38-мо място. Но за разлика от повечето страни, които подобряват представянето си в различните измерения на индекса, България отчита влошаване на представянето си. Индексът е съставен от 7 иновационни стълба:

1. „*Институции*“ – страната се понижава от 66-то място през 2023 г., до 83-то място през 2024 г. По отношение на ефективност на институциите България вече се представя по-лошо от страни като Танзания, Казахстан, Сърбия и Северна Македония;
2. „*Човешки и изследователски капитал*“ – през 2024 г. България се изкачва с 4 позиции до 62-ро място. Но съществен индикатор за образованието е с трайно влошаващи се стойности - оценките на учениците по PISA⁷ продължават да падат;
3. „*Инфраструктура*“ – отбелязва се повишение с шест позиции до 22-ро място, но отново се отчита по-слабо представяне в сравнение с предходната 2023 г. По отношение на ИКТ, оценката е по-висока (94.3) в сравнение с 2023 г., но въпреки това България слиза от 24-та позиция до 51-ва. Този факт недвусмислено показва, че дигиталната трансформация в България е много по-бавна спрямо останалите страни и изоставането ни ще продължи трайно;
4. „*Зряло развитие на пазара*“ - отбелязва се минимален напредък, заемайки 50-то място през 2024 г. Индикаторите, свързани с кредитирането, показват прогрес, но тези за търговия, диверсификация и мащаб на пазара са с понижени оценки;

⁶ <https://www.bia-bg.com/analyses/view/33503/>

⁷ Програма за международно оценяване на учениците" - Programme for International Student Assessment

5. *„Развитие на бизнес средата“* – отчита се спад и този стълб вече не се откроява като силна страна на България, както в предходни години. Забелязва се влошаване на развитието на бизнес средата за целия ЕС, но за България влошаването е по-сериозно. Това е пряко свързано както с липсата на дългосрочна стратегия за развитието на националната икономика, така и с непроведените реформи в образователната ни система. Регистриран е сериозен спад във финансирането на развойна дейност от предприятията. Тенденцията за слаба връзка *“наука-бизнес”* продължава и се задълбочава ниската иновационна свързаност (от 38-ма позиция през 2023 г., падаме до 55-та). Драстичен спад се наблюдава в развитието на клъстерите – до 58-ма позиция от 50-та за предходната година;

6. *„Знание и технологично въздействие“* – позицията на България се подобрява (до 30-та), но оценката се понижава, което затвърждава тенденцията на забавяне на иновационното развитие на страната;

7. *„Творческо въздействие“* – тук България постига най-добро развитие, като влиза в топ 30. В тази област са и най-силните страни на иновационната среда - индикаторите за *„нематериални активи“* (изкачване до 22-ра позиция) и *„индустриален дизайн“* (12-та позиция).

В допълнение, анализът включва областите изкуствен интелект, космически технологии и приложна математика като сфери с нарастващо значение за конкурентоспособността, иновационния капацитет и участието на страната в европейските и глобалните вериги на висока добавена стойност. България изостава по част от показателите за иновационен капацитет, инвестиции в НИРД, технологично внедряване и връзка между образование, наука и бизнес. Това създава риск от по-бавно включване в икономически дейности с висока добавена стойност. Същевременно страната разполага с потенциал в области като информационни технологии, изкуствен интелект, приложна математика, инженерни науки, космически технологии и предприемачество, който следва да бъде по-добре използван чрез целенасочена подкрепа за иновации, регионални партньорства, висококвалифицирани кадри и привличане на инвестиции.

Развитието на изкуствения интелект, автоматизацията и роботизацията ще оказва нарастващо въздействие върху структурата на заетостта, търсенето на умения, производителността и териториалното разпределение на икономическата активност. В регионален аспект ефектите няма да бъдат еднородни. Териториите с по-висок дял на рутинен труд, по-ниска образователна структура и ограничен достъп до преквалификация са по-уязвими към технологична трансформация, докато регионите с концентрация на научен, иновационен и предприемачески капацитет могат по-бързо да се адаптират и да създават нови работни места с по-висока добавена стойност.

Изкуственият интелект представлява хоризонтален фактор с нарастващо значение за пространственото и регионалното развитие. Той води до автоматизация и цифровизация на икономическите процеси, трансформация на структурата на заетостта и повишаване на значението на иновационните екосистеми и високотехнологичните дейности. Тези процеси оказват влияние върху териториалната концентрация на икономическата активност, миграционните потоци и развитието на градските и периферните региони, което обуславя необходимостта от интегриране на цифровата трансформация в политиките за пространствено развитие. Съгласно Концепцията за развитие на изкуствения интелект в България до 2030 г., ИИ се разглежда като двигател на цифровата трансформация и фактор за повишаване на конкурентоспособността, с междусекторно приложение в ключови обществени и икономически сфери. Развитието на тези технологии е свързано с изграждането на иновационна екосистема, базирана на научни изследвания, данни и цифрова инфраструктура, като същевременно води до трансформация на пазара на труда и териториалната организация на икономическите дейности.

В този контекст НКРПП отчита необходимостта от по-добра връзка между регионалната политика, образованието, професионалното обучение, цифровизацията и иновационната политика. На ниво ИТСР и ПИРО следва да се насърчават мерки за повишаване на цифровите умения, адаптация на работната сила, подкрепа за регионални иновационни екосистеми и развитие на икономически дейности, устойчиви на технологичните промени.

Независимо от политическата ангажираност и разработените планови документи, България изостава сериозно в сферата на иновациите и развитието на икономика, базирана на знанието. Намаляването на изоставането може да се реализира чрез добре организирани и пространствено обвързани центрове на знанието и иновациите, на изследователската и развойна дейност. Подходящите

локализации са големите градове, в които има адекватна среда и потенциал (научен, технологичен, ресурсен, инфраструктурен) за „интелигентно” развитие – София, Пловдив, Варна, Бургас, Стара Загора, Русе и Плевен.

Значим фактор за икономическа жизнеспособност, както и за осезателна социално-икономическа възвръщаемост са индустриалните зони и паркове. Същевременно, те са всепризнат инструмент за стимулирано развитие на градски центрове, урбанизационни оси и райони. Освен на структурните промени в икономиката и собствеността, често индустриалните зони са продукт и на *екстензивния урбанизъм*. Инвестициите се насочват/привличат извън границите на заварените урбанизирани среди и съществуващите промишлени зони. Стимул за развитието им е успехът на водещите инвестиционни дестинации у нас – София и Пловдив. Тласък за местна инициатива за изграждане на индустриални зони дадоха и успешните клъстери. Такъв е „Тракия икономическа зона” (ТИЗ), който функционира в Пловдив като голямо публично-частно партньорство. В повечето други локализации с подобни урбанистични структури инициатор и водещ партньор е Национална компания индустриални зони ЕАД (НКИЗ), която към края на 2025 г. управлява 7 действащи проекта⁸ - в София, Бургас, Видин, Русе, Свиленград, Варна и Стара Загора. В допълнение, компанията разработва други 5 зони за развитие и множество предварителни договори за изграждане и развитие на нови индустриални зони. Специална правителствена концепция⁹ очертава стратегическите цели на този сектор, сред които са привличане на стратегически инвеститори в сектори с висока добавена стойност и стимулирано развитие за *смекчаване на регионалните неравенства*. Акцент са развитието и изграждането на индустриалните паркове и зони чрез НКИЗ в Северна България – Индустриален парк Видин, Индустриален парк Плевен – Телиш и Свободна зона Русе. Целта е тези паркове и зони да привлекат инвестиции и да се превърнат в производствени и иновационни клъстери.

⁸ Индустриален парк София-Божурище, Индустриален и логистичен парк – Бургас, Свободна зона Русе, Индустриален парк Видин, Индустриална зона Свиленград, Транзитна търговска зона Варна и Индустриална зона "Загоре"

⁹ <https://www.mi.government.bg/strategy-policy/konczepczyia-za-razvitie-na-industrialni-parkove-i-zoni-2024-2028-g/> Концепция за развитие на индустриални паркове и зони 2024-2028 г.

Екологични фактори

Системното разглеждане на екологичните фактори предполага стартиране с отделните компоненти на околната среда (въздух, вода, почви), но за целите на НКРПР 2026-2040 г. се разглеждат само промените в комплекса от климатични фактори (глобалното затопляне, природните бедствия, рисковите територии) и политиките за постигане на климатична неутралност.

През 2025 г. е изготвен проект на актуализиран Интегриран план в областта на енергетиката и климата на Р. България 2021-2030 г. (ИНПЕК)¹⁰, определящ националните цели в пет сфери – 1) декарбонизация, 2) енергийна ефективност, 3) енергийна сигурност, 4) вътрешен енергиен пазар и 5) научни изследвания, иновации и конкурентоспособност. Предвидени са политики и мерки за изграждане на устойчива и гъвкава енергийна система, за декарбонизация при отчитане на националните особености и нужди. Актуализираният план включва целенасочени мерки и стимули за постигане на по-високите цели, поставени с Европейската зелена сделка и Европейския закон за климата, пакета „Подготвени за цел 55“ и Плана REPowerEU¹¹.

Друг политически репер в екологичния контекст е *Пътната карта за климатична неутралност на Р. България 2023 г.*¹² Изменението на климата е централен елемент на външна политика, а намаляването на въглеродните емисии е дългосрочна цел на ЕС. Настоящата цел на ЕС до 2030 г. е спад на емисиите с 55%. Законодателният пакет, известен като „Подготвени за цел 55“, включва регулации относно търговията с емисии, националните цели за редуциране на емисиите, промените в земеползването, емисиите в транспорта и други области.

Националната цел за климатична неутралност до 2050 г. затвърждава ангажиментите във връзка с изпълнение на Парижкото споразумение за климата и целите на Европейската зелена сделка. За по-ефективно изпълнение на климатичните политики и по-добра предвидимост за бизнеса,

¹⁰ <https://www.me.government.bg/news/aktualizirane-na-nacionalen-integriran-plan-v-oblastta-na-energetikata-i-klimata-na-republika-balgariya-2021-2030-g-3580.html>

¹¹ REPowerEU съдържа енергийната политика в планове за възстановяване и устойчивост на държавите от ЕС. С REPowerEU ЕС иска да сложи край на зависимостта си от руските изкопаеми горива, като спестява енергия, диверсифицира доставките и ускорява прехода към чиста енергия.

¹² <https://www.gov.bg/files/common/pk.pdf>

декарбонизацията е обвързана със секторни политики, с фокус върху енергетиката, индустрията, транспорта, сградите, селското стопанство и земеползването.

Формулирането на ясни цели относно климата позволява те да бъдат пренесени в други законодателни актове и да допринесат за по-чисти води, почви и въздух, за енергийна ефективност на жилищата, за по-екологичен и ефективен транспорт, за по-полезни храни и по-добро здраве на сегашното и бъдещите поколения. Бизнесът също ще спечели от откритите се възможности за развитие на зелената икономика и създаването на работни места в сектори като производството на енергия от възобновяеми източници и подобряването на енергийната ефективност на сгради.

Пътната карта за климатична неутралност на България взема предвид както рисковете, свързани с климатичните промени, така и променящите се реалности по отношение на електро-енергетиката в България, и взаимодействащите с нея икономически, екологични и социални фактори. Тя стъпва върху Доклада на Комисията за енергиен преход (КЕП), която специално е създадена към Консултативния съвет за Европейската зелена сделка, за да очертае възможните сценарии за декарбонизация на българската енергетика до 2050 г.

Постигането на климатична неутралност на българската икономика до 2050 г. е основната цел. Тя изисква дълбока трансформация на националния енергиен микс към източници с ниски въглеродни емисии, което е от решаващо значение, тъй като от производството на електрическа и топлинна енергия произлизат около половината от всички национални емисии на парникови газове.

България продължава да е с най-енергоемката икономика с най-голям процент емисии на парникови газове в ЕС. Високата енергийна интензивност на икономиката и бавният напредък в постигането на целите за енергийна ефективност оказват отрицателно въздействие върху производителността и конкурентоспособността. Съществуват възможности за значителни икономии на енергия чрез целенасочени инвестиции в индустриалния, транспортния и жилищния сектор, както и за увеличаване на инвестициите в инфраструктура за чиста енергия. Водородът и електрическата енергия от възобновяеми източници са основни елементи от крайната цел на Европейския съюз, в това число и на България, за изграждането на климатично неутрална енергийна система.

Климатичните промени са във фокуса на регионалното и секторното планиране в страните на ЕС, включително в концепциите и стратегиите за пространствено развитие. Своевременното адаптиране

на пространственото планиране към глобалното затопляне на климата следва да осигури запазването на екологичния комфорт в урбанизираните територии, ще намали рисковете от природни бедствия – наводнения, свлачища, горски пожари. Териториите със завишен риск от наводнения, свлачища и абразия в България са по поречията на р. Дунав (общините Видин, Мизия, Гулянци и Белене, Свищов, Сливо поле и Тутракан) и по-големите вътрешни реки, както и по Черноморското крайбрежие.

Общо за 4-те района за басейново управление в Плановете за управление на риска от наводнения за периода 2022 – 2027 са определени 127 РЗПРН, разпределени както следва: 35 в Дунавски район за басейново управление, в т.ч и р. Дунав; 34 в Черноморски район; 41 в Източнобеломорски район и 17 в Западнобеломорски район за басейново управление.

Климатичните промени ще се отразят и на биоразнообразието, ще доведат до изменения във видовия състав и местообитанията.

През последните 30 години се наблюдава постепенно и стабилно намаляване на основните парникови газове (ПГ). Основните причини за наблюдаваното намаление са свързани с намаляване на дела на енергията, произвеждана от ТЕЦ за сметка на увеличаване на дела на по-екологичната енергия, произвеждана от ВЕЦ и АЕЦ. Структурните изменения в промишлеността, санирането на част от сградния фонд и преминаването на природен газ за отопление са другите важни обстоятелства за намаление на емисиите.

Разработените климатични сценарии за България сочат, че в цялата страна се очаква увеличение на средногодишната температура с около 1.5–2°C до 2050 г. и до 3.5°C за далечното бъдеще (2100 г.). По отношение на валежите, в Източна България се очаква намаление с 5–10 мм до 2050 г. В далечния прогнозен период (2100 г.), намалението на валежите ще обхване и Западна България.

Въздействието на екологичните фактори, сред които на първо място изменението на климата, е пряко свързано с пространственото развитие и констатираните диспропорции в разпределението на населението. Концентрацията на населението в ограничен брой градове поставя под натиск инфраструктурата и социалните системи, повишава риска за здравето и живота на хората. Успоредно с това, в големите урбанистични центрове съществува по-голям капацитет за адаптация и справяне с природните бедствия. В обезлюдяващите се територии, с намаляващо и застаряващо

население, с ограничен достъп до услуги, слаба мобилност и всички съпътстващи негативи, произтичащи от това, е необходима правилна организация на действията при екстремни събития.

Урбанистични фактори

Урбанистичните фактори за развитие са резултат от синергия на комплексно преплитане на множество антропогенни дейности и влияния. Те включват икономическите фактори (инвестиции, индустрия, търговия), социалните фактори (население, образование, здравеопазване, култура), инфраструктурните фактори (транспорт, комуникации, комунални услуги) и политико-административните фактори (планиране, управление, регионална политика). Всички тези фактори стимулират растежа на градовете, привличат хора и капитал, подобряват качеството на живот в урбанизираните пространства. Урбанистичните фактори играят ключова роля в определянето на степента на развитие на регионите, като оказват влияние върху социално-икономическата активност и разпределението на ресурсите. Основните аспекти, които се разглеждат в текста, включват следното:

Значение на градовете

Социално-икономическата активност е съсредоточена в градовете, от което зависи и степента на регионалното развитие, т.е. то е резултат на *урбанистичното развитие*. Различията в степента на развитие на районите са различия в степента на развитие на техните градове. Те са градивните ядра на полицентричната система от населени места. В зависимост от техният природен и антропогенен потенциал, и процесите които протичат в тях.

Градовете се подреждат в няколко нива. В първите две нива влизат големите, експанзивно развиващи се градове, поглъщащи неоправдано все повече земеделски земи. Следващите три нива са малките градове и села, които се характеризират като стагниращи, свиващите се, обезлюдяващи се в своето развитие. Заражда се обаче друг пространствен феномен *периурбанизация*¹³ на големите градове. Първо се проявява *субурбанизацията*¹⁴, която включва разширяване извън границите на

¹³ Периурбанизацията е явление на приплъзваща и завземаща чрез урбанизация територия, наблюдавана при поляризацията, която се проявява като прогресивно разширение на външните пръстени и на радиалните разклонения, и като тенденция към редуциране на живущите в централните центрове.

¹⁴ Субурбанизация е процес на формиране и развитие на околорадската зона около големите градове. Тя улеснява съчетаването на по-големите възможности за избор на труд в големия град с живота в по-

града на терени в селските райони. Новата селищна зона е компактна и се простира до ясна граница, която я отделя от периферията. Този процес се развива при всички по- големи градове, когато населението се увеличава. Периурбанизацията се проявява в полетата на поляризация на градовете центрове, които се препокриват и затвърждават от мрежестата неполяризирана експанзия, отговаряща на големите урбанизирани територии на *дифузия град*¹⁵.

Пример гр. София с близките градове Божурище, Банкя, Елин Пелин, Костинброд, където се локализиращ дейности на големия център, които той вече не може да поеме. Така се формират и трита начина на развитие: обикновена периурбанизация, мрежеста дифузия и препокриване на двете. Мрежеста дифузия е типична и за структурата на града, където смесените жилищни тъкани (обитаване и производство), се формират както от вътрешната динамика на процесите, така и от децентрализацията в по-голям радиус от централната му част. Обикновената периурбанизация е ситуация на по-слабо развитие, зависещо само от обслужващите функции в по-стеснен спектър – социален сервиз и производствени дейности. Такъв пример могат да бъдат почти всички областни по- големи градове и в този процес участват и села. Там, където двата типа периурбанизация се препокриват, се формират територии с моно- и полицентрични сложни селищни образувания.

Създава се предпоставка за формиране на територии, предпочитани за малък и среден бизнес или създаване на модерен третичен сектор. Пример гр. Варна с принадлежащите и околни територии (изнасяне на лятното обитаване в „лозето“), селища и курорти. Така се намалява урбанизационния натиск в града- център, но се заемат и нови терени. Тези големи типологии представляват само една рамкова схема, в която се преплитат различно чувствителни процеси и ситуации.

Необходимо е подпомагане на взаимовръзката форма – дименсия, от една страна, и урбанизационен процес от друга, за „преливането“ и преодоляването на пространствено-функционалния феномен

благоприятна природна среда. Характеризира се с по-високи темпове на нарастване на населението в предградията и прилежащите градове, отколкото самото ядро, около което са създадени. Резултат на субурбанизацията са [агломерациите](#).

¹⁵ Дифузен град - разрастването на града, градското разпръскване или градското навлизане (на английски: urban sprawl and urban encroachment) е градски феномен, който се отнася до бързото и безредно разрастване на града, без адекватно и устойчиво градско планиране. Това явление се проявява в периферните райони, предвид тяхното неотдавнашно разширяване и постоянни промени, като по този начин създава поляризация между центъра на града и периферията

център – периферия. Функционирането на високото равнище центрове съвпада винаги с центровете на агломерационните образувания. Функционирането на средното равнище центрове има тенденция да се разпределя мрежово на територията, като провокира нарастване на мобилността. Оказва се, че тази функционална качествена характеристика зависи все по-малко от дименсиите и от близостта на определен агломерационен център.

Възможността за достъп в мрежата и спецификата на околната среда в много случаи стават определящи. Територията не може повече да се разглежда като хомогенно пространство, структурирано от компонентите център – периферия, нито пък градовете в една територия могат да се приемат като локални затворени системи. Съществува вътрешна кохезия с преливащи се процеси и точно физическо проявление. Обликът на територията става безграничен с препокриване на много мрежи – връзки, в които градовете се представят като възли, основа за възникването на урбанизирани осци.

Център-ядро-периферия

Анализирането „*център-ядро-периферия*” на най-ниско равнище в националното пространство от позициите на съвременния град– дифузен град, е в основата на промените в мрежата от населени места. Новото не е „изхвърляне” или „изнасяне” на функциите на традиционния град, нито пък разтегляне мащаба на физическата му структура, а развитие като пространство – плътно конструирано и изградено. Това е крайният стадий на процесите в еволюцията на модерния град. Новото се изразява чрез трансформация на някои компоненти на града или по-точно чрез отслабване на йерархията в протежението на пространството и включване на селото или малкия град като негов основен компонент, т.е. чрез мрежеста дифузна урбанизация. Общата мрежа от центрове-ядро-периферия формират националната териториална структура като цяло и тази вътрешната структура, която е компонент от общата европейска мрежа, е от голямо значение за пълноценната интеграция на страната в европейското пространство.

Феноменът, който се разпространява, е в две принципни форми: максимално разширение на короната-пръстен на най-големите градове и експанзия на отделни зони на дифузния град. И в двата случая феноменът се представя като процес на „сгъстяване” на определени територии, т.е.

концентрация на националното, регионалното и локалното равнище в тях в сравнение с големите урбанистични центрове.

През 90-те години се формираха следните ситуации силни интегрални територии, които биват големи моноцентрични компактни центрове, получени чрез относително уплътняване и разширяване чрез заемане на нови незастроени терени и полицентрични териториални системи – агломерационни образувания не от класическия вид, а лентови, разположени покрай големите транспортни магистрали и по-нисък клас пътни комуникации.

Агломерационни образувания

Големите градски центрове и формираните около тях урбанизационни центрове (ядра) от населени места се „размиват“. Тяхното развитие е извън границите на съвременния град и е преход на пренасяне на функции и дейности от градския център към неговата близка периферия. Така се формират и агломерационните ареали при преливането и вплитането на съседни по протежение на еврокоридорите сложни селищни образувания. Те са основата на централните райони в България.

Форматът на градския растеж включва ядра и агломерационни ареали (периферии), които взаимодействат активно. Тези образувания имат потенциал за демографско и икономическо развитие. Регламентирането им в рамките на пространственото и регионалното планиране е важно за по-доброто управление. Сътрудничеството и взаимодопълването между общините и партньорствата могат да подобрят предоставянето на услуги в сфери като образование, здравеопазване, култура и спорт. Субективни грешки или нарушаване на основни принципи при градското планиране също могат да породят проблема „център – периферия“ в рамките на всяко населено място. Плод на такива грешки са пренаситените с функции и инфраструктура градски центрове и периферните райони в града, превърнати в обществени спални.

Обобщено, урбанистичните фактори в България изискват стратегически мерки за балансирано и устойчиво развитие, подобряване на управлението на агломерационните образувания и преодоляване на неравенствата между центъра и периферията.

Център – периферия

Сравнително равномерно е развита мрежата от населени места в цялата национална територия на България. Неравномерно е развита обаче мрежата от големи градове – опорни центрове на общото социално-икономическо развитие. Това поражда появата на централни и периферни райони и обуславя междурегионални и особено вътрешно-регионални различия, типични за страната и поставящи проблеми пред *националната политика за пространствено и регионално развитие*. Този глобален проблем е особено видим в България, където контрастите между централните и периферните райони са тревожни и все още остава нерешен. Проблемът „център – периферия“ възниква, когато е сериозно нарушена или отсъства интеграция, хармония, балансираност в такива връзки и отношения като: „административен център – останали населени места“, „град – село“ или „урбанизирани – селски райони“. При анализа на развитието на регионите, общините и населените места може да се говори за наличие на проблем „център – периферия“ или централни и периферни райони. Само когато съществува взаимна зависимост между тях и развитието на едни териториални общности е за сметка на изоставането на други се появява този проблем.

Проблемът се изразява главно в противопоставянето на двата вида териториални общности. Обикновено централните райони се отъждествяват с динамичен икономически, социален и културен живот, докато периферните райони често се характеризират с изоставане именно в тези сфери.

Проблемът „център – периферия“ се проявява чрез концентрация на население, инвестиции, работни места, услуги, иновации и управленски функции в ограничен брой центрове. В периферните територии често се наблюдават ограничен достъп до услуги, по-слаба икономическа динамика, демографско свиване и по-висока зависимост от външни центрове. Това налага политики за по-добра свързаност, подкрепа за местния потенциал и развитие на функционални връзки между центровете и техните зони на влияние.

Връзката „център – периферия“ следва да се разглежда като функционална зависимост между територии с различна концентрация на население, услуги, икономическа активност и инфраструктура. Когато тези връзки са слабо развити или еднопосочни, периферните територии могат да останат с ограничен достъп до работни места, услуги, инвестиции и транспортна свързаност. Това налага политики за подобряване на достъпността, развитие на местния потенциал,

укрепване на малките и средните градове и по-добро интегриране на периферните територии в регионалните функционални системи. Подобряването на вътрешната, междуселищната и междурегионалната инфраструктура може да повиши привлекателността на периферните територии за икономическа активност и устойчиво развитие.

Екстензивен урбанизъм

Развитието на градовете върху свободни терени, особено при намаляващо население е основен проблем за решаване. Недостатъчната ревитализация на изоставени големи урбанизирани пространства с изграден сграден фонд и инфраструктура (наследени урбанизирани среди – жилищни, индустриални, обслужващи) в повечето случаи амортизирани с преустановени функции допълват проблемите.

За разлика от други европейски страни, България не успява да привлече достатъчен инвестиционен интерес за обновяване на тези пространства, въпреки концентрацията на ресурси в зони за въздействие и интегрирано градско възстановяване. Раздробената и смесена собственост, тежките административни процедури при устройството на територията, инфраструктурните дефицити усложняват развитието на градовете.

Урбанизирането на нови основно земеделски земи протича при изграждането на ниско качество на новоизградената среда, инфраструктурни и обществени дефицити, фрагментарност, подценени обществени пространства. Независимо от това как са конструирани новите завзети пространства е присъщо, че предпочитанията на стопанските агенти към спестяване при инвестирането оказват съществено влияние върху качеството на средата и дългосрочното икономическо развитие. Разпръснатият голям град има и продължава да има значителни екологични разходи по отношение на потреблението на земя и качеството на периурбанизираната среда.

НАЦИОНАЛНА КОНЦЕПЦИЯ ЗА РЕГИОНАЛНО И ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ

2026 – 2040 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ II

СЕКТОРНИ ПОЛИТИКИ С ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ НАЦИОНАЛНОТО ПРОСТРАНСТВО

1. Селскостопанска политика

Въведение

Селското стопанство в България има ключова роля както за продоволствената сигурност, така и за социално-икономическата стабилност в селските райони. През периода 2013–2025 г. акцентът е поставен върху устойчивото развитие, модернизацията и европейското финансиране чрез ОСП. Въпреки това, предизвикателства като фрагментираното земевладение, обезлюдяването и климатичните промени остават актуални. Периодът 2026–2040 г. изисква нови политики, насочени към адаптация, иновации и опазване на ресурсите.

Основни насоки и прогнози за периода 2026 г. – 2040 г.:

- *Устойчиво и интелигентно земеделие:* Подкрепа за прецизно земеделие, биоземеделие и цифровизация (дронове, сензори, изкуствен интелект);
- *Консолидация на земята:* Насърчаване на кооперации, комасация и дългосрочна аренда;
- *Климатична адаптация:* Нови агротехнологии и култури, устойчиви на засушавания, ерозия и екстремни температури;
- *Млади фермери и заетост:* Насърчаване на млади предприемачи чрез финансови стимули, инкубатори и дигитална грамотност;
- *Агроекология:* Въвеждане на буферни зони, агролесовъдство и зони с ограничения за изкуствени торове;
- *Контрол върху урбанизационния натиск:* Зониране и регулации за ограничаване на застрояване върху земеделски земи;
- *Агротуризм:* Подкрепа за диверсификация на доходите в селата чрез туристически услуги, местна кухня и занаяти;

- *Трансгранично сътрудничество*: Съвместни програми с Румъния, Сърбия и Гърция за пазарен достъп и екоинициативи;
- *Финансиране и достъп до пазари*: Подобряване на логистичните връзки и пазарната инфраструктура;
- *Напояване* – държавата инвестира 1.4 млрд. лева за рехабилитация и разширяване на хидромелиоративната мрежа на страната. В рамките на следващите 4 години, поливните площи следва да се увеличат до 3 млн. дка¹;
- *Биологично земеделие* – „партньор“ на агроекологията. Биологичните методи на производство са с по-ниски добиви и по-високи цени. За преходните периоди до сертифициране, Европейският съюз и страните от ЕС предлагат различни видове подпомагане за това трудно начало.²

Устойчиво и интелигентно земеделие Основен акцент в бъдещата селскостопанска политика е преминаването към устойчиви и високотехнологични модели на производство. Въвеждането на прецизно земеделие, биоземеделие и цифровизация ще повиши ефективността на производствения процес и ще намали загубите от ресурси. Използването на дронове, сензори и изкуствен интелект ще позволи мониторинг в реално време, оптимизация на ресурсите (вода, торове, препарати) и бърза реакция на климатични и биологични заплахи.

Консолидация на земята Фрагментацията на земевладението остава ключов структурен проблем, ограничаващ икономическата жизнеспособност на фермерите. Политиките в периода ще се съсредоточат върху насърчаване на кооперативни структури, комасация и улесняване на дългосрочна аренда, с цел създаване на устойчиви и икономически

¹ <https://agri.bg/novini/>

² <https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming/>

конкурентоспособни стопанства. Това ще даде възможност за по-добро използване на механизацията, по-ниски производствени разходи и по-добър достъп до пазари.

Климатична адаптация Селското стопанство е пряко зависимо от климатичните условия. Затова акцентът ще падне върху внедряване на агротехнологии, устойчиви на засушавания, ерозия и екстремни температури. Развитието на устойчиви сортове култури и животински породи, както и въвеждането на водо- и енергийно ефективни практики, ще са критично важни за бъдещата устойчивост на сектора.

Млади фермери и заетост С оглед на демографския срив в селските райони, ключов приоритет ще бъде привличането на млади хора към земеделие. Политиката ще предвижда финансови стимули, инкубатори за стартиращи фермери, както и обучения по дигитална грамотност. Тези мерки ще спомогнат не само за обновяване на трудовия потенциал, но и за въвеждане на иновации и предприемачество в селските общности.

Агроекология Преходът към агроекологични практики ще бъде подкрепян чрез прилагане на буферни зони, агролесовъдство (съчетаващо земеделие и горски насаждения) и ограничения върху изкуствените торове и пестициди. Това ще подпомогне опазването на почвите, биоразнообразието и водните ресурси, както и адаптацията към климатичните промени.

Контрол върху урбанизационния натиск Разрастването на урбанизираните територии представлява риск за земеделските земи. Политиката ще включва зонирание и регулации, които да ограничат неконтролираното застрояване и да запазят качествените земеделски площи за производство. Ще се търси баланс между развитието на инфраструктура и опазването на природния капитал.

Агротуризм Диверсификацията на доходите е ключова за устойчивостта на селските региони. Агротуризмът ще бъде насърчаван чрез развитие на туристически услуги, местна кухня и традиционни занаяти. Това ще спомогне за съхранение на културното наследство, създаване на нови работни места и повишаване на интереса към селския начин на живот.

Трансгранично сътрудничество В рамките на регионалното развитие ще се насърчава трансграничното сътрудничество с Румъния, Сърбия и Гърция. Съвместните инициативи ще обхващат пазарен достъп, екоинициативи и споделяне на добри практики. Така се укрепва позицията на българските производители в международните вериги на стойността и се засилва регионалната устойчивост.

Финансиране и достъп до пазари Фокусът върху подобряване на логистичните връзки, съхранителна инфраструктура и тържища ще бъде от решаващо значение за повишаване на доходите на земеделските производители. Оптимизацията на веригата от „ферма до маса“ ще улесни достъпа до пазари, ще намали загубите и ще стимулира местното потребление.

Селскостопанската политика между 2026–2040 г. ще изисква интеграция на технологии, устойчиво използване на ресурси и социална ангажираност в селските райони. Ключов ще бъде преходът към иновативни и адаптивни модели, които съчетават екологични, икономически и социални цели. Чрез стратегическа подкрепа, земеделието може да се превърне в двигател на регионалното развитие и устойчивост.

Селскостопанската политика на България за периода 2026–2040 г. е ориентирана към устойчивост, технологична трансформация и социална ангажираност. Чрез интеграция на иновации, целенасочена подкрепа за младите и фокус върху околната среда, земеделието има потенциала да се превърне в двигател на икономическо развитие и териториално сближаване. За постигане на тези цели е необходима стратегическа визия, координирана работа между институции и дългосрочна ангажираност от страна на държавата и обществото.

2. Горскостопанска политика

Горите обхващат над 1/3 от територията на България и играят важна роля за климата, биоразнообразието и устойчивото развитие. В периода до 2025 г. усилията бяха насочени към залесяване и защита от пожари. В бъдещия период 2026–2040 г. горите ще бъдат

поставени в центъра на политики за климатична адаптация, биоикономика и зелена урбанизация.

Основни насоки и прогнози за периода 2026 – 2040 г.:

- *Устойчиво горско управление* – преход от дърводобивна към многофункционална горска икономика;
- *Климатична защита* – разширяване на смесени и устойчиви насаждения; контрол на болести, вредители и пожари;
- *Горски коридори* – създаване на „зелени мрежи“ между природни зони и урбанизирани територии;
- *Градски и крайградски гори* – засилване на зелени пояси край градовете с рекреационна и екологична функция;
- *Екообразование и доброволчество* – програми за засаждане и опазване с участието на общности и ученици;
- *Екосистемни услуги* – горите като източник на чист въздух, вода, въглеродно улавяне и защита от свлачища.
- *Биоикономика* – насърчаване на продукти с висока добавена стойност – продукти от дървесина -мебели, различни видове дървесни плочи (ПДЧ, ПДВ, OSB, шперплат, целулоза и др.), гъби, билки, биоенергия;
- *Цифрова трансформация* – сателитно наблюдение, GIS мониторинг и цифрови кадастри на горските територии;
- *Правна и институционална рамка* – утвърждаване на модели за съвместно управление между държавата и общности;
- *Борба с горските пожари* – политиката за борба с горските пожари включва намаляване на риска чрез създаване на устойчиви ландшафти (чрез паша и

залесяване с местни видове), повишаване на осведомеността на населението, хармонизиране на секторни политики и насърчаване на устойчивото управление на частните земи.

Устойчиво горско управление. Тази насока представлява основен завой в стратегическото мислене за ролята на горите – от приоритет върху дърводобива към интегриран, многофункционален модел на управление. Това предполага балансиране между икономическите, екологичните и социалните функции на горите. Очаква се развитие на нови стопански практики, базирани на природосъобразно и дългосрочно планиране, включително сертифицирано управление, опазване на биоразнообразието и запазване на екосистемните функции. Приоритетно значение ще имат устойчивото използване на ресурси, повторно залесяване и поддържане на здравословно горско покритие.

Климатична защита. Горите са ключов фактор в борбата с климатичните промени. Политиките ще акцентират върху създаването на устойчиви и смесени насаждения, по-устойчиви на засушаване, болести и вредители. Предвижда се прилагане на иновативни методи за мониторинг и превенция на горски пожари, които стават все по-чести вследствие на климатичните промени. Акцент ще бъде поставен и върху повишаване на адаптивния капацитет на горските екосистеми чрез генетично разнообразие и подходящо видово съчетание.

Горски коридори. Създаването на „зелени мрежи“ е израз на екологичен подход в планирането на териториалното развитие. Горските коридори ще осигурят екологична свързаност между природни зони, което е критично важно за миграцията на видове, поддържане на генетично разнообразие и устойчивост на екосистемите. Те ще служат и като буферни зони около градски и индустриални територии, изпълнявайки и санитарни, и естетически функции.

Градски и крайградски гори. Развитието на градските и крайградските зелени пояси е в синхрон с политиките за зелена урбанизация и подобряване на качеството на живот. Тези

зони ще изпълняват както екологични, така и социални функции – от филтриране на въздуха и шума, до предоставяне на рекреационна среда за гражданите. Прилагането на „градско залесяване“ ще има положителен ефект върху микроклимата и ще намали ефекта на т.нар. „градски топлинен остров“.

Екообразование и доброволчество. Акцентът върху участието на гражданите – особено на млади хора – в екоинициативи цели изграждане на култура на отговорност към природата. Чрез програми за засаждане, обучения и екопроекти в училищата се създава дългосрочен ангажимент към устойчивото опазване на горите. Доброволството ще има и реален принос в поддръжката на горски територии, особено в периферни или трудно достъпни зони.

Екосистемни услуги. Признаването на горите като доставчик на критично важни екосистемни услуги променя начина, по който се оценяват техните ползи за обществото. Освен въглеродно улавяне, горите осигуряват защита от ерозия, регулиране на водните потоци, поддържане на почвеното плодородие и стабилизиране на свлачищни терени. Този подход също предполага разработване на механизми за икономическа оценка и възмездяване на предоставяните услуги.

Биоикономика. Развитието на биоикономиката е свързано с по-висока добавена стойност от горските ресурси. Вместо износ на суров дървен материал, политиката насърчава развитието на сектори като отглеждане на лечебни растения, гъбопроизводство, диворастящи плодове и производство на енергия от биомаса. Това ще стимулира и местната икономика, особено в селските райони, създавайки заетост и устойчиви форми на препитание.

Цифрова трансформация. Модернизацията на горското стопанство чрез технологии е ключова за ефективното управление и мониторинг. Сателитно наблюдение, GIS системи и цифрови кадастри ще позволят в реално време да се следят промени в горското покритие, състоянието на насажденията, както и възникването на рискови събития. Това ще улесни и

прозрачността на управлението, като ограничи незаконните дейности и подобри планирането.

Правна и институционална рамка. Очаква се засилване на децентрализацията и прилагане на модели за съвместно управление на горите между държавни структури, местни власти и граждански организации. Това ще повиши чувството за собственост и ангажираност на местните общности. Необходими са и актуализации в законодателството, съобразени с новите предизвикателства – включително цифровизацията, климатичните промени и биоикономиката.

Горската политика за периода 2026–2040 г. се основава на нова парадигма, в която горите са разглеждани като стратегически актив – не само заради икономическата си стойност, а и заради ролята им в опазването на климата, поддържането на биологичното разнообразие и подобряване на качеството на живот. Успешното ѝ прилагане ще зависи от ефективното взаимодействие между науката, управленските структури и гражданското участие. Подходът е цялостен, дългосрочен и ориентиран към устойчиво развитие, в синхрон със Зеления преход и европейските политики за климата и биоразнообразието.

Горите ще се утвърдят като стратегически природен ресурс с многофункционално значение за икономиката, екологията и обществото. Успехът на горската политика ще зависи от синергията между управление, наука и местни общности. Залага се на нова парадигма – горите не само като източник на дървесина, а като ключов елемент на устойчивото бъдеще.

3. Екологична политика

Европейският съюз е изправен пред комплексни екологични проблеми - от изменение на климата и загуба на биологично разнообразие до изчерпване на ресурсите и замърсяване. За да се справи с тях, европейската политика в областта на околната среда следва принципите на предпазните мерки, превантивните действия и отстраняването на замърсяването при източника, както и принципа на „замърсителят плаща“. Със

стартирането на Европейския зелен пакт през 2019 г., Европейската комисия постави екологичните проблеми на преден план при изготвянето на политиките на ЕС³.

България е страна с изключително природно богатство, но също така и с уязвима екосистема. Политиката досега е насочена към хармонизация с европейските директиви и създаване и консолидиране на мрежата на НАТУРА 2000. Предстоящите десетилетия ще наложат активна климатична и ресурсно-ефективна трансформации в провежданите политики.

Основни насоки и прогнози за периода 2026 г. – 2040 г.:

- *Климатична неутралност:* Намаляване на въглеродния отпечатък чрез ВЕИ, енергийна ефективност и зелени зони.
- *Управление на отпадъци:* Преход към кръгова икономика – разделно събиране, рециклиране, повторна употреба, компостиране, контрол и намаляване на депонирането на битовите отпадъци, както и въвеждането на национална депозитна система за опаковки от напитки.
- *Чист въздух и шумова защита:* Зелени филтри в градовете, ограничаване на трафика, мониторинг чрез сензори; стимулиране подмяната на отоплителни уреди на твърдо гориво с екологични отоплителни и охлаждащи уреди.
- *Защита на водните ресурси:* Инвестиции в пречиствателни станции, опазване на речни екосистеми и подземни води, рехабилитация на амортизираната ВиК инфраструктура и ускореното извършване на хидрогеоложки проучвания и изграждането на нови и резервни водоизточници в районите с риск от безводие, включително възстановяване и използване на съществуващи местни водоизточници и съоръжения.

³ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/>

- *Биологично разнообразие:* Разширяване на защитени територии и реинтродукция на изчезващи видове.
- *Градска екология:* „Зелени покриви“, паркове, вертикално озеленяване, сензорна мрежа за качество на средата.
- *Екологично образование:* Въвеждане на устойчивост в учебните програми и публични кампании.
- *Зелени обществени поръчки:* Държавата като пример за прилагане на устойчиви строителни и логистични решения.
- *Справяне с климатични бедствия:* Изготвяне на общински планове за устойчивост към климатични рискове и прилагане на превантивни дейности срещу бедствия и аварии; осигуряване на навременни ранни предупреждения, воден баланс, адаптация на инфраструктурата, изграждане на елементи на устойчивите отводнителни системи в населените места, рехабилитация или надграждане на съществуващи защитни стени или диги с допълнителни елементи на зелена инфраструктура.

България е държава с богато природно наследство, включително гори, реки, планински и морски екосистеми, които предоставят важни екосистемни услуги. В същото време, страната е силно уязвима към климатичните промени, деградацията на земите, замърсяването на въздуха и водите. Досегашните усилия се фокусираха основно върху прилагане на европейските екологични стандарти, създаване на законодателна основа и изграждане на мрежата НАТУРА 2000. Периодът 2026–2040 г. обаче изисква преминаване към по-активна, устойчива и системна трансформация на екологичната политика – с ясно фокусиране върху устойчивото управление, ресурсната ефективност и интеграцията на климатичните приоритети.

Климатична неутралност. Целта за постигане на климатична неутралност до средата на века поставя България пред сериозно предизвикателство. През разглеждания период се предвижда *драстично намаляване на въглеродния отпечатък*, чрез:

Този документ е създаден в рамките на изпълнение на Договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ № BG16FFPR003-5.001-0005 - Бюджетна линия на отдел „Стратегическо планиране и програмиране“, Приоритет 5 Техническа помощ по чл.36“ на ПРР 2021-2027 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и Фонда за справедлив преход

- Разширяване на възобновяемите енергийни източници (ВЕИ) – слънчева, вятърна, геотермална и биомаса;
- Подобряване на енергийната ефективност на сградния фонд, промишлеността и транспорта;
- Развитие на зелени зони в и около урбанизираните територии, които абсорбират въглерод и подобряват микроклимата.

Преходът ще изисква инвестиции, но също така и силна политическа воля за преструктуриране на икономиката в съответствие със Зелената сделка на ЕС.

Управление на отпадъци. Една от най-належащите теми в екологичната политика остава управлението на битовите и промишлените отпадъци. Визията за бъдещето е ясна: кръгова икономика, в която ресурсите се използват повторно и отпадъците се свеждат до минимум. Основни елементи ще включват:

- Развитие на национална система за рециклиране;
- Стимули за производители и потребители да използват многократни и рециклируеми материали;
- Разширяване на компостирането като метод за органични отпадъци;
- Въвеждане на и прилагане на принципа “замърсителят плаща”.

Чист въздух и шумова защита. Замърсяването на въздуха е сериозен проблем в много български градове, особено през зимните месеци. За справяне с този проблем ще бъдат въведени:

- *Зелени филтри* – чрез засаждане на растителност в индустриални и урбанизирани райони;
- *Ограничаване на трафика* чрез зони с ниски емисии, стимули за електромобили и обществен транспорт;

- *Мрежа от сензори* за мониторинг на замърсяването и шумовите нива, достъпна в реално време за гражданите.

Целта е не просто ограничаване на емисиите, а подобряване на качеството на живот и превенция на устойчиво проявяващи се заболявания, свързани с мръсния въздух.

Защита на водните ресурси. Управлението на водите е ключов аспект от екологичната устойчивост. Очакваните действия ще включват:

- Изграждане на пречиствателни станции за отпадъчни води, тъй като повечето малки населени места нямат изградени ПСОВ;
- Опазване и възстановяване на *речни и влажни екосистеми*, което подпомага и биологичното разнообразие;
- Мониторинг и защита на *подпочвените води*, които са основен източник за питейно водоснабдяване.

С оглед на увеличаващите се периоди на засушаване, водната устойчивост ще бъде стратегически приоритет.

Биологично разнообразие. Съхраняването на биологичното разнообразие е не просто морален, а и икономически и екологичен ангажимент. Политиката ще включва:

- *Разширяване на защитените територии*, включително зони с висока природна стойност, извън НАТУРА 2000;
- *Реинтродукция на изчезнали или застрашени видове*, с научно обоснована подготовка и мониторинг;
- Въвеждане на *плащания за екосистемни услуги* към собственици на земя, които допринасят за опазването на биоразнообразието.

Градска екология. С нарастването на урбанизацията, градската екология ще се превърне в критична област за устойчивото развитие. Предвиждат се:

- *Зелени покриви и фасади*, които подобряват изолацията и абсорбират CO₂;
- *Площадки за отдих, паркове и зелени коридори*, особено в плътно застроени зони;
- *Сензорни мрежи*, измерващи качеството на въздуха, температурата и шума – за информирано управление на градската среда.

Екологично образование. Формирането на екологична култура започва от образованието. Новите политики предвиждат:

- Интегриране на устойчивостта и опазването на природата в учебното съдържание от най-ранна възраст;
- Публични кампании и инициативи за участие на гражданите;
- Подкрепа за младежки проекти, свързани с климата и природата.

Това е дългосрочна инвестиция в бъдещите поколения и в изграждането на информирано гражданско общество.

Зелени обществени поръчки. Държавната и общинската администрация следва да бъдат пример за прилагане на устойчиви практики чрез:

- Приоритет на *екологични строителни материали*;
- *Енергийно ефективна техника* и транспорт в публичните институции;
- Стимули за *доставчици, спазващи екологични стандарти*.

Така публичният сектор не само ще намали своя отпечатък, но и ще насърчи пазара към устойчиви решения.

Справяне с климатични бедствия. Климатичните рискове – наводнения, засушавания, свлачища – ще изискват стратегическа подготовка чрез:

- *Системи за ранно предупреждение*, базирани на метео- и хидрологични данни;

- Инфраструктура, устойчива на климатичен стрес – например, пътища и мостове, адаптирани към екстремни събития;
- Управление на *водния ресурс* на територията – чрез напоителни системи, създаване на полдери и малки буферни басейни с цел водозадържане и зелена инфраструктура.

Екологичната политика на България за периода 2026–2040 г. бележи преход от *реактивно регулиране към проактивно управление* на природните ресурси. Във фокуса ще бъдат интегрирани решения, устойчиви на климатичните предизвикателства, които едновременно подпомагат икономическата трансформация, социалната справедливост и опазването на природата.

4. Транспортна политика

Транспортната политика е част от общите политики на ЕС вече над 30 години. Успоредно с отварянето на транспортните пазари за конкуренцията и създаването на трансевропейските транспортни мрежи, темата за „устойчивата мобилност“ ще придобива все по-голямо значение. В контекста на постоянното нарастване на емисиите на парникови газове от сектора, усилията на ЕС да постигне целите си в областта на климата са застрашени.

Транспортната система е ключова за свързаността на регионите, икономическия растеж и социалната мобилност. До 2025 г. усилията бяха насочени към развитие на магистралната мрежа и европейските транспортни коридори. В периода 2026–2040 г. България ще трябва да се насочи към *интегриран, устойчив и интелигентен транспорт*, който отговаря на нуждите на хората и бизнеса, но и на предизвикателствата на климатичните промени.

Основни насоки и прогнози за периода 2026 г. – 2040 г.:

- *Интегрирани транспортни мрежи*: Връзка между автомобилен, железопътен, въздушен и воден транспорт.

- *Полицентрична достъпност:* Свързване на второстепенни градски центрове с магистрална и жп инфраструктура.
- *Железопътно развитие:* Модернизация на железопътната инфраструктура и на подвижния състав и дигитално управление на трафика.
- *Градска мобилност:* Развитие на устойчив обществен транспорт и изграждане на велосипедна инфраструктура.
- *Европейски транспортни коридори:* Завършване на свързаността по оси „Север–Юг“ (Европейски транспортен коридор „Балтийско море – Черно море – Егейско море“) и „Изток–Запад“ (Европейски транспортен коридор „Западни Балкани – Източно Средиземноморие“).
- *Интелигентни транспортни системи (ITS):* Сензори, трафик мениджмънт, мобилни приложения за пътници.
- *Зелена логистика:* Пристанища и логистични хъбове с ниски въглеродни емисии.
- *Безопасност на движението по пътищата:* Внедряване на технологии за развитие на пътната инфраструктура, вкл. видеонаблюдение, провеждане на обучения и повишаване на културата по безопасност на движението по пътищата.
- *Поддръжка на съществуващата мрежа:* Превенция на инфраструктурни инциденти чрез цифрово наблюдение.

Интегрирани транспортни мрежи Създаването на интегрирани транспортни мрежи предполага преминаване от изолирано развитие на отделни видове транспорт към система, в която автомобилният, железопътният, въздушният и водният транспорт са тясно свързани и функционират в синергия. Този подход е насочен към повишаване на ефективността и комфорта за крайните потребители – граждани и бизнес. Например, едно пътуване би могло да започне с влак, да продължи с градски транспорт и да завърши с велосипед под наем, като целият маршрут е планиран и координиран чрез обща дигитална платформа. За

постигането на такава интеграция ще е необходима не само технологична свързаност, но и институционална координация между различни оператори, стандартизация на билетните системи и споделяне на данни в реално време.

Полицентрична достъпност Политиката за полицентрична достъпност има за цел да осигури равномерно транспортно свързване между основните и второстепенните градски центрове. В този контекст транспортната инфраструктура се разглежда не само като средство за връзка между столицата и големите градове, но и като инструмент за социално-икономическо сближаване на регионите. Свързването на по-малките населени места с магистралната и железопътната мрежа ще подпомогне децентрализацията, ще подобри достъпа до услуги като образование и здравеопазване, и ще даде възможност за развитие на местната икономика. Такава достъпност би могла да облекчи демографския натиск върху големите градове, като София, чрез стимулиране на жизнеността в периферните райони.

Железопътно развитие Настъпващият "железопътен ренесанс" се характеризира с амбициозни мерки за модернизация на мрежата, закупуване на нов нулевоемисионен подвижен състав и цифровизация на управлението на железопътния трафик. Този преход към модерна и устойчива железопътна система е от ключово значение за постигане на екологичните цели на страната и за подобряване на мобилността между основните урбанизирани зони. Новите технологии ще позволят значително съкращаване на времето за пътуване, повишаване на точността на разписанията и подобряване на безопасността. За бизнеса железопътният транспорт ще стане по-привлекателен като логистичен избор, особено за товаропотоци, които досега се движат предимно по шосе. Успехът на тази трансформация обаче ще изисква сериозни инвестиции, реструктуриране на железопътния сектор и активно партньорство с частния сектор.

Градска мобилност Развитието на устойчив обществен транспорт е сред приоритетите на транспортната политика. Насърчават се и алтернативните средства за придвижване – по-широко използване на обществен транспорт, придвижване с велосипеди и индивидуални електрически превозни средства. Целта е да се ограничи зависимостта от личния автомобил,

да се намалят задръстванията и замърсяването на въздуха и да се създаде по-здравословна и устойчива градска среда. Екологичната мобилност ще се насърчава и чрез интеграция със системите на обществения транспорт, така че потребителите да имат гъвкав избор и удобен достъп до комбинирани решения за придвижване в рамките на един град. Такава трансформация ще изисква не само изграждане на физическа инфраструктура, но и промяна в културните нагласи и потребителското поведение.

Европейски транспортни коридори Разширяването и завършването на трансевропейските транспортни коридори представлява стратегически приоритет за България, особено в контекста на по-тясната интеграция с европейските пазари и мрежи. Коридорите по направленията „Север–Юг“ (Европейски транспортен коридор „Балтийско море – Черно море – Егейско море“) и „Изток–Запад“ (Европейски транспортен коридор „Западни Балкани – Източно Средиземноморие“) имат потенциала да превърнат страната в логистичен център с важно геополитическо значение. Те осигуряват бърз транзит на стоки, привличат инвестиции и насърчават икономическото развитие в граничните и транзитните региони. Успешната реализация на тези проекти предполага координация с европейските институции и със съседните държави, както и ефективно използване на финансови инструменти като Механизма за свързване на Европа (CEF).

Интелигентни транспортни системи (ITS) Внедряването на интелигентни транспортни системи ще играе ключова роля в модернизацията на инфраструктурата. Използването на сензори, цифрово управление на трафика и мобилни приложения за пътници ще подобри не само навигацията и планирането на пътувания, но и управлението на задръстванията и реакцията при инциденти. ITS технологиите ще позволят събирането и анализирането на големи обеми от данни в реално време, което ще улесни вземането на информирани решения от администрацията и операторите. В дългосрочен план тези системи ще подготвят терена за въвеждане на автономни превозни средства, умни пътища и персонализирани транспортни услуги.

Зелена логистика Секторът на логистиката също ще премине през значителна трансформация, насочена към постигане на по-ниски въглеродни емисии и по-ефективно използване на ресурсите. Пристанищата, летищата и логистичните хъбове ще бъдат оборудвани с модерни технологии, включително електрифицирани товаро-разтоварни съоръжения, системи за управление на енергията и устойчиви източници на енергия като соларни панели. В съчетание с електрически или водородни превозни средства за последна миля, зелената логистика ще допринесе съществено за намаляване на въглеродния отпечатък на сектора. Освен екологични ползи, тези мерки ще имат и икономически ефект, като намалят оперативните разходи и повишат конкурентоспособността на българските транспортни оператори.

Безопасност на движението Повишаването на безопасността на пътната инфраструктура е важен елемент от цялостната политика за безопасност на движението по пътищата. Интегрирането на различни технологии като видеонаблюдение, интелигентни пътни знаци и адаптивно осветление ще спомогне за превенция на пътнотранспортните произшествия, както и за бърза реакция при настъпването им. Наред с това, образователни кампании и програми за обучение ще бъдат насочени към подобряване на пътната култура и осъзнаване на рисковете. Акцентът ще бъде поставен и върху анализ на причините за пътнотранспортни произшествия чрез цифрови платформи и използване на данни за поведение на водачите. Всичко това цели изграждането на транспортна среда, която е не само по-интелигентна, но и значително по-сигурна.

Поддръжка на съществуващата мрежа Макар и новото строителство да заема централно място в обществените дебати, поддръжката на съществуващата транспортна инфраструктура е не по-малко важна. Състоянието на пътищата, мостовете и железопътните линии има пряко въздействие върху безопасността, ефективността и дълготрайността вечността на транспортната система. Чрез внедряване на цифрови технологии за мониторинг – като дронове, вградени сензори и за дистанционно наблюдение – може да се осигури по-навременно откриване на проблеми, по-ефективно планиране на

ремонтните дейности и оптимизиране на разходите за поддръжка, като същевременно се повиши устойчивостта и надеждността на транспортната инфраструктура.

Транспортният сектор ще бъде подложен на дълбока трансформация, като устойчивостта и цифровизацията ще бъдат основни приоритети. В съответствие с европейските цели за нисковъглеродна мобилност, при развитието на транспортната система следва да се дава приоритет на железопътната и интермодалната транспортна свързаност, както и на мерките за ограничаване на емисиите, шумовото натоварване и пътнотранспортния риск. Чрез изграждане на интегрирани мрежи и интелигентна инфраструктура ще се подобри свързаността както вътрешно, така и с европейските коридори. България има възможност да изгради транспортна система, която е едновременно достъпна, сигурна и екологично отговорна.

5. Енергийна политика

Енергетиката на България е стратегически сектор, с историческа зависимост от въглища и внос на природен газ. Политиките до 2025 г. бяха насочени към енергийна сигурност и ВЕИ разширяване. От 2026 г. нататък се очаква радикален преход към *декарбонизирана, дигитализирана и децентрализирана* енергийна система. В съответствие с ИНПЕК, енергийният преход на България следва да се разглежда като балансиран, поетапен и контекстуално обусловен процес, в който технологичните иновации се въвеждат в синхрон със социално-икономическите ограничения и изискванията за енергийна сигурност

Стратегическият документ, който определя дългосрочната визия за развитие на сектор „Енергетика“ е Интегрираният план в областта на енергетиката и климата на Република България (ИНПЕК), който беше актуализиран през 2024 г. Интегрираният национален план обхваща периода 2021-2030 г. и представя перспектива до 2050 г.

Актуализираният ИНПЕК дефинира амбициозните цели и мерки, свързани с процеса на трансформация на националния енергиен микс, декарбонизация с устойчиво и достатъчно

намаляване на емисиите в енергийния сектор благодарение на нови нисковъглеродни технологии и плавния преход към източници с ниски въглеродни емисии. Постигането на заложените цели ще затвърди поетите от България ангажменти във връзка с изпълнение на Парижкото споразумение за климата и на Европейската зелена сделка.

Сектор „Енергетика“ е структуроопределящ отрасъл и в основата на бъдещото му развитие са ефективното използване на конвенционални и алтернативни енергийни ресурси, развитието на енергийния пазар и на интелигентните системи, прякото ангажиране на гражданите и обществото в енергийния преход, както и активното участие на потребителите на пазара на електрическа енергия.

ИНПЕК дефинира енергийния преход като поэтапен, дългосрочен и адаптивен процес, разпределен в хоризонтите до 2030 г. и 2050 г, докато реалната политика е насочена към постепенно намаляване на въглеродната интензивност при запазване на енергийната сигурност.

В ИНПЕК се предвижда поэтапно редуциране ролята на конвенционалните генериращи мощности, обусловено от фактори като сигурност на доставките, ценова стабилност и социално-икономически последици за въглищните региони.

Основни насоки и прогнози за периода 2026 г. – 2040 г.:

- *Декарбонизация:* Постепенно закриване на въглищни мощности (до 2038 г.), замяна с ВЕИ.
- *Повишаване на производството и потреблението на енергия от възобновяеми източници* чрез изграждане на фотоволтаични и вятърни електрически централи, както и чрез устойчиво оползотворяване на потенциала на биомасата и засилване ролята на геотермалната енергия за производство на топлинна енергия.
- *Ядрена енергия:* Поддръжка и евентуално разширяване на АЕЦ „Козлодуй“ с нови реактори (малки модулни).

- *Интелигентни мрежи:* Смарт електромери, двупосочни потоци, микромрежи и енергиен обмен между потребители.
- *Сигурност и инфраструктура:* Модернизиране на разпределителната електрическа мрежа и подобряване на сигурността на електроснабдяването.
- *Финансови механизми за подобряване на енергийните характеристики на жилищни и нежилищни сгради,* преминаване към интелигентно управление на сградите, както и осигуряване на подходящо ниво на компетентност в професиите в областта на енергийната ефективност.
- *Развитие на граждански енергийни общности и общности за възобновяема енергия,* потребители на собствена електрическа енергия от възобновяеми източници и активни клиенти.
- *Изграждане на съоръжения за съхранение на енергия, включително помпено-акумулиращи водоелектрически централи, както и изграждане на инфраструктура за пренос на водород.*
- *Свързаност със съседни пазари:* Укрепване на електропреносни линии с ЕС и Западните Балкани.
- *Социална устойчивост:* Подкрепа за уязвими групи чрез социални тарифи и енергийна помощ.

Трансформацията на енергийната система на България в периода 2026–2040 г. ще бъде един от най-мащабните и стратегически значими процеси в страната. От исторически зависимата от въглища и вносен природен газ енергетика, държавата се насочва към дълбока декарбонизация, цифровизация и децентрализация. Този преход не само следва ангажиментите към Европейския съюз и глобалните климатични цели, но и отговаря на реалните потребности от енергийна независимост, технологично обновление и социална справедливост. Фокусът ще бъде върху изграждане на устойчива и интелигентна енергийна

система, в която различни източници, технологии и потребители взаимодействат динамично в полза на обществото и икономиката.

Декарбонизация Постепенното закриване на въглищните електроцентрали до 2038 г. ще отбележи края на една ера в българската енергетика. Декарбонизацията е не просто технологична необходимост, а израз на политическа и социална воля за преход към по-чиста и безопасна енергия. Замяната на въглищата с възобновяеми енергийни източници ще бъде съпроводена от редица структурни промени – от пренасочване на инвестиции до преквалификация на заетите в сектора. Особено важно ще бъде този процес да бъде управляван с внимание към засегнатите региони, като се гарантира плавен преход, съчетан с икономически алтернативи и социална подкрепа.

Повишаване на производството и потреблението на енергия от възобновяеми източници: Повишаването на производството и потреблението на енергия от възобновяеми източници заема централно място в енергийната политика. Най-значителен принос се очаква да има производството на електрическа енергия от слънчева и вятърна енергия, както и използването на биомаса, отговаряща на критериите за устойчивост и на критериите за емисии на парникови газове. Ще се дава приоритет на навлизането на високоефективните охладителни и отоплителни инсталации, на въвеждането на иновативни технологии, използващи геотермална енергия.

Ядрена енергия Ядрената енергетика ще продължи да бъде стабилизиращ фактор в енергийния микс на България. Поддръжката на съществуващите мощности в АЕЦ „Козлодуй“ ще бъде съчетана с евентуално изграждане на нови реактори (7-ми и 8-ми блок), включително малки модулни реактори (SMR), които се разглеждат като бъдещо поколение безопасна и гъвкава ядрена технология. Тази форма на енергия ще служи като „гарантиран товар“ в система с преобладаващо променливи възобновяеми източници. Интеграцията на ядрената енергия с ВЕИ ще изисква нови модели на управление на натоварването, съхранение на енергия и пазарна гъвкавост.

Интелигентни мрежи Преминването към интелигентни електропреносни и разпределителни мрежи ще бъде от решаващо значение за адаптиране на системата към новите изисквания. Технологии като смарт електромери, микромрежи и двупосочен енергиен поток ще позволят потребителите не само да консумират, но и да произвеждат и продават електричество – процес, известен като „енергиен проскьюмъризм“. Интелигентните мрежи ще позволят по-ефективно управление на натоварванията, по-добра реакция при аварии и значително по-високо ниво на прозрачност и ангажираност на крайните потребители. Цифровизацията ще засегне както техническите, така и управленските аспекти на сектора.

Финансови механизми за подобряване на енергийните характеристики на жилищни и нежилищни сгради, преминаване към интелигентно управление на сградите, както и осигуряване на подходящо ниво на компетентност в професиите в областта на енергийната ефективност

Намаляването на първичното и крайното потребление на енергия в страната е приоритет и показател за ефективното използване на енергийните ресурси във всички сектори. Осигуряването на финансови механизми за подобряване на енергийните характеристики на жилищни и нежилищни сгради, прилагането на индикатори за интелигентна готовност на сградите, преминаване към интелигентно управление на сградите е необходимо с оглед рационализиране на енергийното потребление и обезпечаване на инвестиционните потребности за обновяване и декарбонизация на сградния фонд. Създаването и насърчаването на участието в програми за обучение и преквалификация на специалисти за професиите, свързани с енергийната ефективност е важно условие за постигане националните цели за енергийна ефективност. Сградите с близко до нулево потребление на енергия имат безспорен потенциал за намаляване на потреблението на енергия. Преобразуването на съществуващите сгради в сгради с близко до нулево потребление на енергия, а така също и създаването на технически изисквания за сгради с нулеви емисии в

контекста на Директива (ЕС) 2024/1275 относно енергийните характеристики на сградите следва да бъде отчетено при националното планиране в страната.

Развитие на граждански енергийни общности и общности за възобновяема енергия, потребители на собствена електрическа енергия от възобновяеми източници и активни клиенти: Ще се създават местни енергийни кооперативи, които не само ще повишат енергийната независимост, но и ще задълбочат социалното участие в енергийния преход. Така развитие на граждански енергийни общности и общности за възобновяема енергия, потребители на собствена електрическа енергия от възобновяеми източници и активни клиенти ще се превърне в инструмент не само за технологична модернизация, но и за развитие и подобрене на енергийната система на страната. Това ще изисква промени в регулациите, както и създаване на нови бизнес модели и платформи за енергиен обмен между потребители.

Изграждане на съоръжения за съхранение на енергия, включително помпено-акумулиращи водоелектрически централи, както и изграждане на инфраструктура за пренос на водород: Един от най-големите технологични и логистични предизвикателства пред системата с високо ВЕИ участие е осигуряването на надеждно съхранение на електроенергия. Развитието на батерийни системи, включително на ниво домакинства и предприятия, ще бъде ключово за балансиране на мрежата. Наред с тях ще се инвестира в изграждането на водородна инфраструктура, която да служи както за съхранение, така и за пренос и използване на енергия в други сектори като транспорт и индустрия. Помпено-акумулиращите станции ще продължат да играят важна роля при мащабно съхранение на електроенергия и реакция при пикови натоварвания. Тези технологии ще допълват системата и ще осигуряват нейната стабилност.

Свързаност със съседни пазари Интегрирането на България в регионалната и европейската електроенергийна мрежа ще продължи да бъде стратегически приоритет. Подобряването и разширяването на междусистемните връзки със съседни държави, особено с Гърция, Румъния, Сърбия и Северна Македония, ще улесни трансграничната търговия, ще повиши

сигурността на доставките и ще създаде условия за по-гъвкав енергиен пазар. Така България ще може не само да внася, но и да изнася електроенергия, особено в моменти на свръхпроизводство от ВЕИ. Свързаността ще се разглежда не просто като физическа инфраструктура, а като основа за икономическа и политическа стабилност в региона.

Социална устойчивост В основата на цялата енергийна трансформация ще стои принципът на социална справедливост. За да бъде преходът не само екологично устойчив, но и социално приобщаващ, ще бъдат разработени механизми за подкрепа на уязвимите групи.

Енергийната трансформация на страната ще бъде критична за постигането на климатична неутралност и енергийна независимост. Комбинацията от ВЕИ, ядрена енергия и умни мрежи ще оформи гръбнака на новата енергийна парадигма. Социалната справедливост и достъпността на енергията трябва да останат в центъра на прехода.

6. Политика в сферата на телекомуникациите и цифровизация

Цифровата свързаност е основа за конкурентоспособна икономика и приобщено общество. До 2025 г. напредъкът включваше национално покритие с широколентов интернет и начално внедряване на 5G. В новия период 2026–2040 г. ще се наложи *цялостна дигитална трансформация*, особено в периферните и селски райони.

Основни насоки и прогнози за периода 2026 г. – 2040 г.:

- *Универсален достъп до интернет*: 100% покритие с високоскоростен интернет, включително в планински и гранични райони.
- *5G и бъдещи технологии*: Национално 5G покритие, подготовка за 6G, „интернет на нещата“ (IoT).
- *Цифрова грамотност*: Образователни програми, дигитални умения за възрастни, ИТ обучение в училищата.

- *Цифровизация на публичните услуги* – напълно достъпни онлайн услуги за всички, базирани на съвременни цифрови технологии, с високо ниво на сигурност и защита на личните данни.
- *Киберсигурност*: Национални центрове за защита на данни, обучения и стратегически капацитет.
- *Дигитална икономика*: Насърчаване на стартъпи, ИТ хъбове, износ на дигитални услуги.
- *Интелигентни градове и села*: Умно осветление, дигитален трафик, управление на отпадъци и комунални услуги.
- *Телекомуникационна инфраструктура*: Фиброоптични кабели, сателитни връзки, облачни услуги.
- *Регионална свързаност*: Трансгранични ИКТ мрежи със съседни страни и европейски дигитални хъбове.

През следващото десетилетие България ще навлезе в нов етап на цифрова трансформация, в който телекомуникационната свързаност и дигиталните технологии ще престанат да бъдат просто допълнение към икономиката и ще се превърнат в нейна структуроопределяща основа. Цифровизацията ще обхване всички слоеве на обществото – от домакинствата в отдалечени райони до централните за данни, от училищата до публичната администрация. Страната ще трябва не само да гарантира универсален достъп до интернет и новите мрежови технологии, но и да изгради зряла цифрова култура, в която сигурността, ефективността и иновациите се допълват взаимно. Успехът на тази политика ще зависи не толкова от темпа на технологично внедряване, колкото от способността на институциите, бизнеса и гражданите да взаимодействат в рамките на една споделена дигитална среда.

Универсален достъп до интернет Постигането на 100% покритие с високоскоростен интернет ще бъде основополагаща цел на бъдещата телекомуникационна стратегия. Това

означава не просто наличието на мрежа, а осигуряване на реална свързаност с достатъчна скорост и надеждност, включително в планински, гранични и слабо населени райони. За да бъде този достъп ефективен и приобщаващ, той трябва да бъде съчетан с достъпни цени, съвместими устройства и обучени потребители. Въвеждането на фиброоптични връзки, сателитни технологии и мобилен интернет от ново поколение ще се използва паралелно, така че всяко населено място да има своята дигитална врата към света.

5G и бъдещи технологии Разгръщането на пълно национално 5G покритие ще бъде съчетано с ранна подготовка за следващото поколение мобилни мрежи – 6G. Тези технологии ще осигурят не само по-висока скорост и капацитет, но и възможност за развитие на нови индустрии и услуги – като автоматизация в производството, дистанционно здравеопазване, автономен транспорт и интелигентна енергетика. Развитието на „интернет на нещата“ (IoT) ще създаде среда, в която физическият свят – уреди, превозни средства, инфраструктура – ще бъде постоянно свързан и управляван в реално време. Това ще изисква нови стандарти за съвместимост, ниска латентност и сигурност на мрежите.

Цифрова грамотност В центъра на успешната цифровизация ще бъде човешкият фактор – способността на хората да ползват ефективно и отговорно цифровите технологии. Образователната система ще бъде ключова в този процес, чрез включване на информационни технологии в училищното обучение, развитие на дигитални умения сред преподаватели и въвеждане на програми за киберхигиена още от ранна възраст. Паралелно с това ще се развиват програми за възрастни и трудово активни граждани, които да придобият умения в областта на електронното банкиране, дигиталните документи, работа с платформи и използване на изкуствен интелект в ежедневието. Цифровата грамотност няма да бъде разглеждана просто като техническа компетентност, а като базово условие за пълноценно гражданство в съвременното общество.

Електронно управление Електронното управление ще се превърне в гръбнака на модерната публична администрация. Концепцията за „едно гише“ ще бъде реализирана чрез централизирани платформи за електронни услуги, които ще обединяват данни,

удостоверения, административни процедури и комуникация между гражданите и институциите. Автоматизацията на процесите, използването на блокчейн за удостоверяване на самоличност и архиви, както и въвеждането на изкуствен интелект в обработката на заявки ще повишат ефективността и ще намалят бюрокрацията. Така дигиталната държава ще се превърне от обещание в ежедневна реалност – достъпна, прозрачна и предвидима. В съответствие с целите на програмата „Цифрово десетилетие до 2030“ в областта на общественения сектор се предвижда всички ключови обществени услуги да бъдат напълно достъпни онлайн, да се осигури широко използване на цифрова идентификация от гражданите и бизнеса, както и развитие на оперативно съвместими и интегрирани публични платформи, които гарантират сигурен, единен и ефективен достъп до административни услуги в рамките на целия Европейски съюз.

Киберсигурност С разрастването на дигиталните услуги и инфраструктурата, киберсигурността ще бъде критичен приоритет. Създаването на национални центрове за защита на данни, системи за ранно предупреждение при киберзаплахи и реагиране при инциденти ще формират ядрото на новата защита. Киберсигурността ще бъде не само технологично предизвикателство, но и културна задача – чрез обучения, етични стандарти и информираност на потребителите. Частният сектор ще бъде активен партньор в създаването на „дигитален имунитет“ – от финансовите институции до здравните платформи, всички ще бъдат включени в общата рамка за устойчивост срещу цифрови рискове.

Дигитална икономика Икономическият растеж през следващите десетилетия все по-тясно ще бъде свързан с дигиталния сектор. България има потенциал да се утвърди като регионален център за развитие на софтуер, износ на дигитални услуги и платформи с висока добавена стойност. Насърчаването на стартапи, създаването на ИТ хъбове в различни региони и въвеждането на облекчени регулации за иновационни компании ще създадат благоприятна среда за предприемачество и технологично обновление. Успоредно с това, ще се насърчава цифровизацията на традиционните сектори – индустрия, земеделие,

логистика – така че цялостната икономика да се възползва от предимствата на цифровия преход. Следва да се насочи вниманието към мерки за повишаване на основния цифров интензитет в малките и средни предприятия както и увеличаване на дела на предприятията, използващи облачни услуги, големи информационни масиви и изкуствен интелект

Интелигентни градове и села Концепцията за интелигентни населени места ще се развива както в големите градове, така и в селските райони. Внедряването на умно осветление, дигитално управление на трафика, интелигентно събиране и управление на отпадъци, както и автоматизирани комунални услуги ще повиши качеството на живот и ще намали разходите на общините. Технологиите ще позволят по-добро планиране, управление на ресурси и взаимодействие с жителите. Дигиталното село няма да бъде утопия, а практическа реалност, в която иновациите достигат до всяка точка на територията чрез достъпна и надеждна инфраструктура.

Телекомуникационна инфраструктура За да се осъществи тази трансформация, ще бъде необходимо мащабно инвестиране в телекомуникационна инфраструктура. Развитието на фиброоптични мрежи, внедряване на сателитни връзки и разширяване на облачните услуги ще създадат основата за гъвкава, мащабируема и устойчива дигитална среда. Тези елементи ще осигурят не само капацитет, но и устойчивост на натоварвания, както и възможност за динамична адаптация към технологичните промени. Облачните платформи ще се използват не само в частния сектор, но и за държавни услуги, осигурявайки достъп, сигурност и ефективност.

Регионална свързаност България ще укрепи своята роля като част от европейското дигитално пространство чрез развитие на трансгранични ИКТ мрежи и участие в инициативи за свързване на цифровите хъбове в региона. Това ще улесни свободния поток на данни, ще подобри съвместимостта на услугите и ще отвори нови възможности за сътрудничество.

Цифровизацията ще бъде в основата на всички сектори и ще определи конкурентоспособността на страната през 21-ви век. Универсалният достъп, киберсигурността и дигиталната грамотност ще формират триъгълника на приобщаващата трансформация, цифровият преход следва да допринесе и за постигане на европейските цели, включително 90 % от МСП да имат основен цифров интензитет и 75 % от предприятията да използват облачни услуги, големи информационни масиви и изкуствен интелект; Инвестициите в ИКТ инфраструктура и умни технологии ще стимулират икономическия растеж и общественото развитие.

7. Икономическа политика

Българската икономика премина през значителна трансформация през последните десетилетия, но остава уязвима поради зависимост от външни пазари и регионални дисбаланси. Периодът 2026–2040 г. ще изисква *диверсификация, иновации и териториално балансирано развитие*.

Основни насоки и прогнози за периода 2026 г. – 2040 г.:

- *Регионално балансирано развитие*: Насърчаване на икономически активности извън София чрез индустриални зони и фискални стимули.
- *Зелена икономика*: Подкрепа за предприятия в сектора на кръговата икономика, биоикономика и екотехнологии.
- *Индустриална модернизация*: Инвестиции в автоматизация, роботика, ИИ и дигитална трансформация.
- *Малки и средни предприятия (МСП)*: Достъп до финансиране, административна подкрепа и обучителни програми.
- *Туризм с висока добавена стойност*: Развитие на здравен (балнео-, СПА и уелнес, таласотерапевтичен и медицински туризъм), културен (културно-исторически,

фестивален, събитиеен и творчески туризъм, религиозен и поклонически туризъм, кулинарен и винен туризъм), градски, планински туризъм, еко- и селски туризъм, MICE..

- *Стартиращи и иновативни компании:* Подкрепа за ИТ, биотехнологии, финтех и зелени иновации.
- *Трудова мобилност и образование:* Свързване на образованието с нуждите на пазара на труда, дуални системи.
- *Трансгранична икономика:* Икономически коридори със Сърбия, Румъния, Турция и Гърция.
- *Икономическа устойчивост:* Диверсифициране на износа и минимизиране на външни икономически шокове.

В следващите петнадесет години България ще бъде изправена пред предизвикателството да изгради по-устойчива, иновативна и регионално балансирана икономика. След десетилетия на пазарни трансформации, присъединяване към Европейския съюз и отваряне към външни пазари, икономиката на страната показва устойчив ръст, но остана уязвима поради висока външна зависимост, демографски натиск и неравномерно развитие между столицата и останалите региони. Политиката в периода 2026–2040 г. ще трябва да адресира именно тези структурни слабости чрез активна държавна намеса, интелигентно планиране и дългосрочни инвестиции в човешки капитал, технологии и инфраструктура.

Регионално балансирано развитие Един от най-съществените приоритети ще бъде преодоляването на териториалните икономически дисбаланси, които в продължение на години концентрираха инвестиции и заетост в София и няколко други големи центъра, оставяйки значителни части от страната слабо развити и демографски обезлюдени. Стратегията за балансирано развитие ще включва създаването на нови индустриални зони в Северозападна България, Родопите и Странджа, както и прилагането на фискални и регулаторни стимули за привличане на инвеститори в по-малките общини. Целта няма да бъде просто механично разпределение на ресурси, а създаване на жизнени регионални икономики, които генерират добавена стойност, заетост и социална стабилност на местно

ниво. Важно условие за регионално балансирано развитие е качеството на връзките между областните центрове, индустриалните зони, логистичните ядра и транспортните изходи на страната. Подобряването на междуобластната свързаност създава предпоставки за по-широк достъп до пазара на труда, за по-добро използване на специализирани кадри и за по-балансирано разпределение на икономическата активност в рамките на регионите.

Зелена икономика и устойчив растеж Преходът към зелена икономика ще бъде неотменима част от икономическата трансформация на страната. Очаква се нарастваща подкрепа за предприятия, които работят в областта на кръговата икономика, екотехнологиите и биоикономиката, включително тези, които използват природни ресурси устойчиво или произвеждат продукти с нисък въглероден отпечатък. Зеленият преход ще бъде не само екологично необходим, но и икономически рационален, тъй като ще създаде нови работни места, ще стимулира технологични иновации и ще подобри достъпа на българския бизнес до европейско финансиране и нови пазари. Дългосрочната цел ще бъде съчетание между икономически растеж и опазване на околната среда – модел на развитие, който гарантира устойчивост за бъдещите поколения.

Индустриална модернизация и цифровизация Модернизацията на българската индустрия ще бъде водеща линия в икономическата политика, като основното внимание ще бъде насочено към технологичната трансформация на производствения сектор. Автоматизацията, роботиката, изкуственият интелект и внедряването на „индустрия 4.0“ ще бъдат не просто инструменти за повишаване на ефективността, а и път към подобряване на международната конкурентоспособност на българската икономика. Важен акцент ще бъде и дигиталната трансформация на малките и средните предприятия, които имат ключово значение за икономиката, но често изостават по отношение на технологичното развитие. Подкрепата за тях ще включва достъп до финансиране, обучения, цифрова инфраструктура и намаляване на административната тежест.

Подкрепа за малки и средни предприятия Политиката спрямо малките и средните предприятия ще бъде поставена в центъра на икономическото обновление. Този сектор, който осигурява голяма част от заетостта и предприемачеството в страната, ще получи

засилена институционална и финансова подкрепа. Осигуряването на достъпни кредитни линии, програми за насърчаване на износа и участие в иновационни клъстери ще спомогне за излизането на МСП от периферията на икономическата система. Наред с това, ще се развиват центрове за бизнес подкрепа, които ще предлагат консултации, обучение и насърчаване на технологичен трансфер. Стимулирането на предприемачество ще бъде приоритет в политиките за регионално развитие и заетост.

Туризм с висока добавена стойност: Развитие на здравен (балнео-, СПА и уелнес, таласотерапевтичен и медицински туризъм), културен (културно-исторически, фестивален, събитийен и творчески туризъм, религиозен и поклонически туризъм, кулинарен и винен туризъм), градски, планински туризъм, еко- и селски туризъм, MICE.“.

Туристическият сектор ще бъде реформиран и надграден така, че да премине от количествен към качествен модел на развитие. Вместо да разчита изключително на масов туризъм и сезонни потоци, България ще се стреми да развие специализирани форми на туризъм с по-висока добавена стойност, като здравен, културен, градски, планински туризъм, еко- и селски туризъм, MICE. Това ще изисква подобрение на туристическата инфраструктура, маркетинг, свързаност и повишаване на стандартите на обслужване, както и национални политики в областта, за да се постигне диверсификация в предлаганите продукти. Необходимостта от адаптиране на туристическия продукт на страната и регионите към динамичните промени на световния туристически пазар, необходимостта от адаптиране на продуктите и услугите към промените в климата, намаляване на въглеродния отпечатък на туристическите предприятия, прилагане на мерки за енергийна и ресурсна ефективност и принципите на кръговата икономика, както и нуждата от подготовка и задържане на младите хора за работа в сектора Цифровизацията ще бъде ключова за управлението на туристическия капацитет, популяризацията на малко познати дестинации и създаването на персонализирани туристически преживявания.

Стартиращи и иновативни компании Стартиращите и високотехнологични компании ще бъдат двигател на икономическата динамика през следващите десетилетия. Подкрепата за

екосистемата от стартъпи ще обхваща сектори с висока добавена стойност като информационни технологии, биотехнологии, финтех и зелени иновации. Ще се създадат условия за достъп до рисков капитал, подкрепа чрез инкубатори и акселератори, както и улеснени административни процедури за създаване и развитие на иновативни компании. Стимулирането на научноизследователска дейност и сътрудничеството между университети и бизнес ще играят важна роля в изграждането на устойчива иновационна екосистема.

Трудова мобилност и образование Свързването на системата на образованието с нуждите на пазара на труда ще бъде от решаващо значение за икономическата адаптивност и социалната стабилност на страната. Дуалното образование, при което обучението се провежда едновременно в училище и на работното място, ще бъде разширено, особено в техническите и инженерните професии. Ще се създадат регионални центрове за професионално обучение, насочени към младежи, безработни и възрастни в преход към нова заетост. Трудовата мобилност, както вътре в страната, така и през граница, ще бъде улеснявана чрез дигитални платформи, съвместими квалификации и сътрудничество с други страни от региона и ЕС.

Трансгранична икономика Регионалната икономическа свързаност ще играе все по-важна роля за позиционирането на България в международната икономическа среда. Развитието на трансгранични икономически коридори със Сърбия, Румъния, Турция и Гърция ще създаде нови възможности за търговия, логистика и съвместни инвестиции. Инфраструктурните проекти в тези зони ще бъдат допълнени от административни облекчения и дигитални платформи за трансгранично сътрудничество. По този начин страната ще затвърди ролята си на кръстопът между Европа, Азия и Близкия изток.

Икономическа устойчивост В основата на цялостната икономическа стратегия ще стои стремежът към устойчивост и дългосрочна стабилност. Диверсификацията на износа по пазари и сектори ще бъде основен инструмент за ограничаване на риска от външни икономически шокове и зависимост от ограничен брой външни партньори. България ще

трябва целенасочено да разширява своята експортна география извън рамките на Европейския съюз, чрез активна търговска дипломатия, участие в международни панаири и двустранни икономически споразумения с бързоразвиващи се региони като Близкия изток, Азия и Африка. Наред с това, ще се постави акцент върху секторна балансираност, така че икономиката да не бъде прекалено зависима от няколко водещи индустрии. Развитието на нови сектори с висока добавена стойност – като възобновяеми енергийни технологии, биоинженеринг, дигитални услуги и интелигентно производство – ще разшири основата на икономиката и ще намали нейната циклична уязвимост. Финансовата устойчивост също ще бъде приоритет – чрез разумно управление на публичните финанси, устойчив дълг и засилване на вътрешните източници на растеж, включително вътрешното потребление и местните инвестиции. Устойчивостта ще има и социално измерение – чрез гарантиране на икономическа приобщеност, достъп до трудов пазар за уязвими групи и минимизиране на неравенствата между региони и социални слоеве. Така икономическата политика няма да бъде насочена само към темпове на растеж, а към неговото качество и трайност – като се изгражда икономика, устойчива не само на пазарни сътресения, но и на климатични, демографски и технологични промени.

Икономическата политика на България трябва да отговори на нуждата от устойчивост, иновации и социална кохезия. Чрез подкрепа за МСП, зелени технологии и регионално развитие се цели по-конкурентна и балансирана икономика. Стратегическият фокус върху човешкия капитал и цифровизацията ще определи бъдещото икономическо лидерство на страната.

8. Транссекторни предизвикателства за периода 2026 – 2040 г.

Пространственото и регионалното развитие на България през периода 2026–2040 г. ще се осъществява в условията на значителни социално-икономически, екологични и технологични промени, както на национално, така и на европейско и глобално ниво.

Анализът на секторните политики ясно показва, че бъдещите предизвикателства не могат да бъдат разглеждани в изолация – те са дълбоко взаимосвързани и изискват *цялостен, интегриран и дългосрочен подход*.

Устойчивостта на териториалното развитие вече не зависи само от инвестиции в инфраструктура или отделни индустрии, а от способността на страната да *реагира координирано на комплексни процеси* – демографски срив, климатична нестабилност, урбанизационен натиск, социални неравенства и технологични неравновесия.

Територията следва да се разглежда като ресурс с различни функции, потенциали и ограничения. Наличието на значителни териториални различия между Северна и Южна България, между столичния регион и периферията, между големи градове и изоставащи общини, изисква актуализиран интегриран подход към териториалното развитие – такава, която не се основава само на конкуренция между територии, а на сътрудничество и взаимна допълваемост.

В този контекст, обобщените изводи по-долу не просто констатираат настоящи проблеми, а очертават посоки за дългосрочни политики, които да бъдат заложени в новата Национална концепция за пространствено развитие на България (2026–2040). Те подчертават нуждата от териториална справедливост, интелигентно управление на ресурсите и висока адаптивност на институциите.

Ключови изводи и посоки:

- *Демографска стагнация и обезлюдяване:* България е изправена пред задълбочени демографски предизвикателства – застаряващо население, ниска раждаемост и силна външна миграция. Необходимо е интегриране на демографската политика в пространственото планиране – чрез стимули за заселване в стратегически райони, подкрепа за семейства, преференции за млади специалисти в малки и средни градове;

- *Инфраструктурни дефицити:* Неравномерното развитие на транспортна, енергийна, цифрова и социална инфраструктура води до ограничена достъпност и по-слаба интеграция на част от регионите. Новата концепция трябва да приоритизира териториалната свързаност и достъп до базови услуги чрез целенасочени инвестиции, с фокус върху Северна България, Родопите и граничните зони;
- *Засилен моноцентризъм:* Прекомерната концентрация на население, капитал и иновации в столицата задълбочава регионалните неравенства. Препоръчва се изграждане на полицентрична система чрез регионални хъбове – Варна, Пловдив, Бургас, Русе, Стара Загора и Велико Търново – и тяхното свързване с по-малки градове;
- *Хаотична урбанизация и липса на териториален контрол:* Разрастването на градовете често се случва без стратегическо планиране – води до загуба на зелени площи, пренатоварване на услуги, социална сегрегация. Изисква се въвеждане на пространствена регулация с ясни граници на урбанизирани територии, нови инструменти за управление на градски растеж (зелени пояси, реконверсия на индустриални зони и др.);
- *Завземане на земеделски земи за неземеделски нужди:* Липсата на контрол при смяна на предназначение на земи води до деградация на селскостопанските територии. Необходимо е въвеждане на механизми за опазване на плодородните зони чрез териториално планиране, регулаторни ограничения и прилагане на принципа „нетна загуба на земеделски площи – нула“.
- *Липса на териториално интегрирани политики:* Често отделните секторни политики се прилагат фрагментирано, без да се отчита териториалният контекст. Националната концепция за пространствено развитие 2026–2040 г. трябва да въведе

интегрирано териториално планиране, основано на ГИС, прогнозни сценарии и активно участие на регионалните и местните власти.

Въпреки предизвикателствата, България разполага със стратегически ресурси – благоприятни природо-географски условия, природно разнообразие, културно наследство, сравнително развита ИКТ инфраструктура. Това предоставя възможности за развитие на устойчив туризъм, дигитална икономика, агроинновации и междурегионално сътрудничество.

Българските региони развиват устойчив капацитет и конкурентоспособност в динамична среда, с подобрен жизнен стандарт и достъп до качествени услуги за всички граждани. Столичният регион се утвърждава като водещ център в Югоизточна Европа, а останалите региони се доближават до европейските стандарти. Националните ресурси са опазени чрез устойчиво управление, съхранена е регионалната идентичност, а социално-икономическите и териториални дисбаланси са значително намалени.

НАЦИОНАЛНА КОНЦЕПЦИЯ ЗА РЕГИОНАЛНО И ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ

2026 – 2040 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ IV

ПРОГНОЗИ, АЛТЕРНАТИВНИ СЦЕНАРИИ И ПРОСТРАНСТВЕНИ МОДЕЛИ ЗА РАЗВИТИЕ НА НАЦИОНАЛНАТА ТЕРИТОРИЯ

1. Пространствени модели

Пространствените модели традиционно се развиват бавно във времето, еволюционно. Те са многопластови и исторически обусловени и са основа и инструмент на политиката и целите за пространствено развитие на страната. Чрез мотивирано избран модел се преследва желаната и реализуема организация на националното пространство, създаваща равни възможности за всички жители, независимо от локализацията им. Това означава координирани интервенции, насочени към териториалните неравенства, към насърчаване на икономическата активност и ефективност, към решаване на социалните и екологични проблеми.

Възприето е, че *пространствените модели* се развиват с *йерархична структура* от 5 нива на селищни центрове, техните зони на влияние и връзките между тях (физически/транспортно-комуникационни и функционални). Динамиката на промените се повишава към по-ниските йерархични нива. Динамиката е най-слаба на национално ниво и най-изявена на ниво „община“.

За постигане относително стабилни населени места в пространствения модел е необходима регионална политика, насочена към публични усилия и ресурси за изграждане на инфраструктури и към поддържане и запазване на системите за публични услуги. Необходимо е добро поддържане и запазване на пространствената цялост на стабилни и удовлетворяващи населението публични услуги – здравеопазване, образование, социални услуги, култура и спорт.

Преминаването към пазарна икономика през последните 35 години оказва влияние в пространственото развитие на България. С вложените значителни публични усилия и ресурси не се постигна желания резултат и обрат. За оптимален резултат, за по-ефективно влияние на процесите в националното пространство е необходимо своевременно пренасочване и преразпределение на публичните ресурси. Незадоволително е използването на мощни инструменти като публично-частни партньорства за развитие на големи и

модерни индустриални паркове, коопериране на общини в предоставяне на публични услуги и други, за получаване на по-висок ефект и ефективност при прилагането им, както и оползотворяване на местни потенциали чрез интегрирани териториални инвестиции.

Моделът на едно пространство по принцип е относително инертен във времето. В АНКПР 2019 г. е констатиран силен поляритет в развитието на общинските територии. Шест години по-късно, в анализа към настоящата концепция (НКРПР 2026 – 2040 г.), се наблюдава задълбочаване на тези неравенствата. Задълбоченият контраст „център – периферия” се наблюдава и на областно ниво. Макар и най-слабо изявиени, неравенствата на регионално ниво затвърждават тезата за дисбаланси в развитието на националното пространство. Този проблем се приема като основно предизвикателство и към него се насочва съответен стратегически пакет при актуализацията на НКРПР 2026 – 2040 г. На тази основа кристализират два основни извода:

- Процесите на пространствена поляризация продължават и то с ускорено движение към *моноцентрични модели* на развитие на всички нива – общинско, областно, регионално, национално;
- Необходим е бърз обрат и пренасочване на процесите, водещи към *полицентрични модели* – на общинско, областно, , регионално и национално ниво. Този подход трябва да осигури запазване енергията на центъра, и *адекватна подкрепа на възможностите* за оползотворяване на ендегенните ресурси на перифериите според тяхната специфика.

„Подкрепена възможност” не означава абсолютизирана/директна намеса на държавата върху желанния процес, а ефективно прилагане на регионална политика, създаваща нови конкурентни центрове за избор на място за инвестиции, за образование, за заетост, за жизнена кариера, за обитаване, за отдих.

С променящите се условия, населението, домакинствата и бизнесът стават все по-гъвкави и високомобилни. Мултилокалността, т.е. *животът на няколко места*, се увеличава. В резултат на което, те търсят нови пространства за жилища, работни места и отдиш.

Проблемите и предизвикателствата, които по настоящем съществуват в условията на необходим климатичен неутралитет и тези които се очакват в прогнозируемото бъдеще, могат да се резюмират както следва:

- разрастването на урбанизираните територии за жилищни,
- обслужващи и производствени дейности;
- изоставяне и неревитализиране на терени и сграден фонд от закрити дейности;
- с налагане *онлайн търговията* на дребно започва освобождаване на търговски и офис площи – риск за поддържане на сградния фонд и обслужващата инфраструктура в центровете на градовете;
- цифровизация, водеща до неочаквано затваряне на производства, но същевременно и отваряне на възможности за нови бизнеси; цифровите форми на комуникация частично заместват директната пространствената близост;
- *атрактивните обществени пространства* се превръщат във все по-съществен фактор за качеството на селищната среда.

Тези процеси продължават да нарастват. Осигуряването на висококачествени бизнес локации се превръща в огромно предизвикателство, а рискът от по-нататъшно разрастване на големите градове се увеличава.

Конфликтните интереси трябва да бъдат внимателно анализирани и претеглени. Впоследствие е необходимо прецизно планиране, за да се сведе до минимум вредното въздействие върху хората, природата и опазването на ландшафта.

На тази основа са възможни следните действия:

Този документ е създаден в рамките на изпълнение на Договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ № BG16FFPR003-5.001-0005 - Бюджетна линия на отдел „Стратегическо планиране и програмиране“, Приоритет 5 Техническа помощ по чл.36“ на ПРР 2021-2027 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и Фонда за справедлив преход

- Разработване на модел на йерархични нива на пространствено планиране:
 - национално ниво за стратегическо позициониране на центровете на растеж;
 - регионално ниво за свързаност и интеграция;
 - локално ниво за инфраструктура, услуги и качество на живот;
- Пространствено развитие – разширяване развитието на селищната мрежа с адресиране не само в *ивиците на наследените урбанизационни оси*, а приоритизиране на градските възли (първо–трето ниво) в цялата територия на страната, като центрове на концентрация са определени за инвестиции, труд, жилища и услуги, с ясни инфраструктурни и социални политики;
- Инструменти за стратегическо управление на земята – планове за „консервативна“ употреба на земята (намаляване разрастването на урбанизираните територии), стремеж към концепцията за „компактен град“ (град на къси разстояния), за да има по-добър контрол върху по-нататъшното разширяване на градовете, планове за промишлени/бизнес зони (осигуряване на висококачествени бизнес локации), търговски модели и защита на паркова и зелена инфраструктура, насърчаване както реконструкцията на пренебрегвани райони, така и изоставени индустриални и други терени, за предотвратяване на риска от по-нататъшно разрастване на големите градове¹.
- Подобряване на транспортната мрежа:
 - развитие на TEN-T връзки с акцент върху вътрешни връзки и свързаност между градове-центрове;
 - насърчаване на алтернативни модалности (обществен транспорт, велосипеди) и интегрирани маршрутни и тарифни системи, модернизация и разширяване на

¹ София, Пловдив, Варна, Бургас, Стара Загора, Русе, Плевен – вече под 100 хил.д.

транспортните мрежи, техните основни направления, избиране и поддържане на свободни инфраструктурни маршрути за въздушни електропроводи и железопътни линии.

- Устойчивост и климат – координиране на урбанистичното развитие с цел минимизиране на екологичния отпечатък², разширяване на природните зони в градовете, опазването на ландшафта и биоразнообразието, намаляване на пътуванията в пиков час и подобряване на мобилността с ниски емисии.
- Трансгранична координация: създаване по-благоприятни условия за интензивни социално-икономическо сътрудничество и културен обмен (услуги, пазари на труда и инфраструктура), както с прилежащите страни-членки (Румъния и Гърция), така и с останалите – Турция, Сърбия и Северна Македония и адаптация към Шенгенското пространство със свързващи коридори, и с фокусиране върху укрепване на вътрешните връзки в националната територия, както и включване на мрежата от български градове в система от транспортни връзки, обслужваща икономически най-силните метрополиси и региони на ЕС.

Националната територия *вече не е просто периферия и транзитно пространство*, а добре организирано място за бизнес и живеене, част от европейското и на ЕС.

Не последно по значимост, е качеството на „отвореност“ *на пространствените модели* и функционалната им интегрираност с транс-граничните територии и с превръщането на България във външна граница на Шенгенското пространство.

Възприетият в настоящата НКРПР 2026 – 2040 г. подход към националното пространство включва *отдалечаване от идеята за развитие, протичащо само в ивиците на традиционните оси на урбанизация*. Моделът, базиран на идеята за лентово развитие по

² Екологичен отпечатък - измерване на зависимостта на хората от природните ресурси, като се изчислява каква част от околната среда е необходима за поддържане на определен начин на живот.

осите на урбанизация, вече не играе ключова роля. Акцентът вече се измества към *функционалните връзки* между българските центрове на растеж³ и европейската метрополна мрежа. Съвременните предизвикателства пред развитието изискват както определена критична маса от човешки, икономически и социален капитал, така и добре организирано местно пространство. Последното включва добра транспортна и комуникационна свързаност, цялостна система на качествени социални услуги, развити пазари на труда, работеща институционална система (законодателство и администрация), по- висок стандарт на живот.

2. Елементи на пространствената структура

Даденото пространство и съществуващите взаимовръзки в него чрез изучаване предоставят пространствените характеристики и взаимодействия на обектите и явленията. Географското значение за пространството според Golledge (2002)⁴ вече не е само декларативно събиране и представяне на факти за природата и обществото, а представлява когнитивен процес на „познаване и изясняване на отношенията между обектите, подреждане, организация, разпределение, структура, форма, йерархия, разстояние, посока, ориентация, регионализация, категоризация, референтна рамка, географска асоциация и т.н., и същностното им обвързване в теории и обобщения“. Това изисква разработването на нови данни, на нови методи за анализ, интерпретация и представяне, на нови източници и видове информация. В този смисъл представените понятия за пространството са в основата на изследвания на пространствено-времевите аспекти и получаването на нова информация за обектите и явленията протичащи на съответната територия.

³ <https://ime.bg/articles/ikonomicheskite-tsentrove-v-bylgariya-2023-rezyume/> – Икономическите центрове в България – 2023. Най-изявените сред общо 16 са София, Пловдив, Варна, Стара Загора, Русе и Бургас.

⁴ Golledge, R. G. (2002) The nature of geographic knowledge. – *Annals of the Association of American Geographers*, 92 (1), pp. 1-14.

Различните пространствени модели и теории за организация на пространството отразяват възгледите относно факторите за пространствена организация, доминиращи през различните етапи на общественото развитие.

Пространственият модел за развитие на националната територия синтезира различни слоеве с информация, функции, процеси и приоритетни елементи от различни йерархични нива в единна динамична във времето система. Елементите на пространствената макроструктура могат да се систематизират в три основни групи:

- „*площни обекти*“ – различни видове територии и зони;
- „*линейни обекти*“ – мрежи и оси на развитие;
- „*точкови обекти*“ – населени места, центрове на растеж, обекти и комплекси на различни функционални системи.

Площните обекти са няколко вида територии, определени по различни признаци – според степента на урбанизация (силно, средно и слабо урбанизирани), според специфичните си характеристики (крайбрежни, гранични, планински, с концентрация на НКН и атрактивни ландшафти), територии в риск (природни, икономически, демографски). Териториите със специфични характеристики и тяхната типология зависят от целите на съответните програми и стратегии, за които се изготвят. Определени са на основата на адаптирани за мащабите и характеристиката на страната групи от критерии. В тази група попадат и *териториите на агломерационните ареали* – в процес на формиране, функциониращи, в процес на затихване и новосформирани (предимно на основата на развитието на туризма и отдиха). На базата на подробни данни от преброяванията през 2011 г. и 2021 г. и според утвърдена от Евростат методика НСИ е разработило два модела според двете преброявания, определящи обхвата на урбанизирани центрове и техните агломерационни ареали ⁵

⁵ Териториални типологии 2024, НСИ

Линейните обекти обхващат мрежите на пътна и други технически инфраструктури, водни течения, урбанистични оси, културни и зелени коридори. Това са важните връзки на територията на страната между макроструктурните елементи и между отделните обекти с национална и регионална значимост. Те формират главните и второстепенните оси на развитие, свързвайки населените места, обектите на туризма, културното и природно наследство, обекти на социалната инфраструктура.

Точковите обекти са населените места (класирани по йерархични нива според големината и ролята им в полицентричната система), важни обекти на транспортната, техническата, туристическата, културната и социалната инфраструктура, уникални обекти на НКН със световно, регионално и национално значение. Към точковите обекти спада и особената категория под названието „портали” (“gateways”), маркиращи главните входи към страната (Бургас, Варна, Русе, Видин).

Полюсът на развитие има обаче капацитета да провокира взаимодействие между икономическата и социалната структура, чийто ефект е да увеличава комплексността на цялата икономическа и социална система и да разширява своите многомерни резултати и доходи и има поле на влияние.

Полюсът на растеж е един център, който има капацитета да предизвика растеж в друг един център, като се опира на еволюцията на икономиката, в която има балансиран растеж и в чийто потенциал е включена инвестиция. Такива центрове могат да се развият при модела „развит полицентризм“.

Теоретичната постановка за пространствените модели за развитие на националната територия разглежда три възможни сценария/варианта - ограничен, умерено развит и силно развит полицентризм. Най-подходящ за страната продължава да се приема моделът на умерения полицентризм, който отговаря и на постановките за пространствено развитие на европейското пространство. Застъпва се постановката за полицентризм.

Основната цел на Концепцията е превъзможване продължаващо развитие на селищната мрежа към моноцентризъм, чрез стимулиране на развитието ѝ към умерен полицентризъм, и в далечна перспектива за доближаване към развит полицентризъм.

В целевия пространствен модел като основа се приема провеждането на координирано и интегрирано планиране на всички сектори с териториални проекции – икономика, инфраструктури, обитаване, екология, публични услуги. Оптималният желан пространствен ред може да се постигне с устройствено паниране, но в пълен синхрон и съгласуваност с икономическото, социалното и екологичното планиране. Прилагането и резултатите от НКРПР 2026-2040 не планира ресурси, а мерки. Тези мерки ще се реализират с ресурсите на секторните програми, върху които НКРПР ще окаже въздействие, като ги насочва и координира териториално.

Обхватът на НКРПР 2026 – 2040 г. е цялата национална територия, както и при НКРПР Актуализация 2019, като третира само *национално значими* компоненти - територии, обекти, процеси. Документът отделя основно внимание на населените места, носители на приоритетите на националната политика за пространствено развитие, т. ч. на градовете, и на по-големите села, носители на заряда в полицентричната селищна мрежа и изпълнители на ролята на центрове за публични услуги в селски райони.

За нуждите на Концепцията е възприета териториална типология на градивни единици на националното пространство.

Основната градивна единица в *макропространствената структура* на националната територия се формира от *териториален модул* – общината. Чрез групиране на общини се определят райони и територии със специфични териториални характеристики (*централни и периферни, силно, средно и слабо урбанизирани, развити и изоставащи, крайбрежни, гранични, планински и др.*). Номенклатурата на районите със специфични характеристики е отворена и се формира от характера и целите на планираните намеси.

Най-малката градивна единица от териториална типология в настоящата концепция са *по-дребни териториални модули - земища и групи от поземлени имоти* с обща характеристика. Това се прави с цел да се делимитират ареали, които не се затварят в административните граници на общините, а същевременно имат важно значение в пространственото развитие на страната – значим потенциал от различен характер, висока природна или културна стойност, висока степен на застрашеност от природни бедствия (наводнения, свлачища и др.).

В настоящия документ се използва европейската методика за определяне на степента на урбанизация:

- *Силно урбанизирани общини (централни)* – на големи градове, при които над 50% от населението е концентрирано в населени места над 50 хил. жит. или общините са с център град над 50 хил. жит. Такива са 16 общини с центрове големи градове;
- *Средно урбанизирани общини (междинни)* – на средни градове, при които над 50% от населението живее в населени места от 5 до 50 хил. жит. или общините са с център град от 5 до 50 хил. жит. Такива са 96 общини с центрове средни и малки градове;
- *Слабо урбанизирани общини (периферни)* – на малки градове или села, при които над 50% от населението живее в населени места под 5 хил. жит. или общините са с център град под 5 хил. жит. Такива са 153 общини с центрове много малки градове и села.

Тези три типа покриват цялата национална територия. Приема се още, че националната територия се разглежда и на слоеве. В зависимост от планираните цели и мерки, върху този основен слой се наслагват районите със специфични характеристики. Друг слой формират например неурбанизираните природни територии за съхраняване на екологичното равновесие и биоразнообразието. Третият слой цели подпомагане със социална насоченост заемат съсредоточията на общини в критично социално-икономическо състояние. *Осите и зоните за подпомагане на интензивния растеж* формират слой с предложенията за

балансиране на пространствения модел. Системата от слоеве е обширна и съответства на предложените мерки в стратегическия пакет на Концепцията.

Природните територии заемат части и от трите основни типа територии – силно, средно и слабо урбанизирани. В Концепцията, природните територии са определени като територии за превантивна защита и консервиране в заварения им начин на земеползване.

В тях са включени защитените територии, опазвани по силата на Закона за защитените територии и защитените зони по Натура 2000, опазвани по силата на Закона за биологичното разнообразие. Към тях принадлежат и други територии без населени места, заети от гори, разположени във високите части на планините, край реки, край морето, части от акваторията.

„Носещият скелет” на пространствения модел се формира от големите градски центрове с национално и наднационално значение от мрежата на европейските градове (MEGA, FUA) с формиращите се към тях урбанизирани центрове (ядра) и агломерационни ареали, национални курорти, големите промишлени съсредоточия (икономически центрове), обектите на сигурността и отбраната, както и свързващите урбанистични коридори или оси на развитие.

Градовете-центрове от високо йерархично равнище оказват влияние във функционално и в пространствено отношение на съседни населени места и по този начин започват да формират полета на влияние или *агломерационни образувания от типа FUA*⁶.

В зависимост от степента на развитост и достигнатото йерархично равнище на центъра се определя и възможността за формиране на *урбанизиран център (ядро) и агломерационен ареал*. *Ядрото* на големия град-център се явява функционална и пространствена околна „градска зона“, чието местно население пътува до работата в центъра, като тази зона може

⁶. Целта на Евростат е да определи район, от който значителен дял от жителите пътуват до града, концепция, известна като „функционален градски регион“ (FUA).

да се определи тясно интегрирана от гледна точка на заетостта, обучението и вече по-екологосъобразно обитаване и определени видове обслужване, като тя привлича и население от центъра и други населени места за обитаване. Функционалната градска зона (FUA), известна преди като по-голяма градска зона се състои от град и неговата зона за пътуване до работа, която е съседна зона от пространствени единици-селища, в които най-малко 15% от заетите жители работят в града. Евростат коригира границите на FUA към административните граници, които се доближават до функционалната градска зона⁷.

В полето на влияние или в агломерационното образувание – агломерационен ареал се наблюдава взаимообвързаност на града-център и съседните населени места и тази обвързаност е както функционална, така и пространствена. *Агломерационните образувания (агломерационен ареал)*, когато включват териториите на общини или части от общини, те също са обвързани териториално и функционално. Агломерационните образувания – агломерационен ареал са обект на пространственото и регионалното планиране.

Инфраструктурните елементи на пространствения модел са обекти и мрежи на транспортната, водостопанската, енергийната и съобщителната инфраструктура с национално, регионално и европейско значение – автомагистрала, летища, пристанища, скоростни ж.п. линии, газопроводи, нефтопроводи, електропроводи и др., както и коридорите на основната и разширената TEN-T мрежа.

Осите на урбанистично развитие са полицентрични линейни зони, формирани при интегрирането на полюсите на развитие (големите и средни градове) с транспортно-комуникационната мрежа на страната. В общата трансевропейска транспортна мрежа,

⁷ През 2004 г. ОИСР публикува първото картографиране на държавите членки на Европейския съюз, включително членовете на ЕАСТ. ОИСР въведе разграничение между четири класа функционални градски райони, въз основа на размера на населението: малки: с население между 50 000 и 200 000; средни: от 200 000 до 500 000; метрополни: от 500 000 до 1,5 милиона; големи метрополни райони: над 1,5 милиона. Някои райони бяха изключени от класификацията по технически причини и проблеми с дефинициите, като например съвпадението между метрополни и градски райони.

България присъства със сегменти на две от пресичащите територията ни направления. Осите на урбанистично развитие не са свързани само и единствено с транспортните коридори. Тези оси съвпадат и с културните коридори в Югоизточна Европа, които обвързват едни от най-ценните културни паметници в България. Някои от тези римски пътища са пътища на миграциите и важни биокоридори като например *Via Pontica* и *Via Aristotelis*. Те налагат поредица от ограничения за опазване на птиците и местообитанията, но същевременно са валоризиращ се обект на орнитоложки туризъм. Така мрежата от урбанистични коридори, традиционно формираща оси на развитие, се обогатява с още функции – културни, „сини“ и „зелени“ връзки.

Елементи на културното наследство са териториите с културно-исторически обекти и ценности, определени съгласно Закона за културното наследство – наземни, подземни и подводни археологически обекти и резервати, исторически, етнографски и архитектурни обекти и комплекси, образците на парковото изкуство и ландшафтната архитектура, индустриалното наследство в т.ч. културните коридори и територии със съчетание на културно и природно наследство, с натрупване на съхранени материални и нематериални/духовни ценности.

НКРПР 2026 – 2040 г. третира равностойно всички посочени елементи на пространствената структура с национално значение, но основният естествен акцент са елементите на урбанистичната структура, повлияна в различна степен от икономически, социални и екологични фактори и политики. Средоточията на антропогенните функции са урбанизираните среди и най-вече градовете-центрове. Планираните въздействия и ресурси, както на регионалната, така и на секторните политики, са насочени предимно към тях.

3. Избор на урбанистичен модел и сценарий за урбанистично развитие

Мотивираният избор на урбанистичен модел и съответен сценарий за урбанистично развитие представлява ядрото на НКРПР 2026-2040. Чрез него се създава база за целеполагане, трасират се насоките за координация на всички секторни политики с отношение към територията.

Изборът се предхожда от представяне на алтернативни сценарии и съответните пространствени модели. Сценарийният подход е утвърден метод в прогнозиране и насочване на пространственото развитие в ЕС. В НКРПР се проследява развитието от „краен моноцентризъм“ към „краен полицентризъм“, преминавайки през междинния модел на „умерен полицентризъм“. Оценката към 2025 г. показва, че въпреки заложената в предходните стратегически документи цел за полицентрично развитие, реалните процеси продължават да се характеризират със силна концентрация на население, икономическа активност, инвестиции, услуги и иновационен капацитет в ограничен брой големи градски центрове, най-вече в столицата. Това потвърждава необходимостта моделът на умерен полицентризъм да остане водеща цел на НКРПР 2026–2040 г. Постигането му изисква последователно прилагане на политиките за икономическо, социално и териториално сближаване, подкрепа за центровете от второ и трето йерархично ниво, развитие на функционалните им зони, подобряване на транспортната и цифровата свързаност и намаляване на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия.

Изборът на желан и реализуем модел е в значителна степен обусловен от разбирането за полицентричността като ключов инструмент на кохезионната политика и съответните цели за намаляване на регионалните и вътрешнорегионалните неравенства. Колкото по-развит полицентричен модел покрива територията, толкова по-малки и по-лесно преодолими са териториалните дисбаланси.

НКРПР 2026–2040 г. ревизира предложените през 2019 г. модели за пространствено развитие, като проследява промените, настъпили в йерархичната система от градове-центрове под въздействието на основните урбанистични фактори.

Модел „Исходно състояние 2025“

Този модел съдържа ревизираната през 2025 г. *йерархична система от градове-центрове* и техните функционални ареали (FUA):

1-во ниво

Столицата София - център с европейско значение за националната територия. Към 2021 г. е 14-ти по големина (1 183 454 жители) сред градовете в ЕС. Попада в списъка на метрополните райони на Европа. Отстоява националната позиция на най-мощен притегателен център за чуждестранни инвестиции и иновации. Главен център в пространствения модел на селищната мрежа.

2-ро ниво

На ниво 2 са 6 големи градове - центрове с национално значение за територията на районите. Това са Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Плевен и Стара Загора. Освен ролята си на регионални центрове, тези градове са сред най-атрактивните дестинации за инвестиции. В периода 2019 – 2025 г. не са настъпили промени, налагащи преразглеждане на йерархичната им принадлежност. Балансът на населението за периода между двете последни преброявания (2011 и 2021 г.) е отрицателен за всички центрове от групата. Най-голям спад се наблюдава в гр. Русе (-16.6%) и Плевен (-13.9%), като гр. Плевен попада под 100 хил. жители и формално вече отпада от категорията „големи градове“. Въпреки намаляващата демографска маса, градовете от този ранг попадат в различни престижни класации за атрактивни инвестиционни дестинации. В последното издание на Financial Times за

европейските градове и региони на бъдещето – 2024 г.⁸, гр. Стара Загора получава три престижни класации в топ 10 – пето място в категория „Най-обещаващи микро-европейски градове на бъдещето“, второ място в категорията „Малки европейски региони на бъдещето 2024 по отношение на ефективност на разходите“. В тази класация, трето, пето и шесто място заемат съответно Бургас, Варна и Пловдив. Третата класация, в която Стара Загора е отличена, е „Малки инвестиционни региони на бъдещето 2024“, които прилагат стратегии за насърчаване на чуждестранните инвестиции. Сред класираните в тази категория са градове от Ирландия, Германия, Нидерландия, Швейцария. Признатата наднационална значимост на българските центрове от ниво 2 е допълнителен аргумент за утвърждаване на позицията им като основни балансори в полицентричната структура на селищната мрежа.

3-то ниво

В трето ниво попадат средни градове - центрове с регионално значение за територията на областите (20 областни центрове) и 8 други изявени градове с ключови позиции в селищната мрежа – общо 28 бр. Областните центрове са Видин (3+), Монтана, Враца, Ловеч, Габрово, В. Търново (3+), Търговище, Разград, Шумен, Силистра, Добрич, Сливен, Ямбол, Хасково, Кърджали, Смолян, Пазарджик, Перник, Кюстендил и Благоевград. При предишната оценка (2019 г.) за 8 от градовете-областни центрове (Видин, Габрово, В. Търново, Шумен, Добрич, Хасково, Пазарджик и Благоевград) са отчетени потенциални възможности за изкачване до 2-ро ниво при стимулирано/подпомогнато бъдещо развитие. При ревизията от 2025 г. не се установяват достатъчно устойчиви демографски и икономически основания за преминаване на посочените областни центрове към второ йерархично ниво. Въпреки това те запазват значението си като центрове от трето ниво и следва да бъдат подкрепяни чрез политики за укрепване на регионалните функции, подобряване на достъпа до услуги, развитие на икономическа активност и засилване на

⁸ <https://invest.starazagora.bg/en/news-and-events/stara-zagora-has-been-awarded-in-three-prestigious-categories-in-the-classification-of-fdi-intelligence-edition-of-the-financial-times-for-european-cities-and-regions-of-the-future-2024/>

връзките с прилежащите им територии. Същевременно принадлежността на Видин и Благоевград към западната меридиална ос, както и на Велико Търново – към централната меридиална ос, налага съхраняване на позицията им в групата на 10-те основни центъра в структурата на изходния пространствен модел.

От останалите 8 града, които не са областни центрове, но са причислени към центровете от ниво 3, през 2019 г., само Свищов и Казанлък са покривали критериите за групата, а останалите 6 са попадали в по-долното ниво, но са демонстрирали потенциал за изкачване. Това са Горна Оряховица (4+), Димитровград (4+), Асеновград (4+), Карлово (4+), Дупница (4+) и Петрич (4+).

Таблица 1 Градове-центрове от ниво 3 – ревизия 2025 г.

ЕКАТТЕ	Центрове ниво 3	ниво	Население		спад население
			2011 г.	2021 г.	
04279	гр. Благоевград	3+	70 881	62 534	-11.8%
10447	гр. Велико Търново	3+	68 783	58 507	-14.9%
10971	гр. Видин	3+	48 071	35 784	-25.6%
12259	гр. Враца	3	60 692	50 666	-16.5%
14218	гр. Габрово	3	58 950	45 940	-22.1%
72624	гр. Добрич	3	91 030	73 895	-18.8%
40909	гр. Кърджали	3	44 532	40 659	-8.7%
41112	гр. Кюстендил	3	44 532	35 888	-19.4%
43952	гр. Ловеч	3	36 600	28 767	-21.4%
48489	гр. Монтана	3	43 781	37 653	-14.0%
55155	гр. Пазарджик	3	71 979	55 716	-22.6%
55871	гр. Перник	3	80 191	68 259	-14.9%
61710	гр. Разград	3	33 880	29 107	-14.1%
66425	гр. Силистра	3	35 607	28 466	-20.1%
67338	гр. Сливен	3	91 620	80 467	-12.2%
67653	гр. Смолян	3	30 642	25 555	-16.6%
73626	гр. Търговище	3	37 611	33 401	-11.2%

ЕКАТТЕ	Центрове ниво 3	ниво	Население		спад население
			2011 г.	2021 г.	
77195 гр. Хасково		3	76 397	65 829	-13.8%
83510 гр. Шумен		3	80 855	67 971	-15.9%
87374 гр. Ямбол		3	74 132	61 766	-16.7%
00702 гр. Асеновград		4+	50 846	45 943	-9.6%
16359 гр. Горна Оряховица		4+	31 863	26 389	-17.2%
21052 гр. Димитровград		4+	38 738	31 994	-17.4%
68789 гр. Дупница		4+	33 519	27 603	-17.6%
35167 гр. Казанлък		3	47 325	42 208	-10.8%
36498 гр. Карлово		4+	23 075	19 853	-14.0%
56126 гр. Петрич		4+	28 902	26 435	-8.5%
65766 гр. Свищов		3	30 157	18 385	-39.0%

Източник: НСИ, обработка на НЦТР

При ревизията през 2025 г., определените с толеранс при предходното подреждане 6 града от III-то ниво (Горна Оряховица, Димитровград, Асеновград, Карлово, Дупница и Петрич) не защитават по категоричен начин отредената им позиция в ниво 3, но шансът им да я отстоят се запазва и за периода до 2040 г. За да останат на това ниво, те следва да получат косвена или пряка подкрепа. В този контекст, не следва да се подминава факта, че Свищов (ниво 3) изпитва демографски срив (с рекорден спад от 39% за 10 г.), съпътстван от криза в местната икономика и висшето образование. И в този случай, стратегическото местоположение и шансовете за възходящо развитие при изграждане на прилежащи инфраструктури (мост над р. Дунав и АЕЦ Белене), са мотиви за запазване на високата структурна позиция и на Свищов.

4-то ниво

Предпоследното стъпало в опорната мрежа от центрове е изградено от 90 малки (10-30 хил. д.) и много малки (под 10 хил. д.) градове. Те са с *микрорегионално значение за територията на групи общини* (бивши околии). Разположени са почти равномерно – както

в националната територия, така и в районите от ниво 2. Над 18% от тях (17 бр.) са под считаната критична граница от 5000 човека (при 14 бр. през 2019 г.), но фактът, че обслужват не само собствената си територия, а и тази на съседни общини, прави ролята и позицията им стратегическа за *жизнеността на перифериите* в пространствения модел на селищната мрежа. Общата тенденция към трайно намаляване на населението в страната не се използва като основен показател и при ревизията на това ниво. Затова позиционирането им в четвъртото ниво се запазва, но под условието да бъдат подкрепени с публични ресурси, за да не бъдат загубени опорни центрове от това ниво. Запазването на всичките 90 центъра от това ниво ще означава и запазване на пространствената цялост⁹ на мрежата от публични услуги в националната територия. Разпределението на градовете от 4-то йерархично ниво по райони е както следва:

Таблица 2: Центрове от ниво 4 по райони, 2025 г.

ЕКАТТЕ	Центрове ниво 4	нас. 2021	спад от 2011	ЕКАТТЕ	Центрове ниво 4	нас. 2021	спад от 2011
<i>Северозападен район - 16 бр.</i>				<i>Северен централен район - 11 бр.</i>			
03366	Белене	6 533	-23.2%	07603	Бяла	6 659	-21.3%
03616	Белоградчик 5+	4 080	-21.1%	23947	Дряново	5 800	-21.4%
03928	Берковица	10 191	-24.3%	24030	Дулово	5 795	-11.4%
07702	Бяла Слатина	9 248	-17.6%	27190	Елена 5+	4 580	-18.3%
37376	Кнежа	9 949	-5.2%	32874	Исперих	7 424	-17.3%
37798	Козлодуй	11 072	-15.2%	40422	Кубрат	5 855	-20.7%
40525	Кула 5+	2 394	-25.8%	44793	Лясковец	7 010	-14.8%
43236	Левски	7 649	-22.5%	55052	Павликени	8 589	-19.5%
44238	Лом	16 842	-25.2%	65927	Севлиево 4+	17 807	-21.5%
44327	Луковит	7 743	-13.6%	73403	Трявна	7 396	-21.5%
47714	Мездра	8 891	-18.6%	73496	Тутракан	7 040	-18.5%
51723	Никопол 5+	2 359	-26.0%				
54020	Оряхово 5+	3 868	-23.1%	<i>Югоизточен район - 15 бр.</i>			

⁹ Под „пространствена цялост“ се разбира покритие на цялата национална територия с равностойно достъпни публични услуги. Наличието на „бели полета“ (зони без такъв достъп) означава, че съответната система няма „пространствена цялост“.

Този документ е създаден в рамките на изпълнение на Договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ № BG16FFPR003-5.001-0005 -

ЕКАТТЕ	Центрове ниво 4	нас. 2021	спад от 2011	ЕКАТТЕ	Центрове ниво 4	нас. 2021	спад от 2011
72343	Тетевен	7 850	-19.9%		Центрове ниво 4	нас. 2021	спад от 2011
73198	Троян 4+	17 667	-16.6%	00151	Айтос	17 764	-11.3%
80501	Червен бряг	10 788	-15.9%	36525	Карнобат	15 249	-18.1%
				51500	Несебър	11 236	10.8%
	<i>Североизточен район - 10 бр.</i>			57491	Поморие	12 329	-9.2%
	Центрове ниво 4	нас. 2021	спад от 2011	67800	Созопол 5+	4 022	-6.8%
02508	Балчик	9 310	-19.8%	17974	Средец	7 881	-13.1%
14711	Генерал Тошево	5 698	-17.8%	48619	Царево	5 506	-9.3%
72271	Тервел 5+	4 670	-23.0%	46663	Малко Търново	1 658	-32.2%
35064	Каварна	10 507	-9.0%	27382	Елхово	8 944	-15.2%
20482	Девня	6 616	-17.4%	39030	Котел 5+	4 879	-15.9%
58503	Провадия	10 343	-22.0%	51809	Нова Загора	16 836	-25.2%
58222	Велики Преслав	5 945	-22.7%	72165	Твърдица	5 571	-1.7%
52009	Нови пазар	10 383	-13.5%	18280	Гълъбово	7 062	-14.3%
53535	Омуртаг	5 266	-30.9%	61460	Раднево	10 597	-17.6%
57649	Попово	13 076	-16.4%	81414	Чирпан	13 151	-15.3%
	<i>Южен централен район - 20 бр.</i>				<i>Югозападен район - 18 бр.</i>		
	Центрове ниво 4	нас. 2021	спад от 2011		Центрове ниво 4	нас. 2021	спад от 2011
10450	Велинград	20 258	-10.4%	02676	Банско	9 062	0.5%
20465	Девин	5 613	-20.5%	05815	Ботевград 4+	18 948	-6.9%
31111	Златоград	5 865	-18.3%	06286	Брезник 5+	3 617	-12.3%
32024	Ивайловград 5+	2 980	-20.3%	17395	Гоце Делчев 4+	17 888	-6.9%
39970	Крумовград 5+	4 962	-2.1%	27303	Елин Пелин	6 600	-3.1%
46045	Мадан 5+	4 884	-15.7%	27632	Етрополе	9 488	-7.8%
48996	Момчилград	7 195	-8.1%	31044	Златица 5+	4 327	-14.9%
55302	Панагюрище 4+	15 692	-10.8%	32901	Ихтиман	12 798	-2.0%
56277	Пещера	12 870	-23.1%	38902	Костенец	5 966	-12.9%
59080	Първомай	11 513	-13.7%	38978	Костинброд	11 935	-2.1%
62004	Ракитово	6 997	-13.9%	56407	Пирдоп	6 590	-12.0%
62075	Раковски	14 924	-1.7%	61577	Радомир	11 921	-17.8%
65677	Свиленград	16 797	-7.3%	61813	Разлог	11 210	-6.3%
66264	Септември	6 202	-21.2%	65231	Самоков 4+	24 516	-7.8%
68080	Сопот	7 470	-14.7%	65334	Сандански 4+	24 061	-8.4%

Този документ е създаден в рамките на изпълнение на Договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ № BG16FFPR003-5.001-0005 - Бюджетна линия на отдел „Стратегическо планиране и програмиране“, Приоритет 5 Техническа помощ по чл.36“ на ПРП 2021-2027 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и Фонда за справедлив преход

ЕКАТТЕ	Центрове ниво 4	нас. 2021	спад от 2011	ЕКАТТЕ	Центрове ниво 4	нас. 2021	спад от 2011
51980	Стамболийски	10 028	-13.6%	65869	Своге	7 151	-13.4%
72761	Тополовград 5+	4 622	-17.3%	67372	Сливница	7 028	-8.3%
77181	Харманли	16 003	-13.9%	73273	Трън 5+	2 190	-10.4%
77270	Хисаря	6 127	-14.0%				
80371	Чепеларе 5+	4 300	-20.1%				

Източник: НСИ, обработка НЦТР

При Актуализацията на НКПР през 2019 г. са били определени 7 града, които стабилно са отстоявали позицията си и които под условие (при благоприятно развитие на водещите функции и стимулиращо външно въздействие) биха могли да се изкачат в йерархията от центрове в по-далечно бъдеще. Това са: Сандански (туризъм, ТГС), Гоце Делчев (текстил, дървообработка, храни, ГКПП Илинден), Ботевград (ТЕН-Т пътен възел), Самоков (туризъм), Троян (диверсифицирана, стабилна икономика), Севлиево (индустрия, логистика), Панагюрище (индустрия, медодобив – „Асарел Медет“). Ревизията от 2025 г. потвърждава оценката (4+) и шансът на тези градове да се изкачат в центровата йерархия на селищната мрежа.

На другия полюс в тази група са градовете, поставени на четвъртото ниво с известен толеранс. С оценка (5+) са градовете под 5 000 жители към 2021 г. – Крумовград, Мадан, Котел, Тервел, Тополовград, Елена, Златица, Чепеларе, Белоградчик, Созопол, Оряхово, Брезник, Ивайловград, Кула, Никопол, Трън и Малко Търново. Много от тях са застрашени да загубят над-общинските си функции и се нуждаят от външна намеса, за да отстоят важната си роля. В най-критична позиция са Кула (2 394 д.), Никопол (2 359 д.), Трън (2 190 д.) и Малко Търново (1 658 д.), които освен малката си демографска маса, се характеризират и с географска отдалеченост и затруднен достъп на крайгранични селища.

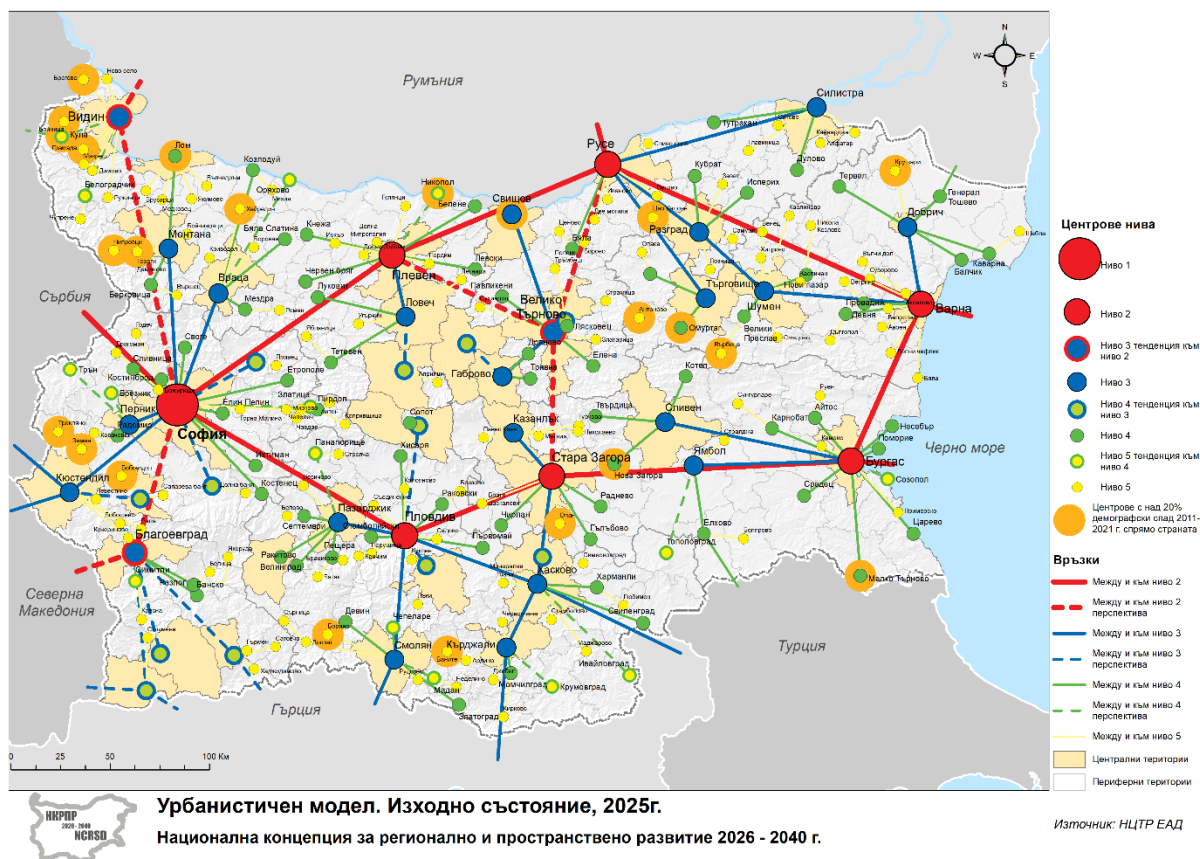
В допълнение, при ревизията през 2025 г. е отчетен нов показател – „спад на населението с над 20% за 10-годишен период“. Счита се, че такъв темп е критичен и засегнатите общини

се нуждаят от неотложни целенасочени мерки. По този показател, в групата от ниво 4 са отчетени общо 22 общини, като най-много са в СЗР (7 бр.), следван от ЮЦР (5 бр.).

5-то ниво

Периферията на селищната мрежа се формира от *петото ниво* общински центрове. В тази група са останалите *140 много малки градове* (97 бр.) и *села* (43 бр.), обслужващи територията на собствените общини. Подобно на предходната група, и тяхната демографска маса намалява прогресивно – средно над 10%. Изключение правят градовете Божурище (в близката зона на влияние на София) и Летница. Селата – центрове с положителен прираст са Черноочене, Гърмен, Руен и Горна Малина. В долната част на класацията по този демографски показател стоят 23 града и 16 села с над 20% отрицателен прираст. Градовете Грамада и Антоново, заедно със селата Борино, Бойница и Г. Дамяново губят по над 30% от населението си в проследения период 2011 – 2021 г.

Фигура 1. Урбанистичен модел. Изходно състояние, 2025 г.

Източник: Публични данни, собствени анализи на НЦТР

При възприетата йерархична система от градове-центрове, всеки център от по-горно ниво изпълнява и функциите на център от по-ниските нива. Териториалните ареали на влияние на градовете-центрове от петте йерархични нива съвпадат съответно с границите: на община при 5-то ниво, на група общини при 4-то ниво, на област при 3-то ниво, на регион при 2-ро ниво, на страната при 1-во ниво.

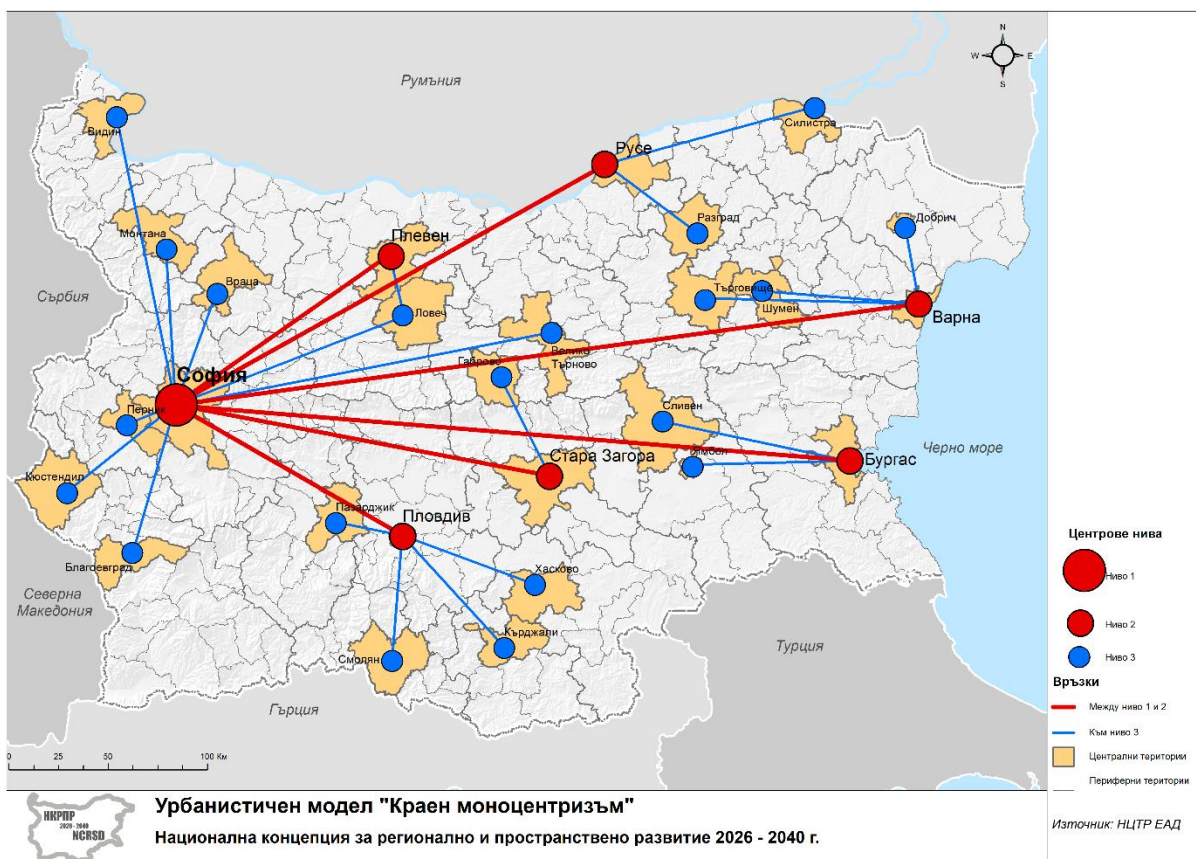
В заключение, моделът „Изходно състояние 2025 г.“ потвърждава тенденцията към моноцентризъм по отношение на София, установена и през 2019 г. През 2011 г. София е с

население 1 202 761 д., а шестте големи града – с 1 268 162 д. Тогава София е по-малка с над 65 хил. д. Десет години по-късно, през 2021 г., София е с 1 183 454 д., а групата на шестте – 1 159 441 д. София вече е по-голяма от другите шест с над 24 хил. д. Общността на шестте е съизмерима с лидера и по функции - икономически принос, развитие на науката, висшето образование, здравеопазването, изкуството и културата. Но както и при населението, нейната мощ и влияние постепенно намалява, за разлика от това на столицата. Налице са категорични признаци за движение към нежеланата посока – към моноцентризъм.

Ролята на балансори на големите градове в сегашните шест и бъдещите 4 района, играят средните градове от по-ниското, 3-то ниво, смекчавайки негативите от ефекта „център-периферия“.

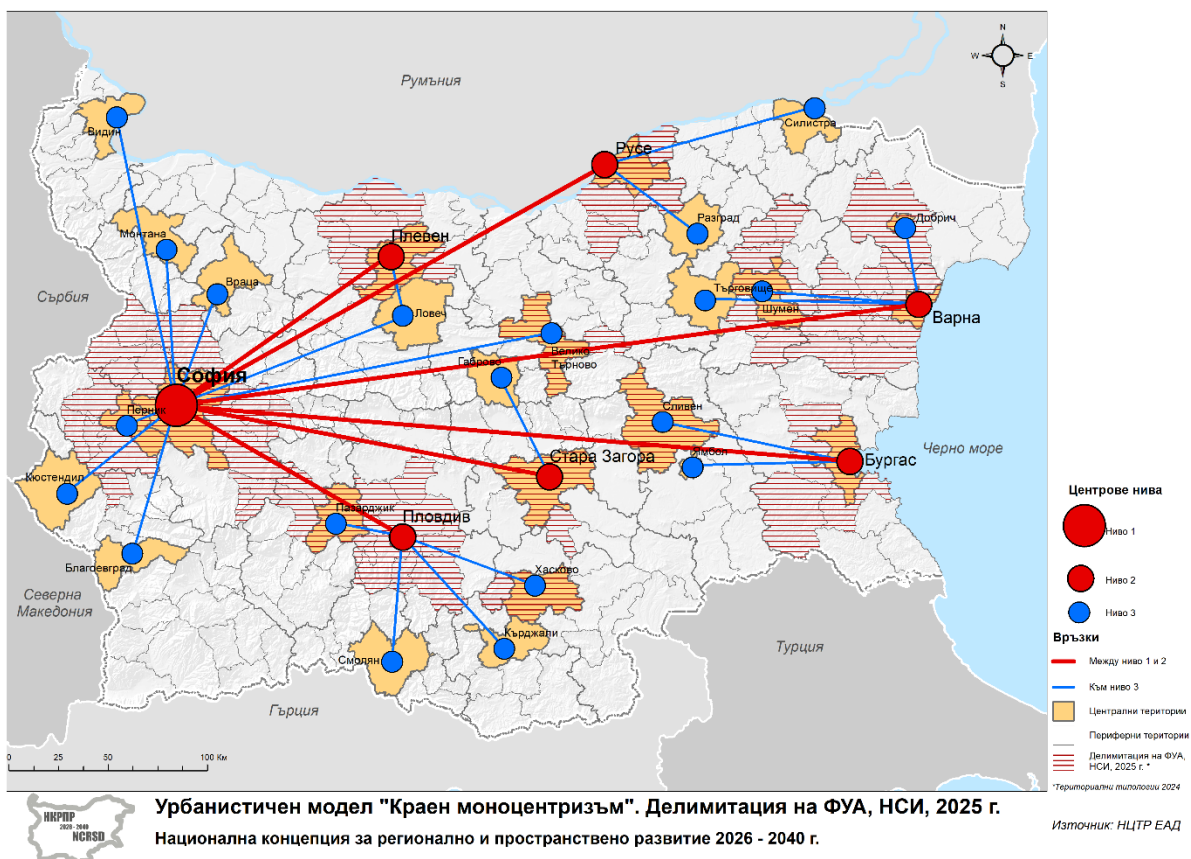
Модел „Краен моноцентризъм“

Фигура 2 Урбанистичен модел „Краен моноцентризъм“

Източник: Собствени анализи на НЦТР

Фигура 3. Урбанистичен модел „Краен моноцентризъм“ Делимитация на ФУА, НСИ, 2025 г.

Източник: Собствени анализи на НЦТР, НСИ, 2025 г.

Изминалият период 2019–2025 г. от актуализацията на НКПР през 2019 г. е твърде кратък за категорична оценка на всички настъпили промени. Въпреки това наличните данни за социално-икономическите различия на регионално, областно и общинско ниво показват, че процесите на концентрация в ограничен брой големи градски центрове остават силно изразени. Тази констатация не отменя, а обосновава необходимостта моделът на умерен

полицентризъм да остане цел на НКРПР 2026–2040 г. и да се подкрепи чрез политики за сближаване, развитие на центровете от второ и трето ниво, укрепване на функционалните връзки и намаляване на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия.

В потвърждение на казаното съпоставени урбанистичният модел „Краен моноцентризм“ и делимитацията на ФУА на НСИ по данни от преброяване 2021 г. доказват, че *настоящият урбанистичен модел продължава да се развива в посока към моноцентризм*.

Таблица 3: Модел „Краен моноцентризм“ – шест региона

Йерархично ниво	Общ брой центрове	Региони					
		СЗР	СЦР	СИР	ЮИР	ЮЦР	ЮЗР
1	1	0	0	0	0	0	1
2	6	1	1	1	2	1	0
3+	3	1	1	0	0	0	1
3	17	3	3	3	2	4	2
4+	12	1	2	0	0	6	3
4	67	11	9	9	13	14	11
5+	17	4	1	1	2	6	3
5	136	30	18	20	12	28	28
Общ брой центрове	261	51	36	34	32	56	52
Общ брой общини	265	51	36	35	33	58	52

Източник: НЦТР

При този модел от първо ниво център имаме само в Югозападния район и това е София В четирите района -Северозападен, Северен централен, Североизточен и Южен централен са разположени по един център от 2-во ниво и в Югоизточен район два центъра от 2-ро ниво. Шест центъра от 3-то ниво гравитират към първо ниво София и те са от Северозападния (Видин, Монтана, Враца) и Югозападния район (Перник, Кюстендил, Благоевград). Центрове балансори от 3-то ниво гравитират: към Пловдив- 4 (Хасково, Кърджали, Смолян, Пазарджик), към Бургас- 2 (Сливен, Ямбол), към Варна- 3 (Добрич, Шумен, Търговище). Към център Стара Загора гравитира само 1 център от 3-то ниво- Габрово. Към по-слабите два центъра Русе и Плевен гравитира по 1 център от 3-то ниво и това са съответно Разград и Плевен. По един център от ниво 3+ има в районите Северозапад,

Северен централен и Югоизточен. Това са центровете, на които се дава шанс за развитие (Видин, Велико Търново и Благоевград).

Таблица 4: Модел „Краен моноцентризъм“ – четири региона

Йерархично ниво	Общ брой центрове	Региони			
		Северен	Източен	Южен	Столичен
1	1	0	0	0	1
2	6	2	2	2	0
3+	3	2	0	1	0
3	17	7	4	6	0
4+	14	4	0	10	0
4	67	22	17	28	0
5+	17	5	3	9	0
5	136	50	24	62	0
Общ брой центрове	261	92	50	118	1
Общ брой общини	265	92	52	120	1

Източник: НЦТР

При разделянето на страната на четири региона в Северен регион ще има два от 2-ро и два от 3+ ниво, в Източен – два от 2-ро ниво, в Южен – два от 2-ро ниво и един 3+ ниво, София – един център от 1-во ниво. При четири района центровете от 1-во до 3-то ниво включително формират централните територии и те са общо 29 бр. Останалите центрове от 4-то до 5-то ниво включително 232 бр. остават във вътрешната и външна периферия.

При теоретично допускане, този модел/сценарий би се реализирал при продължаващо прогресивно демографско свиване, силно негативни икономически процеси, изоставане в развитието на технологиите и иновациите, изоставане в развитието на техническата инфраструктура и при неефективно провеждана регионална политика. Броят на населението при този сценарий ще спадне до 6 259 552 д.¹⁰ през 2025 г. и 5 578 750 д. през 2040 г. Дори прогнозата за София е леко негативна до 2040 г.

¹⁰ III вариант (относително забавяне) на Прогнозата за населението на НСИ, 2023 г.: При този вариант развитието на населението е прогнозирано при хипотези за неблагоприятни социално-икономически процеси в страната. Прогнозата е на ниво област.

Този документ е създаден в рамките на изпълнение на Договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ № BG16FFPR003-5.001-0005 -

Характерно за този модел/сценарий на “краен моноцентризъм” ще е интензивното развитие на столицата и на малък брой урбанистични центрове от 2-ро ниво (6 бр.), както и 3 бр. от ниво 3+ - Видин, Велико Търново и Благоевград. Същевременно, това ще е свързано със западане на центрове от 3-то и 4-то ниво и формиране на разширена по обхват и силно уязвима национална периферия с критични процеси на обезлюдяване.

Основните характеристики на модела „краен моноцентризъм“ включват:

- Ясно изразен и доминиращ център;
- Значителна отдалеченост между центъра и периферията;
- Ограничена функционална диверсификация в периферните райони;
- Очаквано увеличаване на социалните неравенства между различните райони и населени места;
- Центърът притежава всички ключови услуги и инфраструктура.

Този модел наподобява по-старите градски структури, където развитието е концентрирано около едно основно ядро, докато периферните зони остават по-слабо развити или с по-ограничени функции. При съвременната урбанизация този модел може да бъде критикуван за недостатъчната гъвкавост и неефективност при разпределението на ресурсите. Това е модел на централизирана структура на селищната мрежа или „моноцентричен – модел с краен център“.

На национално ниво – силно изразено моноцентричното развитие на столицата София, се съчетава с относително по-слабо развитие на Варна, Бургас и Пловдив като балансори. Агломерационният ареал на София ще се разширява и обхваща все повече общини.

На регионално ниво – изявени регионални центрове ще са само Варна, Бургас и Пловдив. Техните агломерационни ареали не търпят териториално разширение. Русе и в още по-голяма степен Плевен, губят качествата на активни регионални центрове. Техните

агломерационни ареали ще се свиват в част от територията на собствената община. Липсват балансори на регионалните центрове във всички райони, с изключение на Стара Загора, който се проявява в двойствена роля на балансор спрямо ЮИР и ЮЦР при варианта 6 района. Агломерационният ареал на Стара Загора също се ограничава в част от общинската територия.

На областно ниво – градовете-центрове не притежават потенциал да бъдат ефективни балансори или да компенсират липсата на регионални центрове. Техните агломерационни ареали ще се свиват и разпаднат до обхвата на агломерационното ядро или дори до обхвата на града. Някои от областните градове ще са изостанали спрямо други градове от 3-то ниво, които не са областни центрове. Като центрове от 4-то ниво със значение за повече от една община се изявяват ограничен брой градове. При ограничен брой малки градове с туристически функции ще се формират агломерационни образувания от туристически тип. Като резултат от моноцентричното развитие, наличната относителна стабилност и равновесие селищната мрежа загубва до голяма степен тази си характеристика. Достига се до развитие с малък брой силни центрове от 1-во и 2-ро ниво и голям брой слаби центрове от 3-то и 4-то ниво, от които 18 са с обезлюдяването е над 20% за периода 2011 – 2021 г.

В отделни отсечки на основните урбанизационни оси ще се проявяват фрагментарно агломерационни процеси– *в Софийското поле и по долината на Марица, както и по Черноморското крайбрежие – в зоните на Варна и Бургас*. В презграничните оси не се очаква да се наблюдава активизиране на агломерационни процеси.

За модела „краен моноцентризъм“ при управлението на селищната мрежа в България, фокуса ще е укрепване и развитие на централния град, като урбанистично ядро и център на агломерационен ареал и район, и който е доминиращият и основен двигател на икономическото и социалното развитие. Центърът, който е ясно изразен притежава всички ключови услуги и инфраструктура, значителна привлекателност за живеене, бизнес и културни събития.

За преодоляване на сценария на „краен моноцентризъм“ на пространствено развитие в България, е необходимо да се разгледат следните основни проблеми:

- Прекомерно неравномерно разпределение на населението и силна концентрация на икономическите дейности и социалната сфера;
- Недостатъчно балансиращи регионални центрове, които да компенсират това развитие на центъра София;
- Деградация и свиване на агломерационните ареали на регионални центрове и по-малките градове;
- Остро обезлюдяване и застаряване на периферните райони;
- Липса на ефективна регионална инфраструктура и услуги;
- Недостатъчни регионални политики за развитие и инвестиции извън основния доминиращ център.

Този модел носи риск за силен регионален дисбаланс с преки предизвикателства към равномерното пространствено развитие. По принцип, при такъв модел се очакват:

Социални последици Концентрирането на доходите и услугите около София води до усилване на регионалните различия в качеството на живот, образование, здравеопазване и достъп до качествено жилище. Местното население постепенно се изселва от периферните територии и обезлюдяването продължава, настъпва ерозия на социалните мрежи и намалява човешкия капитал, което задълбочава цикъла на миграция и неквалифициран труд. Градският натиск върху столицата се увеличава, което води до претоварване на транспорта, усложняване на жилищния пазар, нарушаване на ландшафта и екологичния отпечатък.

Икономическа динамика и трудов пазар Монополизирането на ресурсите в една урбанистична ос ограничава диверсификацията на икономиката и иновационния капацитет на страната. Привличането на инвестиции и широкодостъпните пазари за малки и средни

предприятия в баланса на регионите се затруднява. Проблематични са липсата на силни регионални индустриални клъстери и недостатъчната свързаност между академичните институции, предприятия и потребности на местните пазари.

Укрепване на инфраструктура и околна среда Агломерационният натиск върху София изисква устойчива транспортна и енергийна мрежа, регионални центрове, които да получат достатъчно инвестиции за модернизация на инфраструктурата, както и развитие на алтернативни и взаимно свързани транспортни коридори. Уязвимостта на периферията към климатични и енергийни кризи се увеличава, ако не се създадат устойчиви системи за мобилност, водоснабдяване, енергийна ефективност и мониторинг на риска.

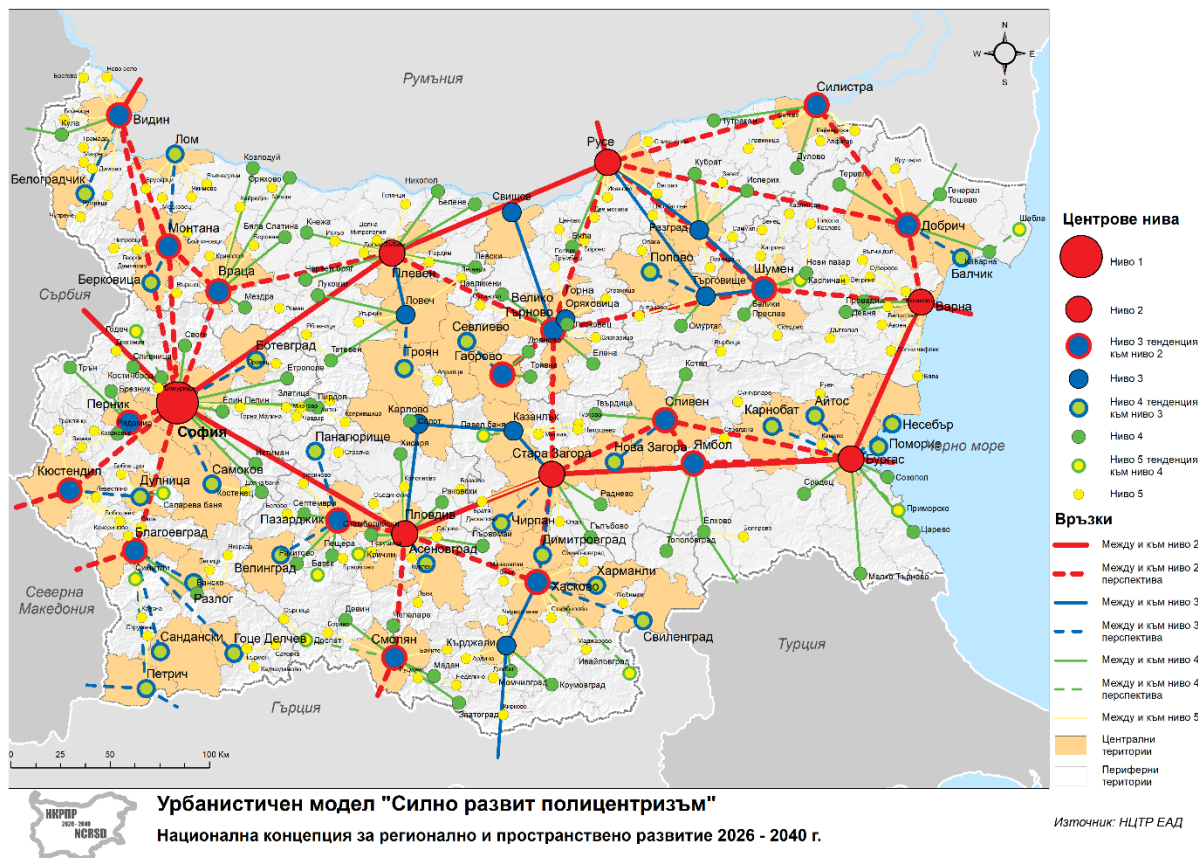
Влияние върху териториалното планиране и управлението Липсата на балансори води до фрагментация на политиките и слаб капацитет за координация между централни, регионални и местни власти. Необходим е механизъм за интегрирано териториално планиране, който да насочва инвестициите в инфраструктура, образование, здравеопазване и социални услуги така, че да се подсигури равномерен достъп и стимули за развитие в региони извън столицата.

Този модел ще изисква Окомплектоване с необходимото образование и повишаване на капацитета на управленските кадри за прилагане на комплексни и интегрирани политики и управление.

Модел „Краен полицентризъм“

Моделът „краен полицентризъм“ или „силно развит полицентризъм“ е противоположност на модела „краен моноцентризъм“. Краен полицентризъм би се реализирал при развитие в условията на забавени темпове на демографското свиване, стабилизиране на икономическите процеси, преодоляване на изоставането в развитието на технологиите и иновациите, както и с бързо развитие на техническата инфраструктура. Провеждането на активна и ефективна регионална политика е задължително условие.

Фигура 4. Урбанистичен модел „Силно развит полицентризъм“

Източник: собствени анализи на НЦТР

На национално ниво, развитието на столицата като европейски метрополен град е съчетано с добро развитие на центровете с национално значение в районите от 2-ро ниво – Варна, Бургас, Пловдив, Русе, Плевен, Стара Загора, както и доближаващи се до тях като значение областни градове-центрове (въпреки техния демографски спад) – Благоевград, Велико Търново, Видин, Хасково, Шумен, Добрич, Габрово, Враца, Сливен, Ямбол, Пазарджик, Перник. Всички те ще се изиявяват като градове-центрове с национално значение от 2-ро йерархично ниво.

На регионално ниво – в районите от 2-ро ниво ще се изиявяват като балансьори на регионалните центрове областните градове и по този начин ще се формират общности от

по два и три основни и допълващи регионални центрове. Такива са Плевен – Видин и Враца, Русе – Велико Търново и Габрово, Варна – Шумен и Добрич, Бургас – Стара Загора и Сливен, Пловдив – Хасково и Пазарджик, София – Благоевград и Перник.

На областно ниво се изявяват и други градове като допълващи областния център. Такива са от 3-то ниво центрове Горна Оряховица, Свищов, Казанлък, от 4+ ниво Асеновград, Димитровград, Дупница, Петрич, Сандански, Гоце Делчев, Троян, Севлиево, Несебър, Поморие, Карнобат, Айтос, Свиленград, Харманли, Чирпан, Банско, Самоков, Ботевград, Лом, Попово, Балчик. Формира се обширна мрежа от равномерно разположени малки градове-центрове от 4-то ниво (4+) в периферните селски райони. Стимулирането на градовете-центрове по основните урбанизационни оси, съвпадащи с европейските транспортни коридори, повишава възможностите им за партниране с други европейски градове-центрове и за интегриране в европейското пространство.

В агломерационните ареали, които са били в състояние на свиване и разпадане, ще започват да се възстановяват и интензифицират функционалните връзки между населените места и центровете. Разширяват се агломерационните ареали на София и на градовете от 2-ро йерархично ниво. При градовете от 3-то йерархично ниво също се ще се наблюдават симптоми за формиране на агломерационни образувания.

Градовете-центрове от 4-то ниво (със значение за повече от една община), ще укрепват и играят сериозна роля за обслужването на периферните райони, като изявяват възможности за развитие на основата на ендегенните си специфични ресурси, традиции и култура, при приемлива отдалеченост от услугите на големите и средните градове. При значителен брой малки градове с туристически функции могат да се формират агломерационни образувания от туристически тип.

С развитието на голям брой градове-центрове се засилва и разширява обхватът на централните територии и се намалява вътрешната и отчасти външната периферия в националната територия. Според АНКПР 2019 г. централните територии ще се разширяват

и ще увеличават обхвата си до 32.6% от националната територия и до 69.4% от населението. Периферните територии намаляват по обхват до 66.4% от територията и 30.6% от населението в страната.

При настоящето изследване и прогнозиране с НКРПР 2026 – 2040 г. централните територии ще заемат 33.2% от територията на страната. Градовете- центрове от 1-во до 4+ -то ниво, формиращи централните райони са 57 бр., с население към 2024 г. 3 898 182 д. или 60.56% от общото население на страната. Общият брой население за страната при този оптимистичен сценарий ще намалее до 6 272 002 д. през 2025 г. и 5 762 494 д. през 2040 г.¹¹

Активно ще се развиват агломерационни процеси в направленията на основните урбанизационни оси и отчасти по направления на второстепенните оси. В презграничните оси ще се наблюдава активизиране на агломерационни процеси, най-вече при градовете от двете страни на Дунав.

Възможни проблеми в пространственото развитие могат да възникнат при модела „краен полицентризм“, който се характеризира с множество центрове на влияние и развитие. Тези центрове могат да функционират често без координация помежду си. Това може да доведе и до сериозни проблеми в пространственото развитие. Ето някои от ключовите проблеми на този модел:

- При това пространствено развитие се увеличават централните територии, водещо до увеличение и на урбанизираните територии и свиване на периферните;
- Централизиране в големите градове, довеждащо до силен урбанизационен натиск, непрекъснато увеличение на урбанизираната територия, пренаселеност, натиск върху инфраструктурата и услугите, както и до деградация на периферните територии;

¹¹ Прогноза на НСИ 2023 г- вариант II – Относително ускоряване“

- Центровете от първо и второ ниво да привличат по-голямата част от ресурси, население и икономически активности, което води до изостаналост на периферните територии и малките градове;
- Много малки градове и селски райони да продължат да изпитват демографски спад, което отслабва техния потенциал за развитие и усложнява предоставянето на услуги и възможно разполагане и диверсификация на производствени дейности;
- Зараждащи проблеми в пространственото развитие при разширяване на централните територии (завземане на нови терени за градско развитие);
- Възможен дисбаланс в регионалното развитие – някои региони да се развиват по-бързо от други, но не в желаната посока;
- При големия брой центрове второ, трето и четвърто ниво може да се очаква по-затруднена координация между тях и влияние, което води до неефективност и дублиране;
- Характерно за този сценарий е интензивното развитие на столицата, която се превръща в полюс на растежа¹², съпроводено с развитието на голям брой урбанистични центрове от 2-ро, 3-то и 4+-то ниво, водещо до увеличаване обхвата на централните територии и намаляване на обхвата на периферията. Този модел следва да еволюира, като стабилизира центровете от 4-то и отчасти 5-то ниво.

На национално ниво, 40 центъра (от 2-ро до 4+-то ниво) ще са тези, които ще изграждат носещата структура – скелетът на селищната мрежа, достатъчно разширена, за да обхване и покрие необходимия социален сервиз, здравеопазване, образование и култура на центровете от 4-то и 5-то ниво и останалите населени места. Постепенно увеличаване броя

¹² Полюс на растеж е център, който има капацитета да предизвика растеж в друг един център, като се опира на еволюцията на икономиката, в която има балансиран растеж и в чийто потенциал е включена инвестиция.

на урбанистичните центрове от 2-ро, 3-то и 4+ ниво, като ще се очаква и стабилизиране на централните от 4-то и 5-то ниво. Този модел ще изисква значителни инвестиции за разширяване на материалната база в социалната сфера, както и за рехабилитация и стабилизиране на техническата инфраструктура. Ключовите инфраструктурни системи следва да се засилят с цел подобряване на свързаността, устойчивостта и ефективността на услугите.

Таблица 5: Модел „Краен полицентризм“ – шест региона

Йерархично ниво	Общ брой центрове	Региони					
		СЗР	СЦР	СИР	ЮИР	ЮЦР	СЗР
1	1	0	0	0	0	0	1
2	6	1	1	1	2	1	0
3+	16	3	3	2	2	3	3
3	8	1	3	1	1	2	0
4+	28	4	3	2	6	6	7
4	67	12	10	8	9	15	13
5+	11	0	0	2	2	4	3
5	124	30	16	18	10	25	25
Общ брой центрове	261	51	36	34	32	56	52
Общ брой общини	265	51	36	35	33	58	52

Източник: собствени анализи на НЦТР

По региони, носещата структура формираща централните територии от 1-во до 4+ ниво центрове на селищната мрежа обхваща 59 бр., както следва: СЗР – 9 бр., СЦР – 10 бр., СИР – 6 бр., ЮИР – 11 бр., ЮЦР – 12 бр., СЗР – 11 бр. Може да се обобщи, че носещата конструкция от центрове е почти равномерно разпределена в територията на районите в северна и южна България, като по – голям брой са в южна.

Таблица 6: Модел „Краен полицентризм“ – четири региона

Йерархично ниво	Общ брой центрове	Региони			
		Северен	Източен	Южен	Столичен
1	1	0	0	0	1
2	6	2	2	2	0
3+	16	6	4	6	0
3	8	5	0	3	0
4+	28	8	6	14	0
4	67	23	17	30	0
5+	11	0	3	8	0
5	124	48	24	55	0
Общ брой центрове	261	92	50	118	1
Общ брой общини	265	92	52	120	1

Източник: собствени анализи на НЦТР

При делението на страната на четири района равносметката е следната: Северен – 21 бр., Източен – 12 бр., Южен – 25 бр., но разстлани на съответната си територия спрямо площта ѝ са равномерно разположени. София ще действа като метрополен град – полюс на растежа.

Центровете от 1-во до 4+-то ниво включително (централните територии) са общо 59 бр. Останалите центрове от 4-то до 5-то ниво включително 202 бр. остават във вътрешната и външна периферия.

Необходимо е да се формулират ясни, дългосрочни политики за интегрирано пространствено развитие, които да осигуряват равномерно и устойчиво развитие на всички райони.

Целта трябва да бъде създаване на балансирана териториална структура, която да стимулира равномерното разпределение на икономическите ресурси, услуги и инженерно-техническа инфраструктура.

При този модел се акцентира върху интегрирани и междусекторни подходи, които да съчетават икономическо, социално и екологично развитие:

- Разработване на регионални стратегии за пространствено развитие с ясно дефинирани приоритети и мерки съгласно спецификата на централните и периферни територии;
- Насърчаване към инвестиции за инфраструктурни проекти, които подпомагат устойчиво и балансирано развитие;
- Стимулиране на местни инициативи и партньорства за устойчиво стабилизиращо развитие;
- Осигуряване на координирано финансиране и техническа подкрепа за реализиране на стратегическите цели при това развитие, за да не се компрометира необходимото единство в пространственото и регионалното развитие;
- Мониторинг и оценка на напредъка, с възможност за корекции в икономическото, социално и инфраструктурно развитие при необходимост;
- Насърчаване участието на гражданите и заинтересованите страни в процеса на планиране;
- Осигуряване на устойчиво развитие чрез прилагане на практики за опазване на ландшафта, екологична защита и социална справедливост;
- Образование и повишаване на капацитета на управленските кадри за прилагане на комплексни и интегрирани политики и управление.

Преодоляването на модела „краен полицентризъм“ изисква системен подход, който да насърчава координация, интеграция и баланс в пространственото развитие, за да се постигне устойчив и справедлив растеж за всички райони. При модела „краен

полицентризъм“ фокуса е в концентриране на управлението, ресурсите и услугите в определените ключови центрове, като се разширява децентрализацията.

Модел „Умерен полицентризъм“

Моделът „умерен полицентризъм“ е избраният сценарий за урбанистично развитие при действието на НКРПР 2026–2040 г. Условията за реализиране на този модел ще се осъществяват с формулировките още от НКРПР 2012 – 2025 г., валидни и сега, включително и с някои нови:

- умерено намаляване на темповете на демографско свиване;
- активна и успешна регионална политика;
- стабилна и растяща икономика;
- умерено развитие на новите технологии и иновациите;
- разширяване и усъвършенстване на техническата инфраструктура;
- Укрепване на социалната инфраструктура и опазване на природата, ландшафта, и намаляване на екологичния отпечатък¹³.

Това е междинен модел, намиращ се между силно моноцентрично и силно полицентрично развитие, и може да се характеризира и като умерен моноцентризъм, балансиран с центрове-балансори в районите от 2-ро ниво.

На национално ниво, развитието на столицата е като метрополен град. Прогнозният размер на населението за сценария е 6 263 384 д. през 2025 г., 6 007 657 д. през 2030 г. и 5 637 361 д. през 2040 г. Демографският спад продължава, концентрирането на населението е

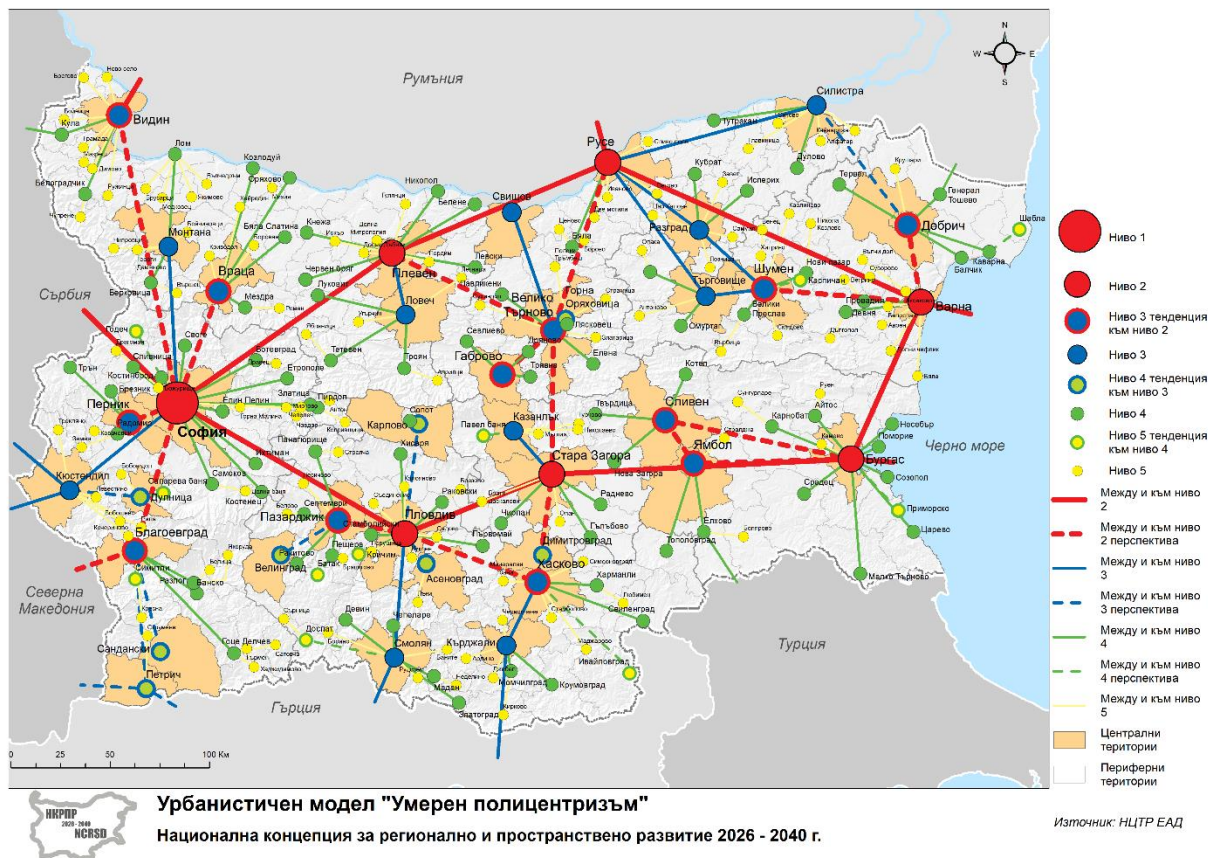
¹³ Екологичният отпечатък е мярка за човешкото потребление на природни ресурси, като изчислява площта на земята и водата, необходима за поддържането на определен начин на живот, включително за задоволяване на нуждите и абсорбиране на отпадъците. Това е индикатор за устойчивост, който показва колко Земята е необходима, за да поддържа текущото потребление.

съсредоточено в сравнително малък брой урбанистични центрове (София, Варна, Пловдив, Бургас).

Моделът се допълва от ефективното развитие на ограничен брой центрове от 2-ро йерархично ниво с национално значение: Варна, Пловдив, Бургас, Русе, Стара Загора и Плевен. Група от 12 средни градове – областни центрове¹⁴ притежава известен потенциал за издигане към 2-ро йерархично ниво, но предвид стратегическото си положение в националната територия, само на Видин, Велико Търново и Благоевград е предоставено място в това йерархично ниво. Анализът на развитието им показва, че с ограничени изключения по отделни показатели за Велико Търново и Благоевград, не се наблюдава в достатъчна степен реализиране на очаквания потенциал, обосноваващ устойчивото им утвърждаване на това йерархично ниво. При хипотезата, че във времеви хоризонт на НКРПР 2026-2040 г. ще бъдат завършени Западната и Централната меридиални оси, тези 3 града ще поемат отредената им роля на пълноценни балансиращи регионални центрове.

¹⁴ Видин, Враца, Габрово, Велико Търново, Шумен, Добрич, Сливен, Ямбол, Хасково, Пазарджик, Благоевград и Перник

Фигура 5. Урбанистичен модел „Умерен полицентризъм“

Източник: собствени изследвания на НЦТР

В 3-то ниво попадат 20 областни центрове – средни градове с *регионално значение* за територията на областите и 10 други изявени градове с ключови позиции в селищната мрежа. Областните центрове са Видин (3+), Монтана, Враца, Ловеч, Габрово, В. Търново (3+), Търговище, Разград, Шумен, Силистра, Добрич, Сливен, Ямбол, Хасково, Кърджали, Смолян, Пазарджик, Перник, Кюстендил и Благоевград (3+). Никой от 8-те областни градовете-центрове (Видин, Габрово, В. Търново, Шумен, Добрич, Хасково, Пазарджик и Благоевград) не демонстрира в достатъчна степен очакваната демографска и икономическа стабилност, но при стимулирано подпомогнато бъдещо развитие имат потенциалната

възможност за изкачване до 2-ро ниво. Същевременно, принадлежността на Видин и Благоевград към западната меридиална ос, както и на Велико Търново – към централната меридиална ос, налага съхраняване на позицията им в групата на 10-те основни центъра в структурата на пространствен модел „умерен полицентризъм“. От 10-те града, които не са областни центрове, но ще се причислят към централните от 3-то ниво, Казанлък и Свищов (се нуждаят от специална икономическа подкрепа и преодоляване на демографската криза), а останалите 8 (Горна Оряховица (4+), Димитровград (4+), Асеновград (4+), Карлово (4+), Дупница (4+), Сандански (4+), Петрич (4+) и Велинград (4+)) демонстрират потенциал за изкачване.

От 4-то ниво са 87 малки (10-30 хил. д.) и много малки (под 10 хил. д.) градове с микрорегионално значение за територията на групи общини. Разположени са почти равномерно – както в националната територия, така и в районите от 3-ро ниво. Над 18% от тях (17 бр.) са под считаната критична граница от 5 000 човека, но те обслужват не само собствената си територия, а и тази на съседни общини. Това прави тяхната роля и позиция стратегически за жизнеността на перифериите в пространствения модел на селищната мрежа. При трайно намаляване на населението те трябва да бъдат подкрепени с публични ресурси, за да са пълноценни опорни центрове от това ниво. Запазването на всичките 89 центъра означава и запазване на пространствената цялост¹⁵ на мрежата от публични услуги в националната територия.

Общинските центрове от 5-то ниво формират периферията на селищната мрежа (153 много малки градове и села). Те обслужват територията на собствените си общини. Тяхната демографска маса също намалява прогресивно – средно с над 10%. Изключение правят Божурище, Горна Малина (в близката зона на влияние на София), Летница, Черноочене,

¹⁵ Под „пространствена цялост“ се разбира покритие на цялата национална територия с равностойно достъпни публични услуги. Наличието на „бели полета“ (зони без такъв достъп) означава, че съответната система няма „пространствена цялост“.

Този документ е създаден в рамките на изпълнение на Договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ № BG16FFPR003-5.001-0005 -

Гърмен и Руен. От центровете 5-то ниво, 23 града и 16 села са с над 20% отрицателен прираст, а градовете Грамада и Антоново, заедно със селата Борино, Бойница и Г. Дамяново са с над 30% спад на населението за периода 2011 – 2021 г. Намалването на броя на населението води до силно ограничаване на функции, дейности и инфраструктурно осигуряване. За преодоляването на този проблем са необходими мерки съобразно спецификата на отделните общини. Подобен тип населени места са уязвими и от глобалните предизвикателства на климатичните и енергийните промени. Възможностите да устоят на тези заплахи се запазват благодарение на засилените им връзки с централните територии и на наличието на достатъчно малки градове-центрове от 4-то ниво сред тях.

Обобщено, центровете от 4-то ниво ще трябва да се стабилизират и изведат от заплахата да изпаднат в последното, 5-то ниво, и създадат „бели полета“ за обслужването на крайните периферии от слаби селски общини. Центровете от 5-то ниво, чийто демографски спад е над 20%, също изискват специфичен за всеки един от тях подход и защитна политика, за да обслужват пълноценно населението от вътрешната и външна периферия.

Въпреки уязвимостта на периферните територии пред глобалните предизвикателства (климатични, енергийни, демографски), те запазват възможности за резистентност чрез по-засилени връзки с централните територии и наличието на компактни 4-то ниво градове-центрове сред тях. В агломерационните ареали на големите и някои средни градове се възстановяват и засилват функционалните връзки между населените места - там общинските групи действат съвместно по пространствено планиране и управление на урбанизационните процеси.

В заключение по темата, моделът “умерен полицентризъм” е избраният модел на урбанистично развитие за периода до 2040 г. **Въпреки че са налице признаци за засилване на моноцентричните тенденции, стратегическите цели и приоритети на НКРПР последователно запазват ориентацията към умерен полицентризъм, като приемствеността с предходните документи не следва да се разглежда като слабост, а**

като потвърждение на дългосрочната необходимост от балансирано териториално развитие. В този контекст ключово значение ще има прилагането на по-ефективни и целенасочени мерки чрез документите на регионално и общинско ниво и интегрирания териториален подход. Условието за реализиране при предходното лансиране на този модел през 2019 г., са актуални и за новия времеви хоризонт 2026-2040 г.:

- Умерено намалени темпове на демографското свиване;
- Активна и успешна регионална политика;
- Устойчива и растяща икономика;
- Умерено развитие на новите технологии и иновациите;
- Разширяване и усъвършенстване на техническата инфраструктура.

В отделни отсечки на основните *урбанизационни оси* и отчасти във второстепенните оси се развиват агломерационни процеси. Частично активизиране на агломерационни процеси се наблюдава в презграничните оси, например при Видин-Калафат, Русе-Гюргево, и Силистра-Кълъраш. Възстановяване и интензифициране на функционалните връзки между населените места ще се наблюдава в *агломерационните ареали* на големите градове и на някои от средните градове. В тези ареали групата общини в равностойно сътрудничество трябва да предприеме съвместни действия по пространствено планиране и управление на урбанизационните процеси. В урбанистичните центрове на останалите големи градове (Русе, Стара Загора и Плевен) и някои от средните градове, процесите протичат без да се увеличава населението и урбанистичните ареали остават в рамките на съответната община. Те се характеризират с леко разширяване на ядрото-ареал и приобщаване на съседни малки населени места. В другите средни градове-центрове урбанизационните процеси почти ще затихнат, населението в тях ще намалява, а урбанистичният ареал ще се свие до обхвата на ядрото и ще заема част от територията на общината. При трети средни градове-центрове агломерационният процес напълно ще затихне. При малки градове с туристическа

насоченост ще се наблюдава засилване на агломерационния процес и ще се формират агломерационни образувания от туристически тип.

Настоящият сценарий се характеризира с интензивното развитие на столицата, успоредно съпроводено с развитието на не голям брой центрове от 2-ро и 3-то ниво, а също така и със стабилизирането на достатъчно голям брой центрове от 4-то ниво. При такова развитие се очаква сравнително несъществено увеличаване на централните територии и съответното намаляване на периферията. Като резултат ще има приближаване на градски услуги до селските райони.

След перспективния срок 2040 г., моделът би могъл да еволюира към модела “развит полицентризъм” с постепенно увеличаване броя на урбанистичните центрове от 2-ро и 3-то ниво и стабилизиране на централните от 4-то и 5-то ниво.

Териториално-урбанистичното развитие в районите и националната територия може да се основе и насочва към предложения модел.

Таблица 7: Модел „Умерен полицентризъм“ – шест региона

Йерархично ниво	Общ брой центрове	Региони					
		СЗР	СЦР	СИР	ЮИР	ЮЦР	ЮЗР
1	1	0	0	0	0	0	1
2	6	1	1	1	2	1	0
3+	12	2	2	2	2	2	2
3	10	2	3	1	1	2	1
4+	8	0	1	0	0	4	3
4	87	16	11	10	15	18	17
5+	11	0	0	2	2	4	3
5	126	30	18	18	10	25	25
Общ брой центрове	261	51	36	34	32	56	52
Общ брой общини	265	51	36	35	33	58	52

Източник: НЦТР

Таблица 8: Модел „Умерен полицентризъм“ – четири региона

Йерархично ниво	Общ брой центрове	Региони			
		Северен	Източен	Южен	Столичен
1	1	0	0	0	1
2	6	2	2	2	0
3+	12	4	4	4	0
3	10	6	0	4	0
4+	8	1	0	7	0
4	87	29	20	38	0
5+	11	0	3	8	0
5	126	50	21	55	0
Общ брой центрове	261	92	50	118	1
Общ брой общини	265	92	52	120	1

Източник: НЦТР

Взаимовръзките на различните нива центрoвете в националната селищна мрежа не могат да се затворят в административни граници.

София – метрополен град, доминира и оказва влияние, както в новия район Северен, така и в новия район Южен. Милионният град от София от 1-во йерархично ниво, ще доминира над средните градове Благоевград, Перник, Кюстендил, Враца, Монтана и Видин от 3-то ниво. Средните градове Видин и Благоевград не са пълноценни балансyри, за което ще се изисква специално стимулиране, необходимо за доизграждане на техния потенциал отговарящ за 2-ро йерархично ниво. Тогава ще могат да организират по-успешно територията на най-отдалечените северна и южна части на Западна България. Градовете Петрич и Дупница имат необходимия потенциал и заявяват реални възможности да бъдат центрове от 3-то йерархично ниво и да играят ролята на балансyри на областните центрове. Градовете от 4-то ниво Сандански, Гоце Делчев, Самоков, Ботевград са с шансове за балансyри. В северозападните периферни гранични територии е важна подкрепата на градовете от 4-то ниво Лом, Оряхово, Белоградчик и Берковица. В южната периферия от подобна подкрепа се нуждаят и заслужават градовете Петрич, Сандански, Гоце Делчев. Положението остава трудно преодолимо, в западните периферни територии, тъй като трите

града Радомир, Брезник и Трън нямат необходимия потенциал за подкрепа/баланс на Кюстендил и Перник.

В новия район Северен двата големи града от 2-ро ниво Русе и Плевен ще доминират, въпреки техния демографски спад. Техен равностоен партньор ще бъде Велико Търново, който показва възможности и тенденции да премине от 3-то към 2-ро ниво. Средните градове - областни центрове - Ловеч, Габрово, Търговище, Разград и Силистра, а също и градовете Свищов и Горна Оряховица, са разположени равномерно по територията и ще изпълняват роля на организиращи центрове от 3-то ниво. Градовете Троян, Севлиево и Попово от 4-то йерархично ниво ще играят ролята на балансори на областните центрове. Останалите градове от 4-то ниво нямат необходимите капацитет и възможности за балансори. За да могат да бъдат такива е необходима специална национална политика за малките градове в периферните селски райони. В северната придунавска част между Русе, Силистра и Разград и между Свищов, Плевен и Никопол, както и в южните старопланински и предпланински части между Търговище и Велико Търново, между Омуртаг и Елена и между Габрово, Троян, Тетевен и Луковит се очертават проблемни периферни територии.

В новия район Южен ще доминират и ще си партнират големите градове Пловдив и Стара Загора. Тези градове от 2-ро ниво ще се развиват като основни центрове на развитие и растеж. Възможности за партнираща роля на двата центъра ще поема средният град Хасково. Областните градове Пазарджик, Кърджали и Смолян, заедно с Казанлък, Асеновград, Карлово и Димитровград, като центрове от 3-то ниво, ще осъществяват организираща и стабилизираща роля в територията. Но за да изпълняват тази роля те ще трябва да се подкрепят. Южните родопски планински и гранични територии и отчасти, средногорските и тракийските територии се изиявяват като типични периферни територии. Панагюрище, Чирпан, Свиленград, Ивайловград, Златоград, Девин и Велинград са градове от 4-то йерархично ниво. Те заслужават и се нуждаят да бъдат стимулирани, като така ще могат да изпълняват своята организираща роля в тези периферни селски, планински и

гранични територии. Южните родопски периферни части остават проблемни, където градовете Доспат, Мадан и Крумовград от 4-то ниво не притежават потенциала да подкрепят Смолян и Кърджали.

В новия район Източен, като основни центрове на развитие и растеж и като балансори на столицата ще се развиват Варна и Бургас - двата големи града от 2-ро ниво. За Европейския съюз тези градове са източни „портали“ и ще се развиват като важни транспортни и търговски центрове в европейската мрежа от градове. Като центрове от 3-то ниво се проявяват областните градове Шумен, Добрич, от Северен район Търговище, от Южен район Сливен и Ямбол, които покриват сравнително равномерно територията в дълбокия хинтерланд на крайбрежието. Добро развитие показват градовете от 4-то ниво Балчик, Каварна, Несебър, Поморие, Царево разположени на самото крайбрежие, както и Карнобат и Айтос - в близкия хинтерланд. В северната периферия е необходимо стимулирането на Генерал Тошево, а в южната - на Елхово и Малко Търново, за да могат да изпълняват важна организираща роля на центрове от 4-то ниво в периферните селски и гранични райони.

С така организиран модел/сценарий „умерен полицентризм“ проблемът „център-периферия“ ще се проявява в по-слаба степен, защото градове-центрове от 2-ро ниво ще имат равностойни, разтоварващи и подпомагащи дубльори от същото ниво.

Промяната в районите за планиране е възможност за значително преодоляване на дефицитите в управлението на регионалното развитие и прилагане на насочени политики в подкрепа на модела на „умерен полицентризм“. Институционалните и фискални лимити/дефицити пред регионалната конкурентоспособност и растеж включват:

- фрагментация на стратегическото планиране и програмиране на местно ниво (в зависимост от каналите на финансиране);
- ограничен собствен ресурс на общините и несигурност по отношение на националните средства за инвестиции в регионите;

- все още формалната роля на регионалните съвети за развитие;
- липсата на достатъчно капацитет в малките общини и нуждата от навременна информация за икономическите процеси на местно ниво¹⁶.

Процесът към желания модел на „умерен полицентризъм“ все още е в стадий на зараждане и не се забелязват убедителни доказателства за движение в посока „балансиран полицентризъм“. В следващите години се очаква постепенно придвижване към по-балансиран модел. Лостовете за постигане на този модел ще бъдат реформиращата се регионална политика, навакстващото изграждане на ключова инфраструктура и целенасоченото инвестиране на ресурсите.

Основните насоки за преодоляване на проблемите в селищната мрежа в сценария „умерен полицентризъм“ могат да се резюмират както следва:

- *Демография* – стимули за относително демографско стабилизиране в определени периферни територии чрез финансова подкрепа, инвестиции в човешки капитал - стимули за раждаемост и улесняване на достъпа до образование и здравеопазване; развиване на програми за мобилност и интеграция между отделните райони, за да се избегне натрупване на население само в големи и средни градове.
- *Икономика* – модернизация на индустрията и развитие на дигиталния сектор, диверсификация на икономическите дейности за намаляване на зависимостта от един сектор или регион.
- *Социална сфера* – развитие и поддържане на социалната инфраструктура в отдалечените територии – училища, здравни пунктове (центрове), културни

¹⁶ Икономически растеж и регионална конкурентоспособност (2025 г.), Годишна среща на местните власти 2025, 12-14 октомври 2025, к.к. Албена, ИПИ

институции; обучение и квалификация на местната работна сила за стимулиране местното развитие и задържане на населението.

- *Инфраструктура (пътища, ВиК, водоснабдяване, електроснабдяване)* – инвестиране в подобряване и разширяване на инфраструктурата в определени периферни територии, за осигуряване равен достъп до работно място и услуги; качеството на инфраструктурната и дигиталната свързаност, интегрирани планове за инфраструктурно развитие, свързващи по-слабо развитите райони с централните.
- *Мобилни оператори и телекомуникации* – подкрепа за разширяване на мобилната и интернет мрежа в отдалечените райони чрез държавни програми и субсидии; стимули за развитие на дигитални услуги и дистанционно обучение/работа, подпомагащо балансираното развитие.
- *Регионална динамика* – през следващите години ще зависи от капацитета и нивото на финансова автономия на местните власти, т.е. способността на регионалните центрове да се превърнат в двигатели на полицентрично развитие.

Необходимо е прилагане на балансиран регионален подход, който да насърчава развитие във всички части на страната, като Концепцията за пространствено развитие се осъществява на основата на „умерен полицентричен“ модел.

НАЦИОНАЛНА КОНЦЕПЦИЯ ЗА РЕГИОНАЛНО И ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ

2026 – 2040 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ V

ИНДИКАТОРИ ЗА ПРОСЛЕДЯВАНЕ НА ИЗПЪЛНИМОСТ

Стратегическа цел НКРПР		Индикатори от Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030 към които стратегическата цел има пряк принос	Начин на изчисляване	Мерна единица	Базова стойност	Целева стойност 2030 г.	Целева стойност 2040 г.	Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030	Цели за устойчиво развитие	Методология и източник на информация
1	Балансирано териториално развитие чрез укрепване на мрежата от градове –центрове, подобряване свързаността в регионите и качеството на средата в населените места	Брой български райони (NUTS 2), които са извън групата на 20-те региона с най-нисък БВП на глава от населението в ЕС*	NA	брой	1 (2023 г.)	≥2	Всички	Приоритет 9 "Местно развитие" Подприоритет 9.1 Конкурентоспособност и развитие на регионите Стратегическа цел 1 "Ускорено икономическо развитие"	11. Устойчиви градове и общности	Индикаторът се изчислява на база данните на Евростат за БВП на глава от населението (PPS, % от средното за ЕС) по региони от ниво NUTS 2. За избрана година регионите на ЕС се подреждат във възходящ ред и се идентифицират 20-те региона с най-нисък БВП на глава от населението. Индикаторът отчита броя на българските региони NUTS 2, които не попадат в тази група. Данните са от Евростат, таблица tgs00006
		Регионален БВП на глава (PPS, % от средното за ЕС, по NUTS 2) *!	NA	процент %	55–56% (2023 г.)	≥ 65%	≥ 75%	Стратегическа цел 3 „Намаляване на неравенствата“ Приоритет 9 "Местно развитие" Подприоритет 9.1 Конкурентоспособност и развитие на регионите Стратегическа цел 1 "Ускорено икономическо развитие"	11. Устойчиви градове и общности 10. Намаляван е на неравенств ата 8. Достоен труд и икономиче ски растеж	Индикаторът се изчислява като средна аритметична стойност на показателя за всички български региони от ниво NUTS 2 за съответната година. Стойността представява агрегирана средна за българските региони NUTS 2 и не съответства на официално публикуван национален показател на Евростат. Данните са от Евростат, таблица tgs00006

Стратегическа цел НКРПР	Индикатори от Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030 към които стратегическата цел има пряк принос	Начин на изчисляване	Мерна единица	Базова стойност	Целева стойност 2030 г.	Целева стойност 2040 г.	Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030	Цели за устойчиво развитие	Методология и източник на информация
	Вариация на коефициента на заетост по райони %*	A	процент %	4.4 (2024 г.)	Достигане средното ниво в ЕС	≤ 2.0	Стратегическа цел 3 „Намаляване на неравенствата“	1. Изкореняв ане на бедността 8. Достое н труд и икономиче ски растеж 10. Намаляван е на неравенств ата	Индикаторът отразява регионалните различия в коефициента на заетост на населението на възраст 20–64 години на ниво NUTS 2 за страната. Стойностите са автоматично изчислени от Евростат като мярка за дисперсия (Dispersion at NUTS level 2) въз основа на данните за заетост по региони. Данните са от Евростат (по данни от НСИ), таблица lfst_r_lmdr
2	Икономическо сближаване в европейски, национален и вътрешнорегионален план, чрез развитие на собствения потенциал на регионите и насърчаване на растежа	Регионален индекс на конкурентоспособност (RCI 2.0) по NUTS 2* *М	NA	индексна стойност	60.25 (2022 г.)	≥ 70.0	Приоритет 9 „Местно развитие“ Подприоритет 9.1 Конкурентоспособност и развитие на регионите Стратегическа цел 1 "Ускорено икономическо развитие" Подприоритет 3.2 Технологична интензивност и иновационна среда 3. Интелигентна индустрия	11. Устойчиви градове и общности 9. Промисле ност, иновации и инфрастру ктура	Индикаторът „Регионален индекс на конкурентоспособност (RCI 2.0) по NUTS 2“ се представя за страната като медианна стойност, изчислена на база стойностите за регионите от ниво NUTS 2. Индикаторът се публикува периодично, приблизително на всеки 3–4 години. Данните са от European Commission, EU Regional Competitiveness Index 2.0 – 2022 edition.
		Разходи за научноизследователска и развойна дейност общо за страната *М	A	милиарда евро	0,8 (2024 г.)	≥ 1,4	≥ 3,7		Индикаторът се формира на база отчетените разходи за НИРД по статистически райони и сектори общо за страната. Данните са за 2024 г. и са предварителни. Данните са от НСИ, таблица

Стратегическа цел НКРПР		Индикатори от Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030 към които стратегическата цел има пряк принос	Начин на изчисляване	Мерна единица	Базова стойност	Целева стойност 2030 г.	Целева стойност 2040 г.	Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030	Цели за устойчиво развитие	Методология и източник на информация
										„Разходи за НИРД по статистически райони и сектори – 2024 г.“.
		Коефициент на заетост (20–64 години)*	A	процент %	76,8% (2024 г.)	≥ 78%	≥ 80%			В Националната програма за развитие „България 2030“ по подприоритет 11.1 коефициентът на заетост се изчислява за възрастовата група 15–64 години. Настоящият индикатор е дефиниран за възрастовата група 20–64 години с цел осигуряване на съпоставимост с индикатора „Вариация на коефициента на заетост по райони, %“, който също използва този възрастов диапазон. Показателят се изчислява автоматично въз основа на данните на Евростат (по данни от НСИ) от таблица lfst_r_lfe2emprrt.
3	<u>Социално сближаване и намаляване на регионалните диспропорции</u> в социалната сфера, чрез създаване на условия за развитие и реализация на човешкия капитал	Риск от бедност или социално изключване според степента на урбанизация *М	A	процент %	20.9 % - Градове (2025 г.)	≤ 18 %	≤ 15 %	Стратегическа цел 3 „Намаляване на неравенствата“ Приоритет 9 „Местно развитие“ Подприоритет 9.2 Качество на живот в селските райони Стратегическа цел 2 "Демографски подем"	11. Устойчиви градове и общности 10. Намаляван е на неравенств ата 1.	Делът на населението в Риск от бедност, материални и социални лишения и нисък интензитет на икономическа активност се отчита в проценти и се извлича от данните на Евростат по степен на урбанизация (DEG1 – Cities). Източник: Евростат, таблица ilc_peps13n.

Стратегическа цел НКРПР	Индикатори от Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030 към които стратегическата цел има пряк принос	Начин на изчисляване	Мерна единица	Базова стойност	Целева стойност 2030 г.	Целева стойност 2040 г.	Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030	Цели за устойчиво развитие	Методология и източник на информация
			процент %	28.1% - По-малки градове и предгради я (2025 г.)	≤ 25 %	≤ 22 %		Изкореняване на бедността	Делът на населението в риск от бедност или социално изключване в по-малките градове и предградия се отчита в проценти и се базира на данните на Евростат по степен на урбанизация (DEG2 – Towns and suburbs). Източник: Евростат, таблица ilc_peps13n.
			процент %	40,8% - Селски райони (2025 г.)	≤ 37 %	≤ 28 %			Делът на населението в риск от бедност или социално изключване в селските райони се отчита в проценти и се основава на данните на Евростат по степен на урбанизация (DEG3 – Rural areas). Източник: Евростат, таблица ilc_peps13n.
	Коефициент на Джини* *М	А	индексна стойност	≈ 38.4 (2024 г.)	≤ 33.0	≤ 30.0	Стратегическа цел 3 „Намаляване на неравенствата“	11. Устойчиви градове и общности 10. Намаляване на неравенствата	Индикаторът измерва неравенството в разпределението на еквивалентния разполагаем доход и се отчита като индексна стойност. Данните се предоставят от Евростат и се базират на изследването EU-SILC. Данните са от Евростат, таблица tessi190

Стратегическа цел НКРПР	Индикатори от Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030 към които стратегическата цел има пряк принос	Начин на изчисляване	Мерна единица	Базова стойност	Целева стойност 2030 г.	Целева стойност 2040 г.	Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030	Цели за устойчиво развитие	Методология и източник на информация
4 Екологична устойчивост чрез енергийна трансформация, климатична неутралност, съхранени природни ресурси и намалени рискове от природни бедствия	Емисии на парникови газове на глава от населението* *М	А	т CO2- екв/ чов.	9,06 (2022 г.)	≤ 7,9	≤ 5	Приоритет 4"Кръгова и ниско въглеродна икономика" Подприоритет 4.2 Преход към нисковъглеродна икономика	11. Устойчиви градове и общности 13. Борба с климатичн и промени 7. Достъпна и чиста енергия	Индикаторът отразява количеството емисии на парникови газове, отнесено към броя на населението. Показателят се използва за наблюдение на напредъка по постигане на Цел 13 „Борба с климатичните промени“ от Целите за устойчиво развитие на ООН. Източник: Национален статистически институт, таблица „Национален списък с показатели за наблюдение на напредъка по постигане на Цел 13 на ООН за устойчиво развитие“.
	Годишни емисии на парникови газове на единица БВП*М	А	т CO2- екв/ чов.	0,4 (2022 г.)	≤ 1,2 пъти над средното равнище за ЕС.	≤ Средното ниво в ЕС	Приоритет 4"Кръгова и ниско въглеродна икономика" Подприоритет 4.2 Преход към нисковъглеродна икономика	11. Устойчиви градове и общности 13. Борба с климатичн и промени 7. Достъпна и чиста енергия	Индикаторът отразява количеството емисии на парникови газове, отнесено към БВП. Показателят се използва за наблюдение на напредъка по постигане на Цел 13 „Борба с климатичните промени“ от Целите за устойчиво развитие на ООН. Източник: Национален статистически институт, таблица „Национален списък с показатели за наблюдение на напредъка по постигане на Цел 13 на ООН за устойчиво развитие“.

Стратегическа цел НКРПР	Индикатори от Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030 към които стратегическата цел има пряк принос	Начин на изчисляване	Мерна единица	Базова стойност	Целева стойност 2030 г.	Целева стойност 2040 г.	Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030	Цели за устойчиво развитие	Методология и източник на информация
	Национални разходи за опазване на околната среда по институционални сектори – общо *М	A	процент %	≈ 1,8% (2022 г.)	≥ 2.5%	≥ 3.0%	Подприоритет 9.3 Управление на водите и на рисковете от природни бедствия	11. Устойчиви градове и общности 14. Живот под водата	Индикаторът отчита общите разходи за дейности по опазване на околната среда по институционални сектори и се представя като дял от брутният вътрешен продукт (в проценти). Източник: Евростат, таблица env_ac_epneis1

Допълнителни бележки

* Индикаторите са включени в одобрената версия на Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030.

*! Индикаторът е включен в одобрената версия на Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030, но поради липса на актуални данни за стойностите е променен от вариация на средно аритметична.

*М Индикаторите са планирани за включване в ИС „Мониторстат“, поддържана от НСИ, в съответствие с препоръките на ОИСР.

A - Индикаторът се изчислява автоматично в рамките на съответния източник/информационна система от администратора на данните, без допълнителна обработка от страна на МРРБ.

NA - Стойността на индикатора не се предоставя като готов агрегат от първичния източник, а се изчислява допълнително. В тази връзка индикаторът е изчислен от страна на МРРБ (ГД СППРР) на база данните, налични в посочения източник (линка), чрез прилагане на допълнителна изчислителна формула, съобразена с методологията на индикатора.